

"ITÄISET NAAPURIMME"

**August Ahlqvistin suhtautuminen
Venäjän suomalais-ugrilaisiin kansoihin ja venäläisiin**

**Marianna Lehtinen
Suomen historian pro gradu-tutkielma
Jyväskylän yliopiston Historian laitoksella
21.11.2000**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta: Humanistinen

Laitos: Historian laitos

Tekijä: Marianna Lehtinen

Työn nimi: Itäiset naapurimme. August Ahlqvistin suhtautuminen Venäjän suomalais-ugrilaisiin kansoihin ja venäläisiin.

Oppiaine: Suomen historia

Työn laji: Pro gradu

Aika: 21.11.2000

Sivumäärä: 110 s. + lähteet + liitteet

Tiivistelmä – Abstract

August Ahlqvist (1826-1889) oli kielitieteilijä, fennomaani ja runoilija, joka teki elämäntyönsä tutkimalla ja kehittämällä suomen kieltä. Hän teki pitkiä Venäjälle suuntautuneita matkoja (v.1854-58, v.1877, v.1880), joilla hän tutki suomalais-ugrilaisien kielten löytääkseen alkuperäiset suomen kielen muodot. Ahlqvistin kuvasi matkakirjeissään kohtaamiensa kantojen kulttuurisia ominaisuuksia. Tässä tutkimuksessa selvitetään Ahlqvistin suhtautumista ja siihen vaikuttaneita tekijöitä sekä sitä, miten matkat vaikuttivat Ahlqvistin näkemyksiin. Tutkimus etenee kronologisesti, mikä mahdollistaa elämänsäajan sekä kypsymisen vaikutuksen huomioimisen.

Jotta voitaisiin ymmärtää mistä tietynlainen suhtautuminen johtuu, on näkökulman oltava kokonaisvaltainen. Rakenteiden eli sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutus on tärkeä, mutta yhtä tärkeä on myös psykologisten ja persoonallisten tekijöiden vaikutus. Mikrohistorian näkökulman mukaisesti henkilö ei ole vain rakenteiden tai aatteiden määräämä kokonaisuus, vaan hänellä oletetaan olevan oma, ainutkertainen luonteensa. Rakenteet kuten sosiaalinen sekä kansallinen identiteetti antavat puitteet.

Ahlqvist eli poliittisen fennomanian syntykaudella, mikä ei ollut vaikuttamatta hänen suhtautumiseensa. Venäläisviha ja toive löytää yhteinen identiteetti suomalais-ugrilaisien kantojen kanssa olivat Ahlqvistin ajattelulle ominaisia piirteitä ensimmäisten venäjän-matkojen aikana. Ahlqvist kuitenkin pettyi: romantiset kuvaukset suomen sukulaiskansoista paljastuivat kaunistelluiksi, ja sukulaiskansat olivat liian kehittymättömiä voidakseen kehittää jonkinlaista suomalaista identiteettiä. Ahlqvistin suhtautuminen oli kaksijakoinen: toisaalta hän tarkasteli kantoja ylhäältä päin oman sosiaaliluokkansa sivistyneistön arvojen kautta, toisaalta romantiikan kyllästämän suomalaisuusaatteen luoman talonpojan ihannekuvan kautta. Hyvää oli vain se, mikä vastasi ihannekuva. Suhtautuminen venäläisiin oli hyvin negatiivista, mikä selittyi sillä että etnosentrismi on aina voimakkaampaa silloin kun vertailun kohde koetaan uhkaksi itselle. Venäläisyys koettiin uhkaksi suomalaisuudelle, ja suomalaisuuden attribuutit luotiin osittain vastakohtien ja vertailun avulla venäläisiin nähden.

Ahlqvist kääntyi kannattamaan ajatusta, jonka mukaan suomalaisten kulttuuri oli lainaa ruotsalaisilta, ja ilman vuosisatoja kestänyttä valtioyhteyttä suomalaiset itse asiassa olisivat yhtä alhaisella kehitystasolla kuin sukulaisensa Venäjällä. Tämä vei hänet konfliktiin jungfennomaanien kanssa.

Matkustaessaan myöhemmin Siperiassa Ahlqvistin suhtautuminen pehmeni. Tähän vaikuttivat osaltaan olosuhteiden tutuus ja Ahlqvistin aatteen muuttuminen. Tärkein selittäjä oli kuitenkin Ahlqvistin vanheneminen ja tasaantuminen. Henkilön suhtautumiseen vaikutti siis ulkoisten ja sisäisten rakenteiden lisäksi persoona, elämäntapa ja -kokemukset sekä kypsyys.

Asiasanat: fennomania, suomalaisuus, tutkimusmatkat, matkakirjeet, sivistyneistö, 1800-luku, romantiikka, identiteetti, etnosentrismi, aatehistoria, mikrohistoria, elämäshistoriallinen tutkimus.

Säilytyspaikka: Historian laitos

"Itäiset naapurimme"

August Ahlqvistin suhtautuminen Venäjän suomalais-ugrilaisiin kansoihin ja venäläisiin

1. Johdanto.....	1
1.1. Tutkimuksen aihe ja näkökulma.....	1
1.2. Lähteet.....	8
1.3. Identiteetti – sen rakentaminen ja rakentuminen.....	12
2. August Ahlqvist, kielitieteilijä, fennomaani ja runoilija.....	16
2.1. Lapsuus ja nuoruus – kehityksen perusvaihe.....	16
2.2. Aikuistuminen – opiskeluaika ja suomalaisuusinnostus osakunnassa.....	23
3. Ensimmäiset tutkimusmatkat.....	32
4. Kansatieteellinen kuvailu, suhtautuminen erilaisuuteen.....	39
4.1. Tutkimusta suomen kansan hyväksi: kansatiede ja etnosentrismi.....	39
4.2. Ahlqvistin kuvaustapa.....	46
5. Sosiaaliluokka.....	52
5.1. Nousevan sivistyneistön arvot.....	52
5.2. Ylhäisen katse.....	57
5.3. Uskonnot.....	63
6. Suomalaisuusajattelu.....	71
6.1. Identiteetti ja kansaihanne.....	71
6.2. Määrääkö kansanluonteen rotu vai luonto.....	76
7. Myöhemmät vaiheet.....	90
7.1. Kielen ankara puutarhuri.....	90
7.2. Takaisin Siperiaan.....	98
8. Lopuksi.....	107
Lähteet.....	111

Karttaliitteet

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen aihe ja näkökulma

Suomen siirtyminen Venäjän vallan alaisuuteen ja autonomisen aseman saaminen v.1809 merkitsi murrosta. Oman valtion tunnusmerkkien saaminen ja suhteellinen irrallisuus Venäjästä merkitsi Suomelle asemaa omana kansakuntanaan, missä suhde emämaahan näkyi aluksi yleensä vain keisarin alamaisena kunnioittamisena.

Samaan aikaan sivistyneistön pariin levisi Saksasta ja Ruotsista nationalistisen romantiikan virtaus, jonka mukaan jokaisella kansalla oli ominaislaatunsa kytkettynä sen kieleen, historiaan ja kansanrunouteen, ja jota piti yllä kansallishenki. Aatteen mukaan kansan tuli tulla tietoiseksi itsestään ja toteuttaa itseään ja historiallista tehtäväänsä. Nationalismi kiinnittyi ideaan fyysisestä sukulaisuudesta ja kielellisestä identiteetistä. Hegeliläisenä valtioromantikkona mm. J.V.Snellman näki kansallisuuden edellyttävän syntyperän ja kielen ykseyttä, sillä kieli loi yhtenäisyyttä ja ilmensi kansallista sivistystä, joka oli kansallisuuden olennainen tuntomerkki. Kansakunta saattoi kyllä omaksua toisilta kansoilta sivistystä, kuten suomalaiset olivat lainanneet sivistyksensä ruotsalaisilta, mutta sen oli pystyttävä sulattamaan nämä ainekset omankielisen kansallissivistyksen avulla. Sivistyneistön oli suomalaistuttava, kansa oli sivistettävä ja sille oli luotava paremmat taloudelliset edellytykset.¹

Kansallisen heräämisen ansiosta Suomessakin alettiin etsiä suomalaiskansallista identiteettiä. Erityisesti haluttiin luoda kansallisideologinen Suomen kansakunta, jolla ei enää olisi kytköksiä ruotsalaiseen kulttuuriin. Tätä kehitystä kannatti myös keisari Aleksanteri I sekä myöhemmin myös Nikolai I, joiden etuihin kuului irroittaa Suomi entisestä emämaastaan lopullisesti. Suomalainen kansallisuus pohjautui kieleen, kirjallisuuteen, uskontoon ja lakeihin sekä kulttuuriperinteeseen, jotka erottivat Suomen muista kansoista. Suomalaisille alettiin etsiä omaa ikivanhaa kulttuuria, joka takaisi pääsyn sivistyneiden kansakuntien pariin, sillä mitä vanhempi, suurempi ja alkuperäisempi kansa oli, sitä mahtavampi oli sen historia ja nykyinen poliittinen merkitys. Tavoitteena oli myös legitimoida Suomen alue sitä asuttavalle kansalle. Suomalaisten valtiollinen historia alkoi vasta valtiokansan syntymisen myötä v.1809, mutta Suomella nähtiin olevan kulttuurihistoriansa. Suomen kansan alkuperän etsiminen oli keskeinen elementti historiallisen

¹ Tommila 1989, s.56-62; Sihvo 1989, s.352; Kristeva 1992, s.183.

identiteetin luomisessa. Kansan alkuperäinen luonne piti löytää sivistyksestä sivuun jääneen ja siten alkuperäiset piirteensä säilyttäneen kansan keskuudesta.²

Tärkeä osa suomalaisuuden löytämisen prosessia oli suomen kielen tutkiminen ja kehittäminen. August Ahlqvist (1826-1889) oli kielitieteilijä, fennomaani ja runoilija, joka teki elämäntyönsä tiedemiehenä etsimällä suomen kielen alkuperäisiä muotoja sekä kehittämällä suomen kirjakieltä mm. kriitikkona ja yliopiston opettajana. Myöhempi maailma muistaa Ahlqvistin luultavasti parhaiten Aleksis Kiven tuotannon teilaajana, mutta hän saavutti aikanaan kuuluisuutta myös tieteellisen työnsä, eikä vähiten pitkien, Venäjän suomensukuisten kansojen pariin suuntautuvien tutkimusmatkojensa ansiosta.

Ahlqvist matkusti Venäjällä vuosina 1854-58, 1877 sekä 1880 tutkien suomalais-ugrilaisten kansojen kieliä sekä tallentaen näiden kansanrunoutta ja kulttuuria. Vuonna 1854 hän tutki Karjalan kannaksen ja Inkerin suomalaisten ja karjalaisten kieltä ja runoutta. Pisimmät matkansa hän kuitenkin teki v. 1856-58 Itä-Venäjälle mordvalaisten, tseremissien ja obinugrilaisten kansojen ostjakkien ja vogulien pariin kielen ja kansanruonouden keräämiseksi palaten vielä vuosina 1877 sekä 1880 Siperiaan täydentämään obinugrilaistutkimuksiaan. Matkoiltaan kirjoittamissaan kirjeissä hän kommentoi laajalti paitsi näiden, myös muiden tapaamiensa kansojen kuten tataarien ja venäläisten tapoja sekä kulttuuria.

Tässä tutkielmassani tarkastelen Ahlqvistin suhtautumista yhtäältä suomensukuisiin kansoihin ja toisaalta venäläisiin. Tarkastelen Ahlqvistin tapaa kuvata matkakirjeissään kansoja ja niiden tapoja, sekä analysoin Ahlqvistin näkemykseen vaikuttaneita tekijöitä. Suomalaiskansoista keskityn lähinnä karjalaisista, vatjalaisista, vepsäläisistä, mordvalaisista, tseremisseistä, ostjakeista ja voguleista kertoviin kuvauksiin

Analysoin Ahlqvistin suhtautumista hänen oman elämänsä kontekstissa. Tutkin vaikuttiko Ahlqvistin vanheneminen ja hänen suhtautumiseensa. Niinpä tutkimukseni etenee biografisen tutkimusperinteen mukaan kronologisesti. Se ei ole laaja elämäkerta vaan osaelämäkerta siinä mielessä, että vaikka selvitänkin myös Ahlqvistin elämänvaiheita ja ajattelua yleensä, tämä tähtää pääasiana olevien matkakuvausten sisällön tulkitsemiseen ja selittämiseen. Kuvatut elämänsä osat olen valinnut lähinnä tällä perusteella.

² Tommila 1989, s.51-55, Räsänen 1989, s.17-18; Nygård 1978, s.21-24.

Ongelmaksi nousee se, missä määrin Ahlqvistin elinympäristön voi katsoa vaikuttaneen hänen ajatteluunsa. Onko henkilö aikansa tuote, ja missä määrin ympäristön vaikutuksen ja suhteiden on tultava tutkimuksessa esille, ovat kysymyksiä joihin tutkijat ovat antaneet vastauksia ääripäästä toiseen. Mikäli halutaan korostaa henkilön yksilöllistä nerokkuutta ja elämänvaiheita valitaan individuaalinen elämäkerta, kanta jonka mukaan aikakauden vaikutusta vähätellään, ja jos taas halutaan kuvata henkilö aikansa tyypillisenä ilmiönä valitaan kollektiivinen elämäkerta, jonka mukaan vaikutusta korostetaan.³ Itse taustaan sitomisen oleellisuutta ei kuitenkaan aseteta kyseenalaiseksi, sillä ilman taustan tuntemista on täysin mahdotonta tulkita henkilön toimintaa. Rakenteet ovatkin psykologisten seikkojen ohella tärkein yksilön suhtautumisen selittäjä.⁴

Koska tutkimukseni aiheena on nimenomaan Ahlqvistin suhtautuminen eivätkä elämänvaiheet, edustan itse tutkimuksessani välittävää kantaa. Tämä selittyy lukuisten eri tieteenalojen tutkimusperinteen lähes yhtenevästä käsityksistä ihmisen taustan vaikutuksesta todellisuuskäsityksiin, ajatteluun ja toimintaan. Tutkimukselle voidaan valita erilaisia lähtökohtia, jotka määräävät sen suunnan ja tason. Seuraavassa esittelen lyhyesti muutamia ajatteluun ja mielipiteenmuodostukseen liittyviä tutkimusteemoja.

Ensinnäkin aatehistoriallinen perinne tutkii ajattelua ja siihen vaikuttaneita tekijöitä aatteelliselta kannalta. Nähdyt ja koetut olosuhteet vaikuttavat ajatteluun, ja aatehistoria tutkii näkemisen ja kokemisen prosessia olosuhteet huomioiden. Useimmiten tutkimus kuitenkin jää tasolle, jossa etsitään henkilöitä, jotka ovat vaikuttaneet yksilön ajatteluun. Vaikuteanalyysi on tärkeää selvitettäessä sitä, mistä henkilö on omaksunut esim. kannattamiaan aatteita. Yksilön omaa panosta ei kuitenkaan pidä hylätä ja ajatella henkilön olevan vain ajassa liikkuvien vaikutteiden satunnainen kokoelma. On tutkittava myös aatteen takaa löytyvää ns. yleisempää aatetta.⁵ Aatehistoriaa ei kuitenkaan voi typistää vain filosofis-poliittisten aatteiden tutkimuskentäksi, vaan sen tulisi sisältää myös ajattelun eli asenteiden, mielipiteiden ja käsitysten historia. Ajattelu ja näkeminen ohjautuu paitsi kulttuurisesti, myös henkilökohtaisen elämäkokemuksen ja identiteetin, sekä yhteiskunnallisen aseman kautta. Ajattelun historiassa vaikuteanalyysi sisältää nämä kaikki kolme tasoa: persoonallisen, sosiaalisen sekä kulttuurisen selitysmallin. Aatehis-

³ Kostiainen 1994, s. 20-22.

⁴ Renvall 1965, s.251-252; Uino 1994, s.49-58.

⁵ Hyrkkänen 1984, s.7-8, 25.

toria on siis osa sosiaalihistoriaa, vaikka aate onkin tärkeässä asemassa. Se kuuluu eräänlaiseen jatkumoon, jonka toisessa päässä on mikrohistoria, keskellä ajattelun ja aatehistoria, ja toisessa päässä mentaliteettien historia. Kemiläinen puhuukin alasta aate-, asenne- ja mielipidehistoriana.⁶

Ajattelun ja todellisuuden määräytymisen sosiaalista puolta tutkivat tiedonsosiologinen sekä sosiaalipsykologinen tutkimus, joissa todellisuuden nähdään rakentuvan sosiaalisesti, yksilöiden vuorovaikutuksessa ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Näkemys perustuu havaintoon, että yhteiskunnat eroavat siinä minkälaista tietoa niissä pidetään itsensänselvänä. Primaarisosialisaatiossa sukupolvelta toiselle välittyvä yhteiskunnallinen tietovaranto sisältää käytännön toiminnassa ja ajattelussa tarvittavaa tietoa esim. ihmisten vuorovaikutuksesta. Se sisältää todellisuuden typologian, johon eteen tulevia tilanteita verrataan ja löydetään oikea käyttäytymismalli. Arkitiedon pätevyys on itsestään selvää kunnes vastaan tulee jotain, joka ei sovikaan valmiisiin tyyppityksiin. Tällöin puhutaan skriptin eli tapahtumaskeeman sopimattomuudesta tilanteeseen. Jos yksilölle kokemuksen perusteella syntynyt oletus toimintamalleista tietyssä tilanteessa ei pidäkään paikaansa, vaan toinen toimii "väärin", tämä aiheuttaa hämmennystä tai jopa tuomitsevan asenteen toisintoimijaa kohtaan.

Ilman sosiaalista tietovarantoa koko maailma jäisi ennalta-arvaamattomaksi ja käsittämättömäksi. Omaksuessaan lapsuuden jälkeen uuden viiteryhmän esim. opiskelukaveristaan, tämä typologia muuttuu viiteryhmän mukaiseksi. Yleensä uusi malli ei kuitenkaan voi täysin korvata primaarisosialisaation antamaa mallia.⁷ Näin tieto ja kuva maailmasta on pääosin kiinni yksilön sosiaalistajista eli yleensä perheestä, myöhemmin myös muusta viiteryhmästä.

Myös mentaliteettien historia tutkii skeemoja. Historiantutkimuksessa mentaliteetti tarkoittaa ihmisen ja hänen yhteisönsä jakamaa hitaasti muuttuvaa henkistä rakennetta, niitä persoonattomia ja osittain tiedostamattomia itestäänselvyyksiä, jotka määrävät yksilön ajattelua. Nämä rakenteet tuottavat, motivoivat ja organisoivat toimintaa ja ajattelua.⁸ Mentaliteetteja voi luonnehtia myös yksilön tai yhteisön sielulliseksi perussävyksi ja ajattelutavaksi, johon liittyy vahvasti kollektiivinen tietoisuus, uskomusten ja käsi-

⁶ Kemiläinen 1984, s.110, 123-125.

⁷ Berger&Luckmann 1994, s.52-55, 157; Helkama et al. 1998, s. 118-120; Knuutila 1994, s.65.

⁸ Heikkinen 1993, s.12-15.

tysten järjestelmä joka on yhteinen yhteisön jäsenille. Kollektiiviset representaatiot kertovat sen mitä ja miten ajatellaan, käsitetään ja havaitaan. Mentaliteettien historia tutkii tavallisten ihmisten asenteita jokapäiväistä elämää kohtaan, käsityksiä lapsuudesta, kuolemasta ym.⁹ Samassa ajassa ja yhteisössä voi kuitenkin olla erilaisia mentaliteetteja esim. sosiaaliluokittain.

Mentaliteettitutkimuksessa voidaan nähdä joitakin yhtymäkohtia kulttuuriantropologian piirissä 1920-luvulla syntyneeseen kulttuurin hahmoteoriaan, jonka mukaan jokaisella kulttuurilla on oma hahmonsä, eetos, joka muovasi jäsenten käyttäytymistä ja luonnetta. Kulttuurin kaava jäsenyi tietyn keskeisen idean ympärille. Ruth Benedict esitteli teoksessaan *Kulttuurin muodot* (Patterns of Culture, 1934) viisi kulttuuria, joiden muodot vaihtelivat ns. dionyysisestä, äärimmäisyyksiä korostavasta ja ihailevasta kulttuurista ns. apolloniseen, rauhan ja sopusoinnun kulttuuriin. Mentaliteettitutkimuksen sanoin kyseessä olivat kulttuurit, joissa vallitsivat erilaiset mentaliteetit, ja jotka preferoimalla tiettyjä ajatusmalleja määräsivät yksilöiden ajattelua ja käyttäytymistä kulttuurin määräämään suuntaan. Oman kulttuurin ihanteisiin tottuneen henkilön voi olla vaikeaa ymmärtää toisen kulttuurin ihanteita, jolloin toinen kulttuuri on helppoa tuomita huonoksi vain siitä syystä, että tässä ei noudateta samoja arvoja kuin omassa kulttuurissa.¹⁰

Kulttuuritaustan vaikutusta havaintoihin on tutkittu viime aikoina runsaasti kulttuuriantropologian piirissä. Esim. Anita Kelles teoksessaan *Antropologisen kenttätutkimuksen ongelmia* (1984) selvittää tutkijan kulttuuritaustan vaikutusta antropologiseen tutkimukseen ja siihen tapaan miten kenttätutkija näkee tutkittavansa. Tiedon synnyssä on huomioitava kulttuuriset, sosiaaliset ja subjektiiviset tekijät. Kulttuurisilla taustaolettamuksilla Kelles tarkoittaa erilaisia henkilökohtaisia tai yleisiä käsityksiä oman ja toisen kulttuurin piirteistä. Nämä vaikuttavat jo itse havainnointiin samoin kuin tutkijan arvot, tarpeet ja odotuksetkin. Erilaiset kentällä ilmenevät ilmastotehtäjät sekä kulttuurierot esim. ravinnon ja hygieniäkäsitysten suhteen vaikuttavat henkilön käsitykseen tutkittavasta kulttuurista. Samoin vaikuttavat kentällä ilmenevät psykologiset ja sosiaaliset ongelmat kuten yksinäisyydentunne ja kulttuurishokki.¹¹

⁹ Mikkeli 1984, s.129-130.

¹⁰ Lönnqvist 1984, s.100-101.

¹¹ Kelles 1984, s.2, 24-31, 49-54, 109.

toisen määrittely, meidän erottaminen muista¹⁴. Identiteetin käsitettä määrittelen lähemmin luvussa 1.3.

Tutkimuksessani keskityn selvittämään seuraavia asioita.

1) Mihin Ahlqvist keskittyi kuvauksissaan ja miksi. Tähän liittyy se, miten Ahlqvist näki yhteisenä pidetyn menneisyyden, kaipasiko hän sitä takaisin, ja hakiko hän yhteistä tulevaisuutta eli valtiollista yhteyttä. Pyrkikö hän perustelemaan mielipiteitään kuvausten avulla?

2) Miten Ahlqvist suhtautui kohtaamiinsa kansoihin ja oloihin, ja miten suhtautuminen vaihteli eri tapauksissa. Kansat olivat monestikin primitiivisempiä kuin Ahlqvistin oma, ja niissä vaikuttivat erilaiset kulttuuriset koodit ja arvostukset. Näkyykö tämä kuvauksissa esim. vieraiden tapojen väheksyntänä tai kansojen hierarkisoimisena?

3) Mitkä olivat ne rakenteelliset ja psykologiset tekijät, jotka vaikuttivat Ahlqvistin suhtautumiseen. Vaikuttiko Ahlqvistin omaksuma suomalainen identiteetti, fenno-mania-aate tai etukäteisodotukset? Entä muuttiko näkeminen aatetta tai identiteettiä? Tarkastelen myös niiden arvojen ja asenteiden esiintuloa, jotka Ahlqvist oli omaksunut sosiaaliluokaltaan. Lisäksi aikakauden tieteellinen ajattelu ja kulttuuri-kehitysteoriat olivat mahdollisia vaikuttajia.

Kuvauksista esille nousevat Ahlqvistin tapa kuvata pukeutumista, ruokaan liittyviä tapoja, siisteyskäsitteitä, uskontoja sekä venäläistä aatelia. Huomioin myös Ahlqvistin henkilökohtaiset suhteet tapaaminsa ihmisiin sekä sen miten hän kuvaa yksittäisiä henkilöitä. Tarkastelen myös Ahlqvistin esittämiä laajempia käsityksiä em. kansojen yleisistä piirteistä ja kansanluonteesta, ja yleisemminkin aikakauden näkemyksiä kansanluonteesta ja rotuopeista. Tarkasteluni ulkopuolelle olen jättänyt ne kohdat, joissa Ahlqvist kuvaa kieleen ja kielelliseen kulttuuriin liittyviä seikkoja, elleivät nämä suoranaisesti liitty hänen suhtautumiseensa ko. kansaan.

¹⁴ Ks. esim. LeVine & Campbell 1972 sekä Knuutila & Paasi 1995.

1.2. Lähteet

Aiemmin August Ahlqvistia ovat tutkineet mm. Aukusti Simelius väitöskirjassaan *August Ahlqvist runoilijana, arvostelijana ja tyyliniekkana, I runoilijana* (1914). Teos on merkittävä Ahlqvist-tutkimukselle paitsi siksi, että siihen sisältyy ensimmäinen kattava tutkimus Ahlqvistin elämästä, myös siksi, että tutkija on ainoana pystynyt käyttämään myös haastatteluaineistoa haastatteleamalla Ahlqvistin veljenpoikaa. Kaikki myöhemmät Ahlqvist-tutkimukset pohjautuvat Simeliuksen teokseen.

Myöhemmin Ahlqvistia ovat tutkineet mm. A.J. Sarlin teoksessaan *August Engelbrekt Ahlqvist, hänen elämänsä ja toimintansa* (1927) sekä Ilmari Kohtamäki teoksessa *Ankara puutarhuri* (1956). Sarlinin teos on laaja elämäkerta, kun taas Kohtamäki keskittyy Ahlqvistin kielitieteelliseen työhön arvostelijana ja suomen kielen muotoilijana. Ahlqvististien roolista Aleksis Kiven teosten teilaajana on kirjoittanut Oiva Ketonen teoksessaan *Aleksis Kivi, August Ahlqvist ja sivistyneistön vähäinen kansalaisrohkeus* (1989). Artikkelikokoelmassa *Suomen kieli, Suomen mieli* (1993) eri alojen kirjoittajat ovat tuoneet omat näkemyksensä Ahlqvist-tutkimukseen.¹⁵

Tutkimukseni päälähteinä käytän Ahlqvistin matkakertomuksia, jotka ovat yleensä alun perin Suomeen lähetettyjä kirjeitä, sekä julkaistua kirjekokoelmaa, joka käsittää lähes kattavasti hänen elämänsä aikana kirjoittamansa kirjeet. Ensimmäisiltä matkoiltaan 1850-luvulla lähettämänsä kirjeet Ahlqvist toimitti myös kirjan muodossa. *Muistelmia matkoilta Wenäjällä vuosina 1854-58* ilmestyi ensimmäisen kerran v.1859. Olen kuitenkin käyttänyt Ilmari Vesterisen toimittamaa uusintapainosta vuodelta 1986. Matkakirja koostuu kirjeistä, joista osan Ahlqvist on lähettänyt yliopiston konsistoriolle selvitykseksi tutkimuksensa edistymisestä, osa taas on Suomettareen lähetettyjä ja siinä julkaistuja kirjeitä¹⁶, joissa Ahlqvist kertoo näkemästään ja kokemastaan vapaammin ja humoristisemmin kuin virallisemmissä konsistoriokirjeissä. Kirjeet julkaistiin myös aikakauskirjassa *Suomi*. Kirjan alkuosan kertomukset matkoilta Viipurin läänin eteläosista v. 1854 eivät ole kirjeitä, vaan jälkikäteen kirjoitettuja muistelmia.

Matkakirjat olivat 1800-luvulla suosittu kirjallisuuden muoto. Valistus oli lajityypin kukoistusaikaa, mutta erityisesti romantiikkaa kiinnostavan ihmisen ja luonnon välisen

¹⁵ Sarlinin kuvaus on lähinnä ylistävä, kun taas Kohtamäen teos on melko neutraali. Ketonen puolestaan on ottanut hyvin kriittisen asenteen paitsi Ahlqvistin arvosteluja, myös hänen koko henkilökuvaansa kohtaan.

¹⁶ Matkakirjeet eri maista olivat sanomalehdistön suosima kirjallisuudenlaji. Ks. Varpio 1997, s.39.

suhteen kuvaaminen löysi otollisen areenan matkakirjoista. Romanttiseen kaukokaipukseen kuului halu samastua matkustajaan eli kirjan kertojaan. Haluttiin kuulla matkan pienistä yksityiskohdista, vastoinkäymisistä ja keunoista varusteista. Varsinaisille romanttisille matkakertomuksille tyypillinen piirre oli kuitenkin objektiivisen ympäristön häivyttäminen sekä matkareitin ja aikataulun epämääräistäminen.¹⁷ Myös Ahlqvist kertoo laajalti matkanteosta ja sen vaikeuksista. Erityisesti vuodelta 1870 olevien kirjeiden pääsisältönä voi pitää matkantekoa. Snellmanin tavoin Ahlqvist kuitenkin edellytti matkakirjoilta hyödyttävää funtiota. Itse hän sanoi pitävänsä eniten sellaisista kertomuksista, joissa matkustaja koristelematta kertoo mitä näkee ja kuulee, sillä näin hän antaa parhaan kuvan maasta ja kansasta. Matkakirjoille tyypillinen piirre onkin se, että matkakirjailija yrittää toimia tulkkina kahden kulttuurin välillä. Hän luulee kuvaavansa matkaamansa maan kansaa ja tapoja objektiivisesti, vaikka onkin subjektiivinen. Kuvauksille tyypillinen piirre on pyrkiä luomaan yleispätevä kuva vieraan kansan rodulliskulttuurisista ominaisuuksista, joissa dualismi korostaa erottelua oman ja vieraan kulttuurin välillä.¹⁸ Tässä mielessä matkakirja tarjoaa mainion lähteen suhtautumisen tarkasteluun.

Kirjoja luettiin paljon sivistyneistön piirissä ja Ahlqvistkin oli lukenut edeltäjiensä (esim. Castrén, Sjögren, Lönnrot) matkakuvauksia. Kuvausten kieli oli ruotsi, vaikka joissakin lehdissä niitä ilmestyi myös suomeksi käännettynä. Käänteen teki Ahlqvist, jonka matkakuvaukset kirjaksi sidottuna muodostivat ensimmäisen suomenkielisen matkakirjan. Ahlqvistin tarkoituksena olikin julkaista tietonsa nimenomaan kansan käyttöön.

Joskus terävääkin kuvaustaan Ahlqvist selitti tarkoituksenaan olleen antaa "Suomalaisille jonkun tiedon siitä kansasta ja maasta, jonka kanssa heillä onni ja onnettomuus nyt ovat yhteiset."¹⁹ Matkakuvausten tarkoitus oli siis opettaa suomalaisia tuntemaan ja siten tulemaan paremmin toimeen uuden isäntämaan asukkaiden venäläisten kanssa. Tässä Ahlqvist kertoo selvästi matkakirjansa päähenkilöt, joita eivät suinkaan olleet tutkittavat suomensukuiset kansat vaan venäläiset. Tämä alkulause luultavasti säästi kirjan sensuurilta, joka ei tosin ollut täysissä voimissaan enää 1850-luvun lopulla. Vuoden 1850 kieliasetus oli kieltänyt julkaisemasta suomen kielellä muuta kuin hengellistä ja maanviljelyyn liittyvää kirjallisuutta. Säädestä oli toki pystytty kiertämään aiemminkin, ja Au-

¹⁷ Varpio 1997, s.26-27, 34, 38.

¹⁸ Kantokorpi 1986, s.223-228.

¹⁹ Ahlqvist 1986, s.19-20, 210; Varpio 1997, s.40

gust Schaumanin muistelmien mukaan saattoi riippua sensorista ja tämän mielialastakin, mitä kulloinkin saatiin painaa. Sensuuri kuitenkin lieveni, "uskonnollinen herätys" ja "taloudellinen hyöty" alkoivat saada uutta sisältöä. Ahlqvistkin mainitsee vuodelta 1855 peräsin olevassa kirjeessään sensuurin muuttuneen epätavallisen liberaaliksi.²⁰

Ahlqvistin seuraavalta Venäjälle suuntautuneelta matkaltaan kirjoittamansa kirjeet julkaistiin aluksi vain ruotsiksi Helsingfors Aftonbladetissa vuonna 1877. Nämä Ahlqvist julkaisi myöhemmin yhdessä viimeiseltä Venäjän-matkaltaan (v. 1880) tekemiensä tutkimusten kanssa saksaksi teoksessa *Unter Wogulen und Ostjaken* (1883), jonka alkuosan muodostavat ensimmäiseltä Siperian-matkalta lähetetyt kirjeet.

Kirjeet lähteenä antavat mahdollisuuden Ahlqvistin tunnelmien ja suhtautumisen tarkasteluun. Kirjeet eivät kuitenkaan yleensä sisällä henkilön ensikäden tunnelmia, vaan ne on kirjoitettu päiviä, viikkojakin itse tapahtumien jälkeen. Ahlqvist kirjoitti kirjeitään melko tasaisesti, keskimäärin kerran kahdessa kuukaudessa, toisinaan kirjeiden välillä saattoi kulua neljäkin kuukautta. Tästä syystä aiempien tapahtumien muistot saattoivat laimentua, kun taas läheinen tapahtuma oli vielä tarkkaan muistissa ja sen aiheuttamat tuntemukset vielä vahvat. Ahlqvist itsekin mainitsi Beresowista 29.9.1858 kirjoittamansa kirjeen alussa kirjoittavansa matkasta "niin kauan kuin sen muistot ovat mielessääni nuoret ja verekset"²¹ Edellisen kirjeen kirjoittamisesta oli kulunut jo kolme kuukautta.

Ajatukset ja tunnelmat esiintyvät tuoreempina muistikirjassa, johon yksilö saattaa kirjoittaa päivittäin. Vuoden 1880 matkalta on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa säilynyt Ahlqvistin pieni muistikirja, johon hän on tehnyt muutamia merkintöjä matkan etenemisestä, tekemisistään ja havainnoistaan²². Merkinnät ovat kuitenkin tutkimusaiheeni kannalta vähäpätöisiä, joten tämän lähteen merkitys on pieni.

Muita lähteitäni ovat Ahlqvistin kirjoittamat kirjeet vuosilta 1845-1889. Kirjeet on julkaistu vuonna 1982 Maija Hirvosen ja Kaisu Lahikaisen toimittamana kokoelmana *August Ahlqvist: Kirjeet. Kielimiehen ja kaukomatkailijan viestejä 1845-1889* (1982). Tämä käsittää eri arkistoista kootun 395 Ahlqvistin eri henkilöille kirjoittaman kirjeen kokoelman, jonka vieraskieliset kirjeet toimittajat ovat suomentaneet. Olen käyttänyt kir-

²⁰ A. Ahlqvist Emil Sachsendahlille 19/31.3.1855 (Ahlqvist 1982, s.50-51); Schauman 1924; s. 54-55; Tommila 1998, s.46.

²¹ Ahlqvist 1986, s. 247.

²² Ahlqvistin muistikirja matkalta v.1880, SKS KIA Sign. A 70.

jekokoelmaa osittain Ahlqvistin suhtautumisen tutkimiseen, mutta myös hänen luonteensa ja henkilökuvansa selvittämiseen. Kirjeet on päiväyksen lisäksi numeroitu, joten viitteistä löytyvät lähettäjän ja vastaanottajan sekä päiväyksen lisäksi myös viittaus kirjekoelmassa sille annettuun numeroon. Kirjeet sisältävät kuitenkin valitettavan vähän viittauksia Ahlqvistin yksityiselämään, niissä kerrotaan yleensä lähinnä meneillään olevista töistä, kirja-arvosteluista ja erilaisista hankkeista. Ahlqvistin myöhemmiltä matkoiltaan v. 1877 ja 1880 vaimolleen Marielle kirjoittamat kirjeet tekevät kuitenkin osittaisen poikkeuksen, sillä niissä Ahlqvist kertoo laajemmin tuntemuksistaan ja ennen kaikkea huolestaan siitä, mitä Suomessa olevalle perheelle kuuluu.

Ahlqvistin persoonan ja yksityiselämän selvittämisessä olen käyttänyt myös hänen nuoruusaikoinaan kirjoittamaansa päiväkirjaa. Ilmeisesti hän oli pitänyt päiväkirjaa jo vuonna 1842, mutta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa on säilynyt kirjoituksia vain vuosilta 1844-45. Päiväkirjasta osa on kirjoitettu suomeksi, joka oli Ahlqvistin äidinkieli, osa taas ruotsiksi, jota Ahlqvist joutui käyttämään koulussa sekä ilmeisesti myös toimiessaan kotiopettajana kirkkoherra Granitin perheessä kotiopettajana päiväkirjan kirjoittamisen aikoihin.²³ Muistiinpanojen kaksikielisyys on merkityksellinen seikka sikäli, että se osoittaa Ahlqvistin joutuneen omaksumaan täysin uuden kielien voidakseen opiskella ja liikkua oppineissa piireissä. Tästä syystä olen suorissa lainauksissa jättänyt kirjoitusasun alkuperäiseen muotoon ja sisällyttänyt suomenkielisen käännöksen viitteeseen.

Olen käyttänyt jonkin verran myös Ahlqvistin kaunokirjallista tuotantoa sekä puheita. A.Oksasen nimellä julkaistut runot ja suorasanaisten kirjallisuus vaihtelevat sisällöltään romantiikasta suomalaisuusasiaan. Julkaistuista puheista löytyy poliittisävyisiäkin kannottoja. En ole käyttänyt Ahlqvistin kielitieteellisiä julkaisuja kuin siinä tapauksessa, että ne ilmentävät hänen käsitystään suomalaisista, suomalaisesta sivistyksestä ja kulttuurista.

Kaunokirjallisen materiaalin käyttö elämäkerrallisen tutkimuksen lähteenä on ongelmallista sikäli, että vaikka sen voidaankin katsoa kertovan kirjailijan yksilöhistoriasta, ajatuksista ja tunteista, tämän henkilöhistoriallisen sisällön tulkinta voi olla todella vaikeaa. Lähdekritiikki auttaa tässäkin suhteessa: ajoituksen lisäksi merkityksellistä on

²³ Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanot 1844-45, SKS KIA. Käytän kirjoituksista nimeä päiväkirja, vaikka Ahlqvist itse otsikoi ne muistiinpanoiksi (anteckningar).

materiaalin funktion mahdollisimman tarkka ymmärtäminen. Mahdollisten lähteeseen liittyneiden intentioiden tunnistaminen taas edellyttää lähteeseen liittyvien asiayhteyksien monipuolista tuntemusta. Lähteen sisällön lukeminen omaelämäkerrallisena tekstinä olisi kuitenkin liioittelua. Yleensä vain teoksen kokonaisuus sisältää elämäkerrallisesti sitovan todistuksen.²⁴

1.3. Identiteetti, sen rakentaminen ja rakentuminen

Tutkittaessa Ahlqvistin suhtautumista muihin kansoihin ja niiden edustajiin eteen tulevat väistämättä seuraavat kysymykset: vaikuttiko Ahlqvistin identiteetti hänen suhtautumiseensa eri ryhmiin sekä hänen käsitykseensä siitä, millaiset piirteet ovat ihmisissä toivottavia ja mitkä eivät? Miten Ahlqvist käytti identiteettiään lähentämään toisia kansoja itseensä, sulkemaan toisia ryhmiä sisälle ja toisia ulos? Tutkimuksen avainkäsite identiteetti vaatii tarkempaa käsittelyä.

Käsite identiteetti voi saada kahdentasoisen sisällön. Ensinnäkin se viittaa yksilön identiteettiin, jolloin pyritään vastaamaan kysymykseen: mikä tai kuka minä olen? Kollektiivisesta identiteetistä on kyse silloin kun vastataan kysymykseen: keitä me olemme? Kollektiivinen identiteetti voi viitata mihin tahansa ryhmään, jonka kaksi tai useampia ihmisiä muodostavat. Kansallisesta identiteetistä puhutaan silloin kun ryhmäidentiteetti kohdistuu kokonaiseen kansaan.²⁵

Kollektiivisen identiteetin käsitteestä voidaan avata kolme ulottuvuutta: 1) sisäinen yhtenäisyys (homogeenisuus), 2) ulkoinen erottautuminen (differentiaatio) ja 3) ajallinen jatkuvuus (kontinuiteetti).²⁶

Ensinnäkin identiteetin sisältö viittaa yksilön tai ryhmän erityislaatuun ja ryhmän jäsenten samankaltaisuuteen. Vaikka kollektiivinen identiteetti viittaaakin ryhmän jäsenten samankaltaisuuteen, identtisyteen, nämä kaksi käsitettä on pidettävä erillään. Identiteetissä on kyseessä aktiivinen itsensä tunnistaminen, jossa itseä arvioidaan erilaisten

²⁴ Paavolainen 1994, s.32-36.

²⁵ Kaunismaa 1997, s.220-221. Myös minäkäsitys ja yksilön identiteetti liittyvät läheisesti ryhmäjäsenyyksiin ja sosiaalisiin rooleihin. Kuka minä olen? voi saada vastaukseksi sanat suomalainen, opiskelija, nainen tms. Ks. Helkama et al 1998, s. 309.

²⁶ Saukkonen 1998, s.214-215, 218-219.

symbolien, kielellisten ilmausten, myyttien, kertomusten ja kulttuuristen representatiotapojen välityksellä. Identiteetti ei ole samuutta sellaisenaan, vaan tulkintoja samuudesta. Identiteetillä on kuvitteellinen luonne.

Suomessakin kansakunnan integraatio oli suuressa määrin riippuvainen siitä kuvitelmasta, että monimiljoonainen ja heterogeeninen ihmispopulaatio muodostaa yhden kokonaisvaltaisen yhteisön. Identiteetin kautta ryhmä voitiin ymmärtää kokonaisuudeksi, joka erosi ympäristöstään ja muista ryhmistä. Identiteetillä ei kuitenkaan voi eikä voinut olla täysin kuvitteellista sisältöä. Sille annetut sisällöt viittasivat havaittuihin, toivottuihin tai kuviteltuihin samuuksiin. Kollektiivista identiteettiä symboloivien ominaisuuksien otaksuttiin kertovan jotain totta identifioitavan yhteisön eli suomalaisten luonteesta. Kyseessä oli kuitenkin ilmiö, jossa muodostettiin yksinkertaistavia tulkintamalleja inhimillisen moninaisuuden ymmärtämiseksi.²⁷

Identiteettiä kansakunnan erityislaatuksi on mahdollista luokitella sen käyttötavan mukaan kahdelle eri tasolle. Ensinnäkin kansallinen identiteetti on kulttuurinen merkityskonstruktio, koodi, jonka pohjalta kansakunnaksi miellettyä asiaa ymmärretään. Toiseksi identiteettiä voidaan lähestyä sen tulkinnasta ja käyttökontekstista, tilannekohtaisia merkityksenantoja ja identifioivia tulkintoja tutkimalla. Jälkimmäiset voidaan edelleen jakaa kahteen osaan. Osista ensimmäisessä on kyse ryhmän tulkinnallisesta kokonaisuudesta eli siitä mitä kaikkea tulkitsemme kansallisen identiteetin merkitsevän. Toisessa osassa puhumme siitä, miten yksittäisessä tilanteellisessa tulkinnassa kansallista identiteettiä käytetään, esim. persoonallisuuden tulkinta kansallisen mentaliteetin avulla. Kaikki suomalaiset tuntevat omasta kansastaan "myyttejä", joita ovat esim. käsitykset suomalaisten sisukkuudesta tai viinanjuomistavoista. Nämä merkitysmallit ovat muotoutuneet historiallisina konstruktioina, ja ovat itse asiassa jatkuvassa muotoutumisen tilassa. Tällöin identiteetit ja sosiaaliset käytännöt liittyvät toisiinsa. Kollektiivinen identiteetti on usein osa ryhmän toiminnallista järjestelmää, ja identiteetin merkitysmallit ovat käyttökelpoisia monenlaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Identiteetillä on myös taipumus muuttaa sosiaalisia muodostelmia vastaamaan paremmin itseystään muodostuneiden kuvien, siis identiteettien kaltaiseksi.²⁸

²⁷ Kaunismaa 1997, s.221-222; Saukkonen 1998, s.214-215; Helkama et al 1998, s.305-308.

²⁸ Kaunismaa 1997, s.223-225, 228-229.

Toinen identiteetin ulottuvuus on tilaulottuvuus. Identiteetti ei voi rakentua tyhjiössä. Kollektiivisen identiteetin perustavin merkitysmalli on todellisuuden jakaminen meihin ja muihin. Meidät tunnustetaan kahdella tavalla: tunnistamalla meidän ominaisuudet ja luomalla erottelu muihin nähden. Meidän identifioiminen tapahtuu siten, että diskursiivisesti pyritään valikoimaan ja osoittamaan joitakin ominaisuuksia, jotka yhdistävät puheena olevaa ryhmää ja erottavat sen muista. Kansallisen identiteetin sosiaalista integraatiota muodostava voima on yleensä huomattava, ja identiteettiin tiivistyy huomattavaa normatiivista ja ideologista voimaa. Identiteetin ominaisuuksia voivat olla mentaaliset piirteet, juomatavat ym. kulttuuriset erityispiirteet.

Kansallinen identiteetti luo käsityksen siitä, miten ihmiset ovat tai miten heidän pitäisi olla yhteiskunnan jäseniä. Tästä seuraa usein ulkomaalaisvihaa ja vähemmistöjen syrjintää. Identiteetti perustuu joidenkin ominaisuuksien valikoimiselle ja painottamiselle. Sen avulla marginaalistetaan ja jätetään joitakin muita ominaisuuksia koodien ulkopuolelle. Tavallisesti kansallinen identiteetti rakentuu ystävällis- tai vihamielisiin kuviin naapurikansoista. Naapuri nähdään ikään kuin negatiivina omasta kansasta ja sen ominaisuuksista.²⁹ Oman ryhmän arvoa arvioidaan vertailemalla sitä muihin ryhmiin, millä on vaikutus ryhmän itsetuntoon. Tarve myönteiselle identiteetille johtaa yritykseen löytää keinot, joille oma ryhmä erottuu myönteisesti muista. Vertailua voidaan suorittaa esim. siten, että sivuutetaan ne ulottuvuudet joissa toinen nähdään parempana, ja keskitytään itselle edullisiin ulottuvuuksiin. Omaa ryhmää voidaan myös vertailla vain ns. heikomman statuksen omaaviin ryhmiin, kuten vielä heikommassa asemassa oleviin kansoihin.³⁰

Kolmas identiteetin ulottuvuus, aikaulottuvuus, suuntautuu yleensä menneisyyteen, kansan historiaan josta etsitään perusteita kansan olemassaololle ja jatkuvuudelle. Kansalliseen identiteetille haetaan oikeutusta ja sisältöä historiasta, mielellään kaukaisesta sellaisesta. Kansallisvaltion historia, joka yhdistää eri tasoilla kulkevat poliittisten instituutioiden, luonnonolojen, väestökokonaisuuksien ja kulttuuripiirteiden tarinat ja esittää ne tietyn ryhmän "meidän historianamme", tuottaa kyseisen ihmisryhmän kollektiivista identiteettiä, ylläpitää käsitystä kansallisvaltion monitasoisesta sisäisesti integroituneesta olemassaolosta sekä rajaa historian omistavat "meidät" sen ulkopuolisista.³¹

²⁹ Kaunismaa 1997, s.225-227; Saukkonen 1998, s. 215, 218.

³⁰ Helkama et al 1998, s. 309-312.

³¹ Saukkonen 1998, s. 218, 221-222.

Identiteetin rakentuminen yksilötasolla liittyy minuuden rakentumiseen. Henkilön ajattelun ja mielipiteenmuodostuksen perustana on hänen oma elämäkokemuksensa. Persoonallisuus ja minuus vaikuttavat ajatteluun, kokemiseen ja aatteiden omaksumiseen. Ihminen ja hänen minuutensa kehittyy ja muuttuu läpi koko yksilön elämän, mistä syystä myös suhtautumista tutkittaessa on tärkeää ottaa huomioon ajallinen muutos. Ihminen elää elämäänsä lapsena, nuorena, aikuisena ja vanhuksena monen omanluonteisensa vaiheen kautta maailman muuttuessa hänen ympärillään. Yksilön henkiseen kehittymiseen, tulemiseen "omaksi itsekseen", vaikuttavat eri elämänvaiheille ominaiset kriisit, joiden kautta ihmisen yksilöityminen etenee, ja joiden avulla hän pyrkii tekemään elämästään mielekkään kokonaisuuden suhteessa omaan itseensä, menneisyyteensä ja ympäröivään maailmaan.

Seuraavissa luvuissa selvitän Ahlqvistin elämän kulkua elämäntapaajattelun kautta. Perusoletuksena on, että ihminen muuttuu läpi koko elämänsä, ja siten hänen persoonallisuutensa ja suhtautumisensa erilaisiin asioihin muuttuu yhtä lailla sisäisen kuin ulkoisenkin, ympäröivässä maailmassa tapahtuvan kehityksen kautta. Elämäntapaajattelussa olen käyttänyt lähteenäni Tony Dunderfeltin kirjaa *Elämäntapapsykologia* (suom. 1992). Ahlqvistilta on jäänyt valitettavan vähän henkilökohtaista aineistoa kirjeitä lukuunottamatta. Näiden, nuoruusvuosien päiväkirjan sekä muiden hänen elämästään olemassaolevien tietojen avulla on kuitenkin mahdollista piirtää kuva hänen persoonallisuutensa ja luonteensa kehittymisestä. Koska monet aiemmat tutkijat ovat luoneet Ahlqvistin elämästä kattavan kuvan, en ole katsonut tarpeelliseksi tehdä aikaavievää ja turhaakin perusselvitystyötä. Ahlqvistin elämäntapaan olen selvittänyt aiempien tutkijoiden mukaan, alkuperäislähteitä olen käyttänyt lähinnä kuvaamaan Ahlqvistin luonnetta.

2. August Ahlqvist: fennomaani ja runoilija

2.1. Lapsuus ja nuoruus – kehityksen perusvaihe

August Engelbrekt Ahlqvist syntyi 7.8.1826 Kuopiossa palvelijatar Maria Augusta Ahlqvistin (1806-86) aviottomana poikana. Isä oli silloinen Venäjän armeijan vänrikki, myöhemmin yliopiston varakansleri, senaatin talousosaston varapuheenjohtaja ja vapaa-herra Johan Mauritz Nordenstam (1802-82). Myöhemmin Augustille syntyi vielä kolme velipuolta, joista kahden nuorimman isä oli Maria Ahlqvistin silloinen isäntä, Ahlqvistin todellinen isähahmo tuomari Carl Stenius. Maria Ahlqvist muutti Maaningalta Steniukselle Kuopion lähellä sijaitsevaan Liperiin v. 1837, ja äidin ja veljien asuinpaikasta tuli v. 1836 Kuopioon kouluun lähteneen Augustinkin elämän tukikohta. Ahlqvistilla oli lämmin suhde isäpuoleensa, ja tämä ilmeisesti avusti hänen opintojaan. Stenius kuitenkin kuoli jo vuonna 1844.³²

Maria Ahlqvist oli komea mutta kiiivasluontoinen nainen, jota pidettiin liiankin suorapuheisena, toisaalta uskonnollisena ja hyvänä äitinä. Samoja luonteenpiirteitä, jäykkyyttä, koristelemattomuutta ja suoruuutta, toisaalta hienotunteisuutta ja hellyyttä löytyi pojasta Augustistakin. Hän oli jo nuorena kulmikas, äärimmäisen suora ja rehellinen.³³

Maria Ahlqvist elätti lapsensa yksin palvelijattarena, taloudenhoitajana Steniuksella ja myöhemmin pitokokkina. Koti oli köyhä, mutta perheen jäsenet olivat ilmeisen kiintyneitä toisiinsa, mikä näkyi vielä vuosikymmeniä myöhemmin keskinäisenä huolenpito-na. Ahlqvist mm. lähetti taloudellisista vaikeuksistaan huolimatta jatkuvasti rahaa äidilleen, sekä järjesteli tämän ja veljiensä asioita.³⁴ Äidin ja lasten keskinäistä kiintymystä oli arvatenkin lisännyt isän puuttuminen ja siitä seurannut ympäristön tuomitseva asenne. Maria Ahlqvistin suhde ensin vänrikki Nordenstamiin, myöhemmin isäntäänsä Steniukseen ei kuitenkaan liene ollut tavatonta 1800-luvun Suomessa. Tuolloin varsinkin Helsingissä monilla korkeilla upseereilla, liikemiehillä ja virkamiehillä oli avioliiton ulkopuolisia suhteita, jopa rakastajatar. Mikäli kyseessä oli naimaton mies, suhde saattoi olla läheinen ja julkinen. Rakastajattaret olivat sosiaaliluokkansa muihin

³² Hirvonen 1993, s.22; Ketonen 1989, s.31; Kohtamäki 1956, s.22-23; Sarlin 1927, s.22-23. Ks. myös Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanot 8.10.1844 sekä 24.9.1844. O.F. Kivisen, Ahlqvistin veljenpojan kertoman mukaan Stenius olisi ollut aikeissa virallistaa suhteensa Maria Ahlqvistiin, mutta juuri kun pari oli lähdössä papin puheille Stenius oli saanut halvauskohtauksen. Ks. Simelius 1914, s. 5.

³³ Sarlin 1927, s. 25.

³⁴ Esim. A.Ahlqvist A.J.Europaeukselle 8.3.1857(Ahlqvist 1982, nro 61); Hirvonen 1993, s.22.

naisiin nähden hyvässä asemassa, mutta kuitenkin yhteisön silmissä verrattavissa prostituutioihin. Rakastajattaren asema ei kuitenkaan lopullisesti leimannut naista.³⁵

Ahlqvist oli tässäkin asiassa avoin ja pyrki luonteensa mukaan pitämään kiinni totuudesta. Hän antoikin Savo-Karjalaisen osakunnan nimikirjaan itsestään seuraavat tiedot: "Isästänsä ei paljon tietävä, syntyi kuitenkin Kuopion kaupungissa 7. päiv. Elokuuta vuonna 1826, äitistä Augustina Ahlqvististä".³⁶

Perheen tilannetta kuvaa Ahlqvistin opiskeluaikanaan äidilleen kirjoittama kirje: "Mieleni käy surulliseksi kun ajattelen kuinka väärin maailma on äitiä kohdellut. Minä suutun ja puren hampaitani: odottakaa, te kyykäärmeen sikiöt, kerran vielä kostan Teille. Mutta silloin tulee sydämestäni jotain, joka kuiskaa: "älä ole alhainen, ole jalo kostossasi!" Ja niin minä tahdon ollakin."³⁷ Lausuma kuvaa Ahlqvistin ratkaisua ristiriitaan, jonka toisaalta sosiaalistajana toimiva yhteisö normeineen, toisaalta primaarisosiaalistaja äiti muodostavat³⁸. Nuoren avuton raivo siirsi koston tulevaisuuteen, hetkeen jolloin hän on paremmassa asemassa ja pystyy puolustautumaan. Ahlqvist halusi kuitenkin olla "jalo kostossaan" eli nousta äitiä loukanneiden ihmisten yläpuolelle. Ahlqvistin tarpeen nousta muita korkeammalle voi nähdä myös osana nuoruuden prosessia, jossa yksilö miettii kuka hän on ja mikä hänestä tulee³⁹.

Oiva Ketonen on selittänyt Ahlqvistin ristiriidan olleen erityisen syvän siksi, että hän syytti ympäröivää yhteiskuntaa äitinsä kohtalosta, mutta toisaalta ei voinut täysin tuomita järjestelmää jonka osaksi oli päättänyt tulla.⁴⁰ Ristiriita selvittyy osittain sillä, että Ahlqvistin tavoitteena oli nimenomaan näyttää muille ja itselleen, että epämääräisistäkin oloista lähtenyt voi saavuttaa elämässään saman ja enemmänkin kuin muut, ja myöskin osaltaan palvella isänmaataan. Kodittomuus ja köyhyys aiheuttivat kuitenkin

³⁵ Häkkinen 1995, s.114-116.

³⁶ Suhde isään oli etäinen. Yliopistovuosinaan Ahlqvist joutui enemmän tekemisiin tämän kanssa mm. hakimissaan matka-avustusta konsistorilta: Ahlqvist kirjoitti anomukset isälleen. Isä kuitenkin avusti myös henkilökohtaisista varoistaan Ahlqvistin matkoja. Hirvonen 1993, s. 21; Ketonen 1989, s.33; Kohtamäki 1956, s.22.

³⁷ A.Ahlqvist Maria Augusta Ahlqvistille 28.3.1846 (Ahlqvist 1982, nro 2).

³⁸ Sosialisaatiossa lapsi liittyy ympärillä olevaan kulttuuriin omaksumalla sen sosiaalisen arvo- ja normimaailman. Primaarisosiaalistajilla käsitetään ne henkilöt, joihin lapsi on läheisimmässä suhteessa, ja joiden normimaailman lapsi ensimmäiseksi omaksuu, tavallisesti oma perhe tai muu kasvattaja. Sosialisatioon liittyy läheisesti "yliminän" eli sisäisen psyykkisen kontrollin ja sensuuritoiminnan kehittyminen. Ks. Dunderfelt 1992, s. 67, 69.

³⁹ Dunderfelt 1992, s. 86.

⁴⁰ Ketonen 1989, s. 34.

katkeruutta, mikä näkyy Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanoissa, jotka hän teki 18-vuotiaana asuessaan Julkulan pappilassa kirkkoherra Granitin perheen kotiopettajana.

"Woi kuin sydämmeeni monesti koskee kovasti, kuin näen miten toisilla on isät, äitit, sisaret ja veikot, joita hyväilevät ja joilta he hyväillään, ja mulla ei mitään! Tosin on minulla äiti, vaan sekin on kaukana, entä veljeni sitte? onhaan niitäkin vaan ei nekään ole oikeita veljiä. - Mutta veli minä olen heille ja isä, jos Jumala suopi sillä heidän isänsä oli isä minulle - -- Kyllä minä teistä, raukat, pidän huolen, jos voin! - Waan kotoni sitte? Kotoa ei ole mulla ollut koskaan, niin etten tunnekaan sen riemuja ja lempeyttä, vaan ne minä kuitenkin arvaan, kuin näen miten toisilla on hyvä koissa. - En minä olis paljoa pyytänytään, en suinkaan korkeata kotia, omassa majassakin olis ollut suojasampi kuin toisen hovissa vaan ei sitäkään minulle suotuna! Sentähden ei ole kummeksittava jos mulla on monta murhetta ja huolta. --" ⁴¹

Lehtolapsen osaan liittyneet kipeät muistot, osattomuuden ja yksinäisyyden tunteet sekä katkeruus, leimasivat Ahlqvistin myöhempääkin elämää. Hän epäili ystäviäänkin: välttelivätkö nämä hänen seuraansa hänen syntyperänsä tähden vai kuvitteliko hän.⁴² Ilmeisesti liperiläiset kuitenkin suhtautuivat Ahlqvistiin positiivisesti joskin alentuvasti. Martti Ruutu kertoo Savo-Karjalaisen osakunnan historiassaan liperiläisten seuranneen Ahlqvistin opiskeluvuosina hänen kehitystään suurella myötätunnolla. Nuoren Ahlqvistin hyväksi oli 1850-luvun alussa järjestetty arpajaiset, joiden voitoiksi paikkakuntalaiset säätyläisnuoret olivat valmistaneet käsitöitä.⁴³ Kaikesta päätellen Maria Ahlqvistin asema yhteisössä ei ollut kovinkaan syrjitty, vaan hän sattoi osallistua yhteisön elämään mm. keittäjäntärenä ja pitokokkina, ja hänen poikansa kiipeämistä yhteiskunnan tikailla seurattiin hyväntahtoisella mielenkiinnolla.

Vuonna 1836 Ahlqvist aloitti ilmeisesti isänsä myötävaikutuksella koulunkäyntinsä Kuopion triviaalikoulussa valmistuen ylioppilaaksi v.1844. Hän tutustui näihin aikoihin v. 1843 Kuopion koulun rehtoriksi tulleeseen J.V. Snellmaniin ja häntä ihailevien kansallisen romantiikan innostamien nuorten piiriin. Vuonna 1844 Ahlqvist tutustui myös Lönnrotiin, jonka kanssa hän solmi elinikäisen ystävyuden. Molemmat miehet vaikuttivat Ahlqvistiin innostavasti ja saivat hänen kiihkeäksi suomalaisuuden kannattajaksi.

⁴¹ Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanot 8.10.1844.

⁴² Ks. Hirvonen 1993, s.21-24.

⁴³ Ruutu 1939, s.353 viite 168. Tieto on peräisin lehtori Toivo Valtavuorelta, joka taas oli saanut tiedon äidiltään Thekla o.s. Europaeukselta. Kyse ei välttämättä ollut Ahlqvistin opintojen tukemisesta, vaan hänen tutkimusmatkojensa rahoituksesta, vaikkei Ahlqvist vuoden 1854 tutkimusmatkan rahoittajiksi mainitsekaan yksityishenkilöitä.

Snellmaniin ja Lönnotiin tutustuessaan Ahlqvist oli elämässään vaiheessa, johon elämäkaaripsykologiassa ajoitetaan kaksi kriisiä, identiteettikriisi sekä ideologinen kriisi. Tässä vaiheessa Ahlqvist selkiinnytti minäkokemustaan ja kokeili omia rajojaan. Vaiheeseen kuuluivat ihastumiset ja samastumiset tärkeisiin ihmisiin. Hieman myöhemmin alkoi seestymisvaihe, jossa hän aloitteli omaa elämää ja pohdiskeli omaa asemaansa maailmassa. Molempiin vaiheisiin kuuluivat ihanteiden ja ideaalien syttyminen, ajatukset ja tavoitteet suuntautuvat kohti totuuden, kauneuden ja oikeamielisyyden ihanteita. Nuori valitsi itselleen sankarin, joka toteuttaa näitä ihanteita täydellisesti. Hän tahtoi itsekin toteuttaa ihannettaan ja hyödyttää ihmiskuntaa tavalla tai toisella.⁴⁴

Suomalaisuusaate nousi luontevasti Snellmanin ja Ahlqvistin oman taustan vaikutuksesta hänen päämääräkseen, aatteeksi jonka puolesta hän tahtoi tehdä työtä. 18-vuotissyntymäpäivänään Ahlqvist kokosi siihenastisen elämänsä päiväkirjassaan seuraavasti:

"d:7 [Augusti] fyllde jag mitt adertonde år, och mer än fjerdedelen af mitt lif har redan förrunnit utan att jag ännu kunnat verka något för mig själf, desto mindre för mennskligheten!"⁴⁵

Haaveena olikin tulla suurmieheksi, sellaiseksi kuin Snellman.

"O! kan jag väl någonsin kunna komma till sådan höjd som han [Snellman]! – Detta lärer vara omöjligt. Dock – arbeta vill jag äfven. Hvad betyder genomvakade nätter och insjunkna kinder och ögon mot det att kunna jagna sitt fädernesland och derhos erhålla blifva högaktad och älskad så, som han! Snellman! Snellman! --- Blott jag ock kunde komma i mitt, sträfvande att likna dig --- Nej, så långt hinner du aldrig, kära August!"⁴⁶

Ahlqvist tutustui Snellmanin kautta myös muutamiin nuoriin suomalaismielisiin ylioppilaisiin. Aikakauden opiskelijoiden tavoin opiskelijat August Schauman ja Oscar Toppelius lähtivät kesäksi 1845 Savoona suomen kieltä ja kansan kulttuuria oppimaan. Kuopiossa he tapasivat ystävänsä Herman Kellgrenin, Nestor Tallgrenin ym. kuopiolai-

⁴⁴ Dunderfelt 1992, s. 80-83.

⁴⁵ "7. päivänä täyten 18. vuoteni, ja enemmän kuin neljännes elämästäni on jo kulunut ilman että olen vielä pystynyt tekemään mitään itseni hyväksi, vielä vähemmän ihmiskunnan hyväksi!" Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanot 7.8.1844.

⁴⁶ "Oi! voinko joskus päästä samalle korkeudelle kuin hän [Snellman]! – Se lienee mahdotonta. Kuitenkin – minäkin haluan tehdä työtä. Mitä merkitsevät läpivalvotut yöt ja kuopallepainuneet posket ja silmät sen rinnalla että voi edistää omaa isänmaataan ja siten saada tulla kunnioitetuksi ja rakastetuksi kuin hän! Snellman! Snellman! Jos vain minäkin voisin onnistua pyrinössäni olla kuin sinä --- Ei, niin pitkälle et pääse koskaan, rakas August!" Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanot 13.12.1844.

sia ylioppilaita, sekä August Ahlqvistin, joka ylioppilastutkinnon suorittuaan jäi Kuopioon kotiopettajaksi ilmeisesti taloudellisista syistä. Schauman kuvaa muistelmissaan Ahlqvistia uudeksi ja mieluisaksi tuttavuudeksi, joka oli komea, miehekäs- ja avokatseinen kahdeksantoistavuotias. Iloinen joukko osallistui paikalliseen seuraelämään, tanssiaisiin ja aamupäiväkahveille, sekä teki retkiä lähiseudulle. Ajan tavan mukaan punssi näytteli suurta osaa. Ryhmä esitti iloisia lauluja ja tansseja kaupungin oisilla kaduilla sekä neitojen ikkunoiden alla. He tapasivat usein Snellmania, joka keskusteli mielellään nuorten kanssa. Eräällä aamiaisella Snellman olikin esittänyt Ahlqvistin todellisena maan toivona, lyönyt häntä olalle ja sanonut: "Tästä tulee jotakin, mutta teistä muista ei mitään". Lisäksi hän ehdotti, että Ahlqvist voisi opettaa muille suomen kieltä. "Suomenkieli-akatemia" perustettiinkin Punkaharjulle elokuussa. Kellgren piti varsinaisia oppitunteja, Ahlqvist korjasi muiden kirjoitusharjoituksia sekä suomensi Runebergin runoteosta *Idyll och Epigramm*. Nuoret asuivat talonpoikaistoiloissa, opiskelivat ja huvittelivat sekä ihailivat Punkaharjua.⁴⁷

Ahlqvistin runoiluharrastuksen alkua ei tunneta. Hän kuitenkin suomensi Snellmanin vuosina 1844-45 julkaisemaan suomalaisuuden äänenkannattajaan Saimaan runsaasti ihailemiensa romanttisten runoilijoiden J.L. Runebergin ja C.J.L. Almqvistin runoja sekä kirjoitti omia runojaan nimellä A. Oksanen, josta tuli hänen runoilijanimensä. Runeberg ja Almqvist olivat opiskelevan nuorison runoilijasuosikkeja 1840-luvulla. Runeberg toimi Ahlqvistille myös esikuvana, sillä Ahlqvist suunnitteli nuoruudessaan kirjailijan uraa.⁴⁸ Tähän häntä kehotti mm. Snellman, jolla oli suuria odotuksia Ahlqvistin suhteen, ja joka myöhemmin tuki hänen opintojaan myös rahallisesti.⁴⁹

Runoilemisesta ja runojen suomentamisesta tuli Oksaselle pitkäaikainen harrastus. Hän suomensi myös tietokirjallisuutta. Tätä pidettiin suomalaisuusliikkeen piirissä tärkeänä, sillä nähtiin välttämättömänä paitsi sivistyneistön kansallistaminen, myös kansan sivistäminen ja sen taloudellisten edellytysten parantaminen. Snellmanin sivistyneistölle osoitettu lehti *Saima* pyrki ensimmäisenä sanomalehtenä Suomessa paitsi kohottamaan suomalaisen kulttuurin tasoa, myös käsittelemään yhteiskunnallisia kysymyksiä

⁴⁷ Schauman 1924, s. 190-200; Granit 1886, s. 35. Ks. myös Sarlin 1927, s. 30-32; Rein 1895, s. 397.

⁴⁸ Ahlqvist mm. suunnitteli yliopisto-opintojaan nimenomaan kirjailijanuraa silmälläpitäen, sillä tämä haave oli tulevaisuudensuunnitelmissa aina taustalla. Ahlqvist näki kuitenkin Almqvistin ja Snellmanin kirjailijoina jättiläisinä, joita ei ollut mahdollista ylittää. Ks. Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanot 2.12.1844. Ks. myös Hirvonen 1993, s. 22-23; Ketonen 1989, s.32; Kohtamäki 1956, s.11-12, 23; Sarlin 1927, s.25-30; Schauman 1924, s.158; Toivanen 1993, s.41.

⁴⁹ Ks. esim. A.Ahlqvist Maria Augusta Ahlqvistille 28.3.1846 (Ahlqvist 1982, s.13). Ks. Rein 1895, s. 399.

suomalaisuusaatteen näkökulmasta. Sensuuri poisti puheet kansanedustuslaitoksesta, mutta säästi kielikysymystä, kansansivistystä sekä kaupan, teollisuuden, metsänhoidon ja köyhäinhoidon edistämistä koskevat artikkelit. Snellmanin toinen sanomalehti Maamiehen ystävä (1844-1855) sen sijaan oli tarkoitettu kansalle, ja se oli aloittaessaan ainut suomenkielinen sanomalehti. Siinä ajettiin juuri kansansivistyksen ja taloudellisen hyvinvoinnin edistämistä. Niinpä lehti sisälsikin mm. esityksiä Suomen historiasta ja kirjallisuudesta, laskuoppia ja tähtitiedettä, tietoja vieraiden maiden hallitsijoista ja maanviljelystä sekä runoja.⁵⁰

Samana kansansivistyksen ideaa ajoi Ahlqvist oppikirjasuomennoksillaan. Ensimmäisenä ilmestyi Ludvig S. Platoun maantiedon oppikirjan nimellä Geografia eli maan opas, joka julkaistiin vuonna 1844. Teos sisälsi tietoja taivaankappaleiden liikkeistä, maapallosta, maan muodoista, valtioista, roduista ja kansoista, kansanluonteista ja tuotannosta. Ahlqvist ei kuitenkaan ollut täysin tyytyväinen ensimmäiseen suomennokseensa, eikä Maanoppaan painajaan J. Karsteniin. Tämä sai kuulla kunniansa Ahlqvistin päiväkirjassa: "Nyt suutuin Karsteniin! Hän pitää minua kuin muuta renkiään, ei koskaan ajatellen, että minullakin on kopeutta, joka saattaa loukkautua niin hyvin kuin muidenkin. Toiseksi on hän prantäyttännyt Maanoppaan niin huonosti, että se hävettää minua -"⁵¹ Ahlqvist kuitenkin jatkoi suomentamalla J.M. Wingen historiankirjan nimellä Yhteinen historia lyhykäisesti Suomen kansalle (1845). Teos on pääasiassa eurooppalaisen uskonnon, uskonsotien ja vallankumousten historiaa Raamatun luomiskertomuksesta vuoteen 1830, jolloin Ludvig Filip nousi Ranskan kuninkaaksi.

Valmistuttuaan ylioppilaaksi vuonna 1844 Ahlqvist ryhtyi kotiopettajaksi kirkkoherra August Granithin perheeseen Kuopion lähellä sijaitsevaan Julkulan pappilaan. Pappila oli Ahlqvistin elämän miljöönä noin vuoden ajan aina huhtikuuhun 1845. Päärakennus käsitti kuusi huonetta. Virkataloon kuului peltojen lisäksi metsää ja ja kalavesiä sekä kolme torppaa. Pappilan 25 asukkaasta 20 kuului maaseudun vähäväkiseen kansanosaan, tilattomiin eli torppareihin tai mäkitupalaisiin, itsellisiin tai palkollisiin. Ahlqvistin kanssakäyminen näyttää kuitenkin rajoittuneen yksinomaan Granithien perheenjäseniin sekä muutamaaan kaupungissa asuvaan entiseen koulutoveriin.⁵²

⁵⁰Kinnunen 1982, s. 29-37; Tommila 1998, s.46; Rein 1895, s. 405-407. J.A. Karstenin vuonna 1844 Kuopioon perustama paino oli Sisä-Suomen ensimmäinen kirjapaino.

⁵¹ Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanot 10.11.1844.

⁵² Toivanen 1993, s.37-40.

Elämä pappilassa oli Ahlqvistin mielestä tylsää, ja kotiopettajan tehtävä lähinnä pitkästyttävää. Maaseutupappilan seuraelämä ei kiinnostanut Ahlqvistia, joka kaipasi jatkuvasti älyllistä keskustelua. Jouluaattona 1844 Ahlqvist kirjoitti: "Hvad jag anat om otrefligheten denna afton, har fullkomligen inträffat. Samtalet var monotont och tråkigt, såsom det hos oss vanligtvis är fallet." Vain vieraana olleen Söderholmin kanssa Ahlqvist sai viritettyä kiinnostavan keskustelun pietismistä.⁵³ Ahlqvist tunsikin kiittolisuutta isäntäväkeään kohtaan, ja halusi hyödyttää heitä mahdollisimman paljon. Kuitenkin matka vanhoihin tuttuihin maisemiin Liperiin muutamien ystävien kanssa sai Ahlqvistin nauttimaan "vapautetun linnun lailla":

"Men att med någon poet i hand kunna få njuta af en ostörd frihet, och deremellan äfven sköta konversationen i något reallare ämne, icke den vanliga slentrianen om väder och vind, hästar och hundar, detta är hvad jag önskar för att trivas väl. Och af en sådan trefnad njöt jag under denna vistelse i fullt mått." ⁵⁴

Ahlqvist ihastui kirkkoherran tyttäreen Amanda Granitiin, ja tältä ajalta hänen päiväkirjansa sivut täyttyvät nuoren rakkauden epävarmuuden ja onnen tunteiden vaihtelusta. "Mikä loppu tälle tulloon, tiesi Jumala! Waan lopusta vähät! Nauttikaamme niin kauan kuin on tilaisuutta, kuka ties senkaltaista suloa ja hartautta ei lienekään kuin kerran koko elinaikanamme!"⁵⁵ Amanda vastasi Ahlqvistin tunteisiin, mutta Ahlqvist tajusi liiton olevan mahdoton parin nuoren iän ja sulhasehdokkaan olemattoman aseman vuoksi. Loppu oli välttämätön: "---jag vill med mänlighet kämpa mot min lidelse, sucka och lida, och sedan säga henne ett evigt farväl, som väl kommer att krossa mig, men är dock nödvändigt!"⁵⁶ Järki-ihmisen jäisellä tahdolla Ahlqvist hylkäsi nuoruudenrakkautensa, jonka muisto tosin säilyi pitkään hänen mielellään, ja sai hänet vielä vuosikymmeniä myöhemmin sepittämään erään kauneimmista runoistaan nimeltä Eräs nuorukaismuisto.⁵⁷

⁵³ "Mitä aavistelin epämukavuudesta tänä iltana, on täysin tapahtunut. Keskustelu oli monotonista ja tylsää, niin kuin se meillä yleensä on." Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanot 24.12.1844. Ks. myös Toivanen 1993, s.38.

⁵⁴ "Mutta että runoilijan kädellä saa nauttia häiriintymättömästä vapaudesta, ja samalla myös pitää yllä keskustelua jostakin todellisesta aiheesta, ei tavallisia kaavamaisuuksia säästä ja tuulesta, hevosista ja koirista, tätä toivon viihtyväkseni hyvin. Ja sellaisesta mukavuudesta nautin tällä vierailulla täysin rinnoin." Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanot 20.4.1845.

⁵⁵ Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanot 20.11.1844.

⁵⁶ "Minun täytyy miehekkäästi taistella intohimoani vastaan, huoata ja kärsiä, ja sitten sanoa hänelle ikuiset jäähyväiset, mikä kyllä tulee musertamaan minut, mutta on kuitenkin välttämätöntä." Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanot 3.1.1845. Ks. Ahlqvistin nuoruudenrakkaudesta myös Sarlin 1927, s.32; Ketonen 1989, s.36-37; Hirvonen 1993, s. 24.

⁵⁷ Julkaistu Savo-Karjalaisessa no 2/1868. Ks. Kohtamäki 1956, s.28.

Kotiopettajana toimiessaan Ahlqvist oli jo ohittanut ihmisen kehityksen perusvaiheen. Kolme elämäkaaripsykologiassa elämän perustaksi nähtyä puolta kehittyivät tähän mennessä lähestulkoon aikuisuuden ja kypsyyden mittapuut täyttäviksi. Ahlqvistin ruumiillinen hahmo oli saanut pysyvät peruspiirteensä. Toinen elämän perusta, ympäristön sisäistäminen on jatkuva prosessi, joka kuitenkin suurimmalta osaltaan oli tämän kehitysvaiheen jälkeen ohi. Kokemukset, ihmissuhteet ja tunnelmat olivat vaikuttaneet maailman hahmottamiseen, ja tälle oman kokemuksentän ja ymmärryksen muodostamalle lähtökohdalle kaikki oppiminen tuli perustumaan. Kolmas perusta, ihmisen yksilöllisyys kehittyi juuri nuoruudessa, Ahlqvist oppi käsittämään itsensä erilaisena, omana yksilönään. Kaikki nämä puolet kuitenkin kehittyivät läpi koko elämän, vartalo ikääntymisen myötä, kuva ympäristöstä uusien kokemusten myötä, ja yksilöllisyys kehittyi läpi koko elämän ns. siirtymävaiheiden kautta.⁵⁸

2.2. Aikuistuminen – opiskeluaika ja suomalaisuusinnostus osakunnassa

Ikävaihe 20 ja 30 ikävuoden välillä oli aikuisuuden taipaleen alku. Se oli täynnä sosiaalista ja yhteiskunnallista toimintaa. Vaikka Ahlqvistin olikin jo pitkään katsottu kuuluneen ns. nuorten aikusten joukkoon, vasta tässä vaiheessa hänestä tuli lopullisesti aikuinen, hän huolehti itse itsestään ja myös muista kuten äidistään ja veljistään. Ahlqvist kuitenkin etsi vielä paikkaansa maailmassa sekä elämänympäristöä, jossa löytäisi vastineen omille sisäisille pyrkimyksilleen. Ulkoiset asiat kuten opiskelu, työ, perheen perustaminen ja matkustaminen olivat tämän kehitysvaiheen selvimmän näkyviä piirteitä. Elämä oli kohtaamisia, uusien ihmisten, uusien kulttuureiden, asenteiden, arvojen ja ideologioiden sekä oman itsensä kohtaamista. Keskeisiä hyveitä olivat spontaanisuus ja aitous sekä rehellisyys itseä ja muita kohtaan. Suuretkin asiat olisi pitänyt saada ratkaistua heti ja ihanteet olisi täytynyt saada suoraan käytäntöön. Toisaalta sisäisen rauhattomuuden rinnalla oli voimaa ja rohkeutta, energiaa ja tahdonvoimaa. Nuoren aikuisen elämä oli kuitenkin hyvin itsekeskeistä. Kokeminen tapahtui pitkälti omien tunnelmien ja mielikuvien varassa. Opiskelu ja työ voivat sujua pelkän purtamisen varassa jos tavoitteena oli jokin saavutus.⁵⁹ Toisaalta edellisen ikävaiheen ihanteellisuus ja halu toteuttaa ihanteita olivat edelleen vallitsevia piirteitä.

⁵⁸ Dunderfelt 1992, s. 88-89.

⁵⁹ Dunderfelt 1992, s. 92-93; Vilkkuna 1999, s.55.

Kun Ahlqvist vuonna 1845 siirtyi opiskelemaan Helsingin yliopistoon, hänellä oli jo nimeä lehtikirjoittajana ja suomentajana sekä vaikutusvaltaisia tukijoita. Hän oli kunnianhimoinen nuori mies, jonka katsetta luonnehdittiin rehdiksi, miehekkääksi ja miellyttäväksi⁶⁰. Toiset pitivät Ahlqvistia jo tuolloin liian jyrkkänä, käskevänä, tylynä ja vaikeasti lähestyttävänä. Tieto omasta lahjakkuudesta ja edustavasta ulkomuodosta sekä varhain mm. Snellmanilta saatu tunnustus olivat vaikuttaneet Ahlqvistiin siinä kuin nuoruuden kovat kokemuksetkin. Itserakkauden ja huonouden tunteet vuorottelivat, mutta Ahlqvist halusi tehdä lujasti töitä sivistymisensä eteen. Eräänlainen elämänkauna ja luonteen dualismi säilyi Ahlqvistille ominaisena piirteenä läpi hänen elämänsä. Runossa Sydämeni asukkaat, joka julkaistiin ruonokokoelma Säkenien toisessa osassa vuonna 1868, Ahlqvist tekeekin tiliä itsensä kanssa painiskelustaan esittämällä perkeleen ja enkelin taistelevan hänen sydämessään. Ahlqvistin toisinaan hyvinkin sapekkaita arvosteluja on katsottava tätä tunnustusta vasten.⁶¹

Ahlqvist otti aktiivisesti osaa ylioppilaselämään Savo-Karjalaisen osakunnan piirissä, jossa isänmaalliset harrastukset olivat jo alkaneet ja yhä lisääntyivät suomalaisuusinnostuksen myötä. Ahlqvist oli kuitenkin enemmänkin yksinäisyyttä kuin seuraa rakastava. Hänellä oli harvoja ystäviä, mutta näitä kohtaan hän oli sitäkin uskollisempi. Ystävyyssuhteissaan kuten muutenkin elämässään Ahlqvist vaati ehdotonta rehellisyyttä ja luotettavuutta.⁶²

Savo-Karjalainen osakunta oli eräänlaisen eliittiosakunnan maineessa. Se oli kuitenkin jakautunut kahtia toisaalta varsinaisiin savo-karjalaisiin, toisaalta aatelisiin joilla oli vapaus valita osakuntansa kotipaikasta riippumatta. Monet aateliset valitsivat kunniakkana pidetyn Savo-Karjalaisen. Tapaa arvosteltiin syntyperäisten savo-karjalaisten keskuudessa. Hienot aatelisnuorukaiset ja sarkatakkiset talonpojat eivät aina ymmärtäneet toisiaan. Epäluulo oli jossain määrin molemminpuolista: sääty-yhteiskunnan huiput halusivat estää talonpoikia alempien luokkien sosiaalista kohoamista eli pääsyä yliopistoon, siirtymistä tuottavasta luokasta kuluttavaan. Kahtiajakautumista syvensi kasvava suo-

⁶⁰ Herman Kellgren sanoi ystävänsä Ahlqvistin olevan "rakastettavimpia nuorukaisia, mitä tavata saattaa, vaatimaton ja vakava, henkevilla kasvoillaan leppeä ja luottamusta herättävä ilme". Ks. Kohtamäki 1956, s. 24. Sarlin 1927, s.21.

⁶¹ Hirvonen 1993, s.23-24; Kohtamäki 1956, s.25, 27-28; Sarlin 1927, s.21. Ks. myös viitteet 25 sekä 26.

⁶² Hirvonen 1993, s.31; Sarlin 1927, s.39-40.

malaisuusinnostus, joka ei yleensä houkutellut aatellisia osakuntalaisia, jotka viihtyivät omissa seurapiireissään.⁶³

August Ahlqvist vastusti aatelisten vapautta valita osakuntansa siksi, että vaikka osa aatelisten nuorukaisista olikin syntyperältään Savo-karjalaisten alueelta, osa ei ollut siellä käynytäkään kuin ehkä "lystäysmatkoilla". Tällaiset eivät voineet tuntea osakuntansa maantieteellistä edustusalueutta omakseen samoin kuin sieltä kotoisin olevat. Yleisesti osakunnan synnynnäiset savo-karjalaiset suhtautuivat vastenmielisesti muukalaisia, erityisesti aatelmiehiä kohtaan.⁶⁴ Säätyristiriitoihin kuitenkin puuttui mm. Snellman, joka oli neuvonut puheessaan koulunsa päättävälle Kuopiossa näitä mahdollisesti yhteiskunnan kukkuloille noustessaan olemaan halveksimatta talonpoikaisrenkiä, sillä kun tämä kyntää pellon, kantaa se ainaisesti hedelmää, kun taas ylhäisen työ kenties enemmän vahingoittaa kuin hyödyttää.⁶⁵

Herraviha oli Ahlqvistille ominainen piirre hänen myöhemmässäkään elämässään. Seikka selittää se että hän oli kasvanut alueella, missä aatelmiehiä kohtaan tunnettiin epäluuloa. Lisäksi hänen etäiseksi jäänyt isänsä, jota kohtaan hän tunsi katkeruutta, kuului tähän luokkaan. Aatelin tapoja halveksittiin nousevan sivistyneistön parissa. Säätyläisten tavat olivat tulleet Ahlqvistille tutuiksi mm. äitinsä palveluspaikkojen sekä kotiopettajana toimimisen kautta. Samalla Ahlqvist itse kuitenkin oli noussut osaksi säätyläistöä.

Ylioppilaselämä koostui vakavampien harrastusten lisäksi iloisesta juhlinnasta. Vaikka monen köyhemmistä olosuhteista lähteneen ylioppilaan elämä oli jatkuvaa kieltäytymistä ja puutetta, Helsingin ravintolat ja kahvilat tulivat näillekin tutuiksi ajanviettopaikoiksi, joissa tavattiin tovereita, luettiin sanomalehtiä ja pelattiin biljardia. Osakunnan suuremmissa iltahuveissa käytettiin runsaasti alkoholia, saatettiin myös toisinaan kokoontua pienemmällä joukolla jonkun luo pelaamaan korttia ja juomaan punssia aamuun asti. Tärkeä osakuntatoiminnan muoto olivat viikkokokoukset, joissa käsiteltiin viralliset asiat (mm. kurinpitoasiat), ja joiden jälkeen kokoonnuttiin ravintolaan juhlimaan runsaiden maljojen ääressä. Erilaiset kepposet, öinen metelöinti ja irtainten esineiden ke-

⁶³ Kohtamäki 1956, s. 31; Waris 1939, s. 55-58, 74-75.

⁶⁴ Waris 1939, s. 50-53. Tätä voi pitää osoituksena rahvaan epäluulosta herrasäätystä kohtaan, jonka mm. J.V. Snellman arveli katoavan, kun molemmilla olisi yhteinen kieli, suomi. Yrjö Koskinen puki monen ajatukset sanoiksi katsoessaan sekä alimman rahvaan laiskuuden että yläluokan joutilaan rappeutuvan elämäntavan kaipaavan parannusta. Ks. Siltala 1999, s. 122-123.

⁶⁵ Rein 1895, s.382.

räily kaduilta olivat kiellettyjä mutta yleisiä huvituksia. Erityisesti 1840-luvulla ylioppilaiden yleinen oppositioasenne vanhoja auktoriteetteja kohtaan purkautui tapakurin höltymisenä, kaikenlaisena "raisuiluna", sotahuutoina, metelinpitona ja punssinjuomisena sekä matkoina läheisiin keskikievereihin iloa pitämään.⁶⁶ Myös Ahlqvist osallistui ylioppilaselämän iloiseen puoleen. Erään tällaisen illan päätteeksi v.1853 Ahlqvist joutui käsikähmään yliopiston pedellin kanssa, joka oli tullut kehottamaan seuruetta pitämään pienempää ääntä. Tästä Ahlqvist sai yliopiston kurinpitosääntöjen mukaisesti rangaistukseksi kahdeksan päivää karsseria eli joututui yliopiston vankilaan.⁶⁷

Ahlqvist kuului opiskelijoiden köyhempään ryhmään. Kotiopettajana toimiessaan hän oli saattanut koota hieman varoja opiskelua varten, mutta yhtä kaikki hänkin joutui lainaamaan varoja ystäviltään. Lisäksi hän sai taloudellista tukea mm. Snellmanilta ja isältään J.M. Nordenstamilta, josta vuonna 1847 tuli Uudenmaan läänin kuvernööri sekä yliopiston vt. sijaiskansleri, siis yliopiston ylin kurinpitäjä. Nordenstam tuli kuuluisaksi kovana kurinpitäjänä sekä kaikenlaisten kansallisten ja mahdollisesti Venäjää vastaan suunnattujen aktiviteettien kitkijänä. Hänen tavoitteenaan oli rauhoittaa yliopisto ja poistaa siitä kaikki kumouksellisuuteen viittaava toiminta.⁶⁸

Varsinainen suomalaisuusasia oli herännyt Savo-Karjalaisessa osakunnassa 1830-luvun romanttisten harrastusten kautta. Romanttinen runoilu, luonnon, kansan ja yksinkertaisten olojen ihailu olivat seurausta saksalaisen romantiikan virtausten ulottumisesta Suomeen. Suomenkielisiä kirjoja alettiin osakuntaan tilata jo 1830-luvulla. Lönnrotin Kalevalaa tervehdittiin sen ilmestyttyä v. mitä ilolla, sillä nyt oli aika vieraan sivistyksen asemasta tunnustaa aidoksi, omaksi sivistykseksi vain se, mikä oli kehkeytynyt kansan omasta henkisestä elämästä Tässä tehtävässä Kalevala toimi tukena. Suomalainen rahvas nähtiin ihannoivassa valossa, ja mm. C.J.L. Almqvistin runojen henkilöt sekä Runebergin Hirvenhiihtäjät ja Saarijärven Paavo nousivat kansanhimisen ideaalikuviiksi. Tähänastinen sivistys nähtiin germaaniseksi, ruotsalaiseksi lainaksi, nyt sivistyksen perusta oli löydettävä kansallisuudesta ja omasta kielestä, mikä oli sivistyksen ehto. Suomen kieli oli nostettava sille kuuluvaan asemaan. Suomalaisuusharrastus oli kuitenkin vielä yläluokkaista, henkistä, kirjallis-esteettistä ja teoreettista, mitkä seikat johtuivat suurelta

⁶⁶ Waris 1939, s. 59-60, 87-90; Klinge 1967, s.8-9, 107-108.

⁶⁷ Sarlin 1927, s. 39.

⁶⁸ A.Ahlqvist Maria Augusta Ahlqvistille 28.3.1846 (Ahlqvist 1992, s.13); A.Ahlqvist Herman Kellgrenille 15.8.1847 (Ahlqvist 1992, s. 19); A.Ahlqvist Elias Lönnrotille 22.3.1851 (Ahlqvist 1992, s. 34); A.Ahlqvist Elias Lönnrotille 1/13.5.1855 (Ahlqvist 1992, s. 63); Klinge 1967, s.145.

osin ajan ylioppilasnuorison sosiaalisesta koostumuksesta sekä suomalaisuuden käsitteellinen hahmottuminen oli vielä alkutekijöissään.⁶⁹

Pian 1840-luvulla osakuntaan liittyi paljon rahvaankodeista tulleita lahjakkaita suomalaisia kuten Ahlqvist, Johannes Rudbäck sekä Paavo Tikkanen, jotka toivat suomalaisuuteen kansanomaisemman, läheisemmän ja snellmanilaisemman sävyn. Näistä Ahlqvist ja Rudbäck olivat tutustuneet Snellmanin oppeihin jo Kuopiossa ollessaan ja kokeneet suomalaisuusherätyksen. Lisäksi osakunnan kuraattoriksi tuli v. 1844 Herman Kellgren, joka ajoi tiukkaa snellmanilaista isänmaallisuutta ja suomalaista Suomea.⁷⁰ Ihailtu Snellman tavoitteli Suomelle asemaa sivistyneiden kansakuntien joukossa. Snellmanin mukaan kansakunnan sivistys ei saanut olla matkimista tai lainaa, vaan sillä oli oltava oma kansallishengestä riippuva muotonsa ja oma kieli, joka osoittaa ajatustavan aistillisessa ja yliaistillisessa mielessä. Itsenäinen sivistys oli omankielistä, ruotsinkielinen sivistys oli vain lainaa. Jotta saataisiin tietää mitä suomalaiset ovat, suomesta oli tehtävä sekä oppineiden että oppimattomien kieli.⁷¹ Yksi kieli, yksi mieli tuli Ahlqvistinkin ohjenuoraksi. Kansakunnan yhtenäisyyden takaamiseksi ja sen sivistyksen kohottamiseksi kansa oli sivistettävä ja sivistyneistö kansallistettava eli suomenkielistettävä, ja kansalle oli luotava paremmat taloudelliset edellytykset.

Snellmanin fennomania ja hänen lehtensä Saima ärsyttivät monia vanhempaan ikäpolveen kuuluvia, mutta ylioppilasnuorison keskuudessa aatteet saavuttivat vastakaikua. Kansallisuusajattelun esiintuominen sekä vallitsevien olojen ja menettelytapojen terävä arvostelu yhteiskunnallisissa ja taloudellisissa artikkeleissa johti kuitenkin osaltaan siihen, että v. 1846 määrättiin läänien hallituskaupunkien painoasiamiehet kuvernöörien valvonnan alle. Tämä sensuurin kiristys aiheutti lopulta Saiman lakkauttamisen. Snellman kuitenkin jatkoi kirjoitteluaan muissa lehdissä.

Käytännössä Snellmanin ajatuksia ja ihanteita toteutettiin Savo-Karjalaisessa osakunnassa monin tavoin. Monet ruotsinkieliset ylioppilaat pyrkivät opettelemaan suomea, minkä taidon osaamattomuudesta mm. Ahlqvist oli heitä moittinut. Vuonna 1846 perustettiin Suomalais-seura ajamaan suomen kielen asiaa. Seurassa järjestettiin "väittäjäisiä" ja pohdittiin ahkerasti suomen kirjakielen kehittämistä. Ahlqvist oli seuran keskei-

⁶⁹ Waris 1939, s. 97-127; Klinge 1967, s.91.

⁷⁰ Waris 1939, s.138.

⁷¹ Saima no 1, 1844; Maamiehen ystävä no 1, 1884.

simpiä jäseniä, hän oli mukana seuran ensimmäisessä kokouksessa lukien kirjoitelmansa rahvaan huveista "tavallisella, pikaisella ja loppuhun kiirehtivällä tavallaan". Seura lakasi toimimasta jo seuraavana vuonna.

Uutta oli se, että Snellmanin kannustamina ylioppilaat ryhtyivät toimimaan, ottamaan osaa ja vaikuttamaan yleisiin asioihin, niihinkin jotka eivät varsinaisesti liittyneet opiskeluun tai tulevaan uraan. Paavo Tikkanen ehdotti, että kansansivistyksen nimissä osakunnan oli toimitettava opettavia kansankirjasia, oli perustettava uusi suomenkielinen sanomalehti ja julkaistava suomenkielisiä oppikirjoja. Ahlqvist oli jo kunnostautunut varsin merkittävällä tavalla suomenkielisen kirjallisuuden alalla. *Lukemisia Suomen kansan hyödyksi* –kirjanen oli ensimmäinen osakunnan aikaansaannos. Ahlqvist oli toimittamassa Lukemisten toista ja kolmatta osaa, jotka sisälsivät mm. hänen suomentamiin Runebergin ja Almqvistin runoja. Yleensä Lukemiset sisälsivät luonnontieteellistä tietoutta sekä opettavia kertomuksia. Snellman oli kehottanut ylioppilaita suomenkieliseen kirjailijatoimeen. Ahlqvist halusi edistää suomen kielen sisältöä suomentamalla ulkomaista kaunokirjallisuutta. Myös rahvaan sivistämiseen tarkoitettu *Annikka taikka Suomennoksia Ulkomaalaisten Kauniista Kirjallisuudesta* oli Ahlqvistin, Paavo Tikkanen, Antero Wareliuksen sekä K.M. Kiljanderin toimittama. Niteet ilmestyivät vuodesta 1846 lähtien.⁷²

Vuonna 1847 Ahlqvist oli mukana perustamassa Saiman suomenkieliseksi perilliseksi suomalaisuuden edistäjänä lehteä nimeltä Suometar yhdessä Paavo Tikkanen, Antero Wareliuksen ja K.M. Kiljanderin kanssa. Lehden tavoite oli levittää suomalaisuusajattusta ja suomenkielistämisvaatimusta sivistyneistön parissa. Lehdessä vaadittiin mm. suomenkielisiä oppikouluja. Sensuuri puristi julkaisutoimintaa alusta lähtien. Vuonna 1847 kiristetty sensuuri tiukkeni äärimmilleen vuoden 1850 sensuuriasetuksessa, jonka mukaan suomeksi sai julkaista vain uskonnollista ja taloudellista kirjallisuutta. Suometar lopettikin toimintansa puoleksi vuodeksi kyseisenä vuonna ilmestyen sittemmin vuoteen 1866 asti. Lehdellä oli aluksi myös taloudellisia huolia. Ahlqvist otti toimitustyön vakavasti toimien vakituisena toimittajana ainakin vuoteen 1849 sekä ahkerana avustajana koko lehden olemassaoloajan. Lisäksi hänen kirjallinen tuotantonsa jatkui alkuperäisten runojen ja suomennosten kirjoittamisen sekä kirjojen toimittamisen muo-

⁷² Kohtamäki 1956, s.33-36, 38-39; Klinge 1967, s.94-99, 106; Waris 1939, s. 150-157, 182-193.

dossa. Myöhemmin Ahlqvist perusti oman lehtensä Kielettären, jossa hän esitti mm. kirjallisuusarvosteluja, ja jonka tarkoitus oli toimia Suomen kielen hyväksi.⁷³

Ahlqvistin osakunta-aikana isänmaallisuutta leimasi venäläisten vastustaminen, ja Ahlqvistista itsestään tuli tässä suhteessa jyrkimpiä. Professori M.A.Castrénkin (1813-52) näki suomalaisuuden eteen tehdyn työn olevan valmistelua lopullista Venäjältä irtautumista varten. Kuuluisaksi tullessa Kaisaniemen maljapuheessaan v. 1847 Ahlqvist arvosteli Venäjälle matkustavia stipendiaatteja ja moitti näitä isänmaanpettureiksi, koska nämä sitoutuivat palattuaan opettamaan kouluissa venäjää, "barbaarien kieltä". Puhe saattoi Ahlqvistin ongelmiin esivallan kanssa, koska hän kieltäytyi pyytämästä puheitaan anteeksi.⁷⁴ Kuitenkin vielä vuonna 1844 Ahlqvist itse suunnitteli Venäjän-stipendin hakemista yliopistoon päästyään, siitakin huolimatta, että stipendin saamisen ehtoja oli juuri muutettu sisältämään viiden vuoden opetusvelvollisuuden.⁷⁵ Ilmeisesti Ahlqvistiin oli yliopistossaoloaikana tarttunut yleinen venäläisvihamielisyys, jonka ansiosta Ahlqvistin aateveljien, ystävien ja osakuntatoverien myötätunto oli Ahlqvistin puolella. Kuitenkin hänen ystävänsä Herman Kellgren sanoi kauhistuneensa Ahlqvistin kevytmielisiä sanoja ja niiden mahdollisia seurauksia. Työ suomalaisuuden hyväksi oli tehtävä kaikessa hiljaisuudessa Lönnotin tapaan, salaisuudet oli kätkevä sydämeen, sillä isänmaan onnella ei saanut pelata.⁷⁶ Varoitus osoitti, että vaikka suomalaisuuden asiaa vietiinkin eteen päin suhteellisen viattoman kansansivistyksen ja kielikysymyksen muodossa, ei poliittinen kumouksellisuus ollut kaukana nuorten fennomaanien mielestä. Jupakalla oli kuitenkin Ahlqvistin mielestä lähinnä positiivisia vaikutuksia. Hän puolustautui tähdentämällä, että hänen sanansa olivat olleet tarkoin harkittuja, ja että jos kerran vastapuolikin kiinnitti niihin niin paljon huomiota, voisi toivoa niiden myös tavoittaneen sellaisia, jotka eivät vielä olleet suomalaisuuden asialle heränneet.⁷⁷

⁷³ Suomen painetun sanan kireimmän sensuurin kausi 1846-54 päättyi Krimin sotaan, josta tiedottaminen katsottiin välttämättömäksi. Sensuuri oli monelle ruotsinkielisen virkamiehistön edustajalle tervetullut suomikiihkoisuuden hillitsijä. Hirvonen 1993, s.24-25; Kohtamäki 1956, s.42-43; Sarlin 1927, s.33-35, 40-41, 45; Tommila 1998, s.40-42; 45-46; Waris 1939, s. 166, 197-209.

⁷⁴ Esiintymisensä vuoksi Ahlqvist erotettiin yliopistosta puoleksi vuodeksi. Tämän ajan hän vietti Porvoossa, jossa tutustui J.L.Runebergiin. Tapauksella oli laajempiakin seurauksia: ilmiantokirje Pietariin sai yliopiston syystäkin pelkäämään kohtaloaan, mutta todellinen seuraus oli suunnitteilla olevan suomen kielen professoriviran perustamisen viivästyminen ja fennomaanien kasvava arvostelu. Kohtamäki 1956, s.46-47, 50; Sarlin 1927, s.46-47; Klinge 1967, s.141-143.

⁷⁵ Ahlqvistin päiväkirjamuistuinpanot 25.11.1844.

⁷⁶ Herman Kellgren A.Ahlqvistille kesällä 1847. SKS.

⁷⁷ A.Ahlqvist Herman Kellgrenille 15.8.1847 (Ahlqvist 1992, s. 16-17).

Suomalaisuuden ohjelma sai valtiollis-polittisia sävyjä myös heimokansojen yhdistymisajatuksissa. Castrénin matkakirjeistä saatu romanttinen käsitys heimokansoista sai Paavo Tikkasenkin puhumaan miljoonien suomen heimoon kuuluvien yhdistämisestä yhdeksi kansaksi. Myös Ahlqvist unelmoi Suur-Suomesta, minkä osoituksena hän Suomettaren ensimmäisissä numeroissa julkaisi yhden uskaliaimmista kirjoituksistaan. A.Oksasen nimellä v.1847 kirjoitettu "Satu eli kansatieteellinen unelma" ilmensi venäjänvastaisuutta ja heimokansojen yhdistymisunelmaa. Tarinan pääsy sensuurin läpi oli tarkkaan suunniteltu: jatkokertomuksena ilmestyneen näennäisen viattoman tarinan todellinen sisältö paljastui vasta viimeisessä osassa. Sensori Gabriel Rein tuli kuitenkin tapauksen johdosta aiempaa varovaiseksi. Ahlqvistin ystävätkin paheksuivat tarinan rohkeutta. Samaa ajatusta ilmensi Ahlqvistin runo Suomen valta, jossa hän määritteli myöhemmin klassiseksi tulleet Suur-Suomen rajat Äänisjärvi, Pohjanlahti, Auran rannat, Ruijan suu.⁷⁸ Vuosien varrella nuoruuden uhma kuitenkin lientyi maltilliseksi reaali poliittiseksi asenteeksi, johon liittyi näkemys ruotsalaisen sivistyksen hedelmällisestä vaikutuksesta Suomelle ja luopuminen suomalaisten kansojen yhdistämishaaveesta.⁷⁹

Ahlqvistia oli kiinnostanut opettajan, mutta myös kirjailijan ura. Hän kuitenkin valitsi M.A.Castrénin kehoituksesta opiskelualakseen ja elämäntehtäväkseen filologian. Snellman oli yksi niistä, jotka pettyivät Ahlqvistin valintaan, tästä kun olisi pitänyt tulla suomenkielisen kirjallisuuden kartuttaja. Ahlqvist kuitenkin omaksui kannan, jonka mukaan suomesta tuli tehdä sivistyskieli, ja kielentutkimus oli kansalliskirjallisuutta ja kansallista sivistystä luotaessa asetettava etusijalle. Ilman kielioppia ei kieltäkään voinut kehittää, ja kielioppia taas ei voitu luoda ilman, että kaikki murteet ja sukukielet oli tutkittu. Ohjelmaan kuului myös kielen käytännöllinen viljely sekä arvostelijatoiminta, sillä oli alan asiantuntijan velvollisuus ohjata kieltä oikeaan suuntaan. Ahlqvist kiinnostui tutkimusmatkoista, ja näki suomen kielen tutkimisessa ja kehittämisessä avautuvan kutsuvan työnsaran. Runonkeruumatkoja Ahlqvist oli tehnyt jo vuosina 1846 ja 1847 Suomen Karjalaan, Pohjanmaalle ja Vienan lääniin. Ratkaisevaksi muodostui kandidaattitutkinnon suorittamisen jälkeen vuosina 1854-58 lähes keskeytyksettä jatkunut Castrénin esimerkkiä seuraava kielentutkimusmatka. Tämän jälkeen Ahlqvist oli pe-

⁷⁸ Tarinassa sisarukset Vätjä, Perma, Aunus, Ukri ja Suometar joutuvat eksyksiin toisistaan ja veljestään nimeltä Vapaus. Onnellinen loppu, sisarusten jällellyminen kuvasti Ahlqvistin toivoa suomalaisten kansojen yhtymisestä yhdeksi kansakunnaksi. Sisarusten nimet tulivat suomensukuisten kansojen nimistä, joista Ukri viittasi ostjakeihin ja voguleihin, joiden muinainen nimi oli Ugri. Tarina on julkaistu teoksessa Suomen kieli, Suomen mieli (1993) s. 139-154. Ks. myös Kohtamäki 1956, s.46; Nygård 1978, s.21-24; Sihvo 1989, s.356; Waris 1939, s. 204, 209.

⁷⁹ Sarlin 1927, s.87-89; Sihvo 1989, s.362-364.

ruuttamattomasti kielentutkija, minkä tehtävän samoin kuin oikeakielisyyden valvomisen hän otti velvollisuudekseen. Ahlqvist myös aloitti matkoillaan vaatteista ja esineistä koostuvien yliopiston kansatieteellisten kokoelmien keräämisen.⁸⁰

⁸⁰ Snellmanin näkemyksestä poikkeava käsitys kieliopin luoman tukevan perustan välttämättömyydestä vastasi Castrénin mielipidettä asiasta. Kohtamäki 1956, s.51-54, 59; Lehtinen 1992, s.41; Sarlin 1927, s.50.

3. Ensimmäiset tutkimusmatkat

Seuraavassa kerron lyhyesti Ahlqvistin matkareiteistä ja hänen tutkimistaan suomenskuisista kansoista. Keskityn lähinnä selvittämään näiden sukulaisuussuhteita ja asuinalueita. En niinkään kuvaa kansatieteellisiä yksityiskohtia, sillä nämä eivät ole tutkimusaiheeni kannalta oleellisia.

Ahlqvistin aikainen käsitys suomalais-ugrilaisista kansoista perustui kieli- ja ainakin osittaiseen verisukulaisuuteen. 1800-luvun jälkeenkin vallinnut kantakielijäätelä lähti ajatuksesta, jonka mukaan suomalais-ugrilainen kantakieli olisi syntynyt jossakin Altain tai Volgan tienoilla, josta eri kielikunnat olisivat eri suuntiin lähteneen ekspansion myötä eriytyneet. Kantakieli siis edusti lähtökohtana vallinnutta muinaista yhtenäisyyttä, kielisukulaisuus taas erilaistumisen lopputuloksena vallitsevaa nykyistä moninaisuutta. Aiempi tutkimus keskittyi siis suomenskuisien kansojen vaellusreittien ja –aikojen tai yhteisen alkukodin selvittelyyn.⁸¹

Ahlqvistia ennen Siperiassa olivat suomalaisista tutkijoista käyneet vain A.J.Sjögren sekä M.A.Castrén. Castrén oli toinen suuri suomalainen tutkija, joka matkusti Venäjälle selvittämään suomenskuisien kansojen sukulaisuussuhteita. Hänen mukaansa uralilais-altailaisen kielikunnan alkukoti oli Altailla. Kielikunnan jäseniä olivat tunguusit, mongolit, turkkilais-tataarilaiset kansat, samojedit sekä suomalais-ugrilaiset kansat. Castrénin kunnianhimoisena haaveena oli todistaa mongolien, ja siis myös suomalaisten sukulaisuus indoeurooppalaisten kansojen kanssa. Kuitenkin jo Ahlqvistin aikana todettiin altailaisen alkuperän olevan mahdoton. Sukulaisuus samojedien kanssa tunnustettiin, mongoliyhteydet sen sijaan jakoivat ajattelijoihin.⁸²

⁸¹ Nykytutkimus pyrkii todistamaan, että itämerensuomalaiset kansat olisivat alueen alkuperäisasukkaita. Yhtenäinen kantasuomalainen kansa olisi eriytynyt suomalaisiksi, vatjalaisiksi ym. vasta muiden kansojen kuten slaavien saapumisen aikoihin. Alkukotijätelä elää kuitenkin vahvana nykytutkimuksessakin. Esim. Salmisen mukaan suomalais-ugrilaisen kieliryhmän kantakielen alkukoti on sijainnut jossakin Volgan vesistön ja Uralin vuoriston välisellä seudulla. Täältä kieli olisi levinnyt esim. kauppasuhteiden kautta, ei välttämättä kansainvaelluksien myötä. Itämeren alueen alkuperäiskansa olisi siis jokin muu kuin kantasuomalainen. Toisaalta esim. Suhonen luettelee ainakin seitsemän nykyisin kannatettavaa alkukotikäsitystä, jotka osoittavat että yhteisesti hyväksyttyä alkukotia tuskin löydetään. Hän ei pidä todennäköisenä yhteisen uralilaisen kantakielen olemassa olleisuutta. Salminen 1999, s.21-23; Suhonen 1999, s.248; Janhunen 1999, s.27-29, 34-36.

⁸² Tallgren 1913, s.131.

Castrén jakoi uralilaiset kielet samojedikieliin sekä suomalais-ugrilaisiin kieliin, joista jälkimmäiset muodostivat ns. suomensukuiset kansat. Suomalais-ugrilaiset kielet taas jaettiin ugrilaiseen sekä suomalais-permiläiseen ryhmään. Suomalais-permiläinen ryhmä taas koostui 1) itämerensuomalaisista, 2) lappalaisista, 3) Volgan suomalais-ugrilaisista ja 4) permiläisistä kielistä. Näistä itämerensuomalaisiin kieliin kuului suomen lisäksi karjala, inkeroisurteet, vepsä, vatja, viro ja liivi.⁸³

Ahlqvist luetteli matkakirjassaan itämerensuomalaisten kansojen lukumääriä saksalaisen Köppenin etnografisen kartan (1848) mukaan. Suomen rajojen ulkopuolelta löytyi suomalaisia seuraavasti: virolaisia 633 500 henkeä, liiviläisiä 2 100, vatjalaisia 5 100, muita Inkerinmaan suomalaisia (savakot, äyrämöiset, inkerikot) 90 000, karjalaisia Novgorodin, Tverin, Jaroslavin, Aunuksen ja Arkangelin lääneissä yhteensä 168 200 henkeä, sekä vepsäläisiä 16 000 henkeä.⁸⁴

Suomalais-ugrilaiset kielet kuuluvat samaan uralilaiseen kielikuntaan samojedilaisten kielten kanssa. M.A.Castrén tutki laajalti samojedeja, mutta myöhemmät tutkijat Ahlqvist etunenässä eivät pitäneet näiden tutkimusta tärkeänä. Niinpä ne puuttuivat Ahlqvistin tutkimusohjelmista. Sen sijaan Ahlqvist tutki muutamaa altaillaiseen kielikuntaan kuuluvaan kansaa, turkkilais-tataarilaisia kieliä edustavia tataareita sekä tsuvasseja, joista erityisesti tsuvassien kielen suhteet muihin kieliin olivat vielä epäselvät.⁸⁵

Tiedot näistä kansoista olivat 1800-luvun puolimaissa melko vähäisiä. Läheisimmät kansat olivat eniten tutkittuina tutuimpia, mutta tietämystä ulommista kansoista ja heidän mahdollisista sukulaisuussuhteistaan suomalaisiin pyrittiin lisäämään tutkimusmatkojen avulla. M.A.Castrénin tutkimuksien mukaan suomalaiset heimot olivat lähtöisin Altailta. Koko heimo oli uralilasta, ja sillä katsottiin olevan melkoinen maailmanhistoriallinen merkitys Pohjolan vanhimman kulttuurin vaikutteenantajana. Tarkoitus oli vielä vertailevan kielitieteen avulla osoittaa, että suomalaiset olisivat sukua suurimmalle osalle maailman kansoista. Sukulaisuussuhde samojedeihin oli jo selvä, ja tämä toi suomalaisten kaukaisiksi sukulaisiksi myös tataarit ja muut turkkilaiset. Ahlqvistkin valitsi tutkimuskohteekseen sellaisia kansoja ja kieliä, joita oli siihen mennessä tutkittu vähän tai ei lainkaan, ja jotka eivät olleet kuuluneet esim. Castrénin tutkimusohjelmaan,

⁸³ Castrén 1853, s.99,140-145.

⁸⁴ Ahlqvist 1986, s.59-60.

⁸⁵ Vuorela 1960; s.8; Vesterinen 1986, s.8.

kuten mokšamordvan, vogulin ja tsuvassin. Erityisesti käsitykset truvassista ja sen suhteista muihin kieliin ei ollut varmuutta. Sen otaksuttiin kuuluvan suomalais-ugrilaisiin kieliin, mutta Ahlqvist osoitti keräämänsä materiaalin avulla sen olevan turkkilais-tataarilainen kieli.⁸⁶

Suoritettuaan kandidaatintutkintonsa vuonna 1854 Ahlqvist anoi yliopistolta matkaavustusta Karjalan kannakselle ja Inkeriin kohdistuvaa tutkimusmatkaa varten. Tehtäväkseen hän ilmoitti tehdä matkoja kerätäkseen Pietarin, Novgorodin, Pihkovan ja Olonetsin kuvernementeissa asuvien suomalaisten ja karjalaisten lauluja, satuja ja sananlaskuja sekä näiden kansanheimojan murteiden avulla selvittää venäjän vaikutusta näihin murteisiin⁸⁷. Suunnitelmaan vaikuttivat varmasti yhtä lailla Elias Lönnrotin ja M.A. Castrénin esikuva kuin D.E.D Europaeuksen tulokselliset runonkeruuretketkin. Tutkimuksen kohteeksi tulivat suomalaisten ja karjalaisten lisäksi myös vatjalaiset.

Venäjän karjalaiset ovat suomalaisten lähimpiä kielisukulaisia, joita pidettiin omana kansanaan lähinnä vain valtiollisista syistä. Varsinaiskarjalan kieleen sisältyvät aunuksen ja lyydin sekä inkerikkojen kielet. Karjalaiset tunnettiin asuinalueidensa mukaan Itä-Karjalan, Vienan, Aunuksen ja Tverin karjalaisina. Karjalaisten lukumäärä oli Ahlqvistin matkojen aikoihin Köppenin etnografisen kartan (1848) mukaan 168 200. Nykyisin heitä lasketaan olevan n.40 000. Karjalaisten pääelinkeino on ollut maanviljelys. Maan omisti kyläyhteisö, joka jakoi sen jäsentensä kesken. Maanviljelytekniikka oli pitkään alkeellista. Ahlqvistin aikoihin kaskettiin vielä ainakin Laatokan, Vienan ja Aunuksen Karjalassa.

Ahlqvistin aikoina Inkerinmaasta huomattava osa oli vielä suomen kielistä. Käkisalmen läänin ja Inkerinmaan voimakas suomalaistuminen oli peräisin Ruotsin suurvalta-ajan siirtolaisuudesta. Stolbovan rauhan (1617) jälkeen Ruotsille siirtyneeltä alueelta oli muuttanut alkuperäisväestöä Venäjälle, ja tilalle muutti karjalaista äyrämöis- ja savolaista savakkoväestöä, joissa on Ahlqvistinkin kuvaileman Inkerinmaan suomalaisasutuksen alku⁸⁸. Varsinaiset Inkerin alkuperäiskielet olivat inkeroinen ja vatja. Karjalaise-

⁸⁶ Castrén 1953, s.238-239; Korhonen 1993, s.56-57.

⁸⁷ A.Ahlqvist J.M.Nordenstamille maaliskuussa 1854 (Ahlqvist 1982, nro 32).

⁸⁸ Ahlqvist arveli savakkoja hämäläisiksi, joiden kulttuuri ja kieli olisi sekaantunut karjalaisperäisten äyrämöisten kanssa, tosin hän myönsi lisätutkimusta tarvittavan. Vesterisen mukaan tämä selittyy aikakauden hengellä: oli muotia etsiä hämäläisyyden jälkiä kaikkialta, jopa kaukana asuvista vepsäläisistäkin. Ks. Ahlqvist 1986, s.40-41; Vesterinen 1986, s.7. Suomalaisasutuksen muotoutumisesta Inkerinmaalla ks. Sihvo 1992, s.179-182.

na kielenä pidettyä inkeroista puhuttiin Suomenlahden perukkaa ympäröivällä alueella. Vatjalaisten taas asuivat aikoinaan inkeriläisten eteläpuolisilla seuduilla, mutta heidän lukumääränsä oli vähentymässä. Vielä v.1848 heitä kuitenkin laskettiin olevan noin 5 100 henkeä lähinnä Inkerin luoteisosissa. Vatjalaisten hupenemista edesauttoivat mm. sulautuminen suomalaisiin, inkerikkoihin ja venäläisiin. Vatjalaisten samoin kuin inkeristen ja Inkeriin muuttaneiden suomalaistenkin elinkeinoelämän perusta oli maataloudessa, peltoviljelyssä sekä kaskeamisessa.⁸⁹

Yliopistolta ja joiltakin yksityishenkilöiltä saatujen matka-avustusten turvin Ahlqvist lähti v. 1854 tutkimusmatkalle Karjalan kannakselle ja Inkeriin. Hän lähti toukokuussa 1854 Helsingistä Pyhänristin (Muolaan) kirkolle, josta kulki Käkisalmeen. Täältä ei kuitenkaan löytynyt Ahlqvistin kaipaamia kalevalamittaisia runoja, joten hän jatkoi Pyhäjärvelle ja Sakkolan kautta takaisin Pyhäristin kirkolle, jossa matkakumppani Kaarlo Slöör oli häntä odottamassa. Matka jatkui Kivennavan kautta Raudulle ja sieltä Pietariin. Tarkoitus oli jatkaa Suomenlahden rannalla asuvien inkerikkojen pariin, mutta käynnissä olevan Krimin sodan vuoksi alueella oli runsaasti sotilaita, joiden epäluuloinen suhtautuminen matkustajiin olisi vaikeuttanut tehtävää. Ahlqvist päättikin lähteä yksin Kattilaan kuuntelemaan vatjalaisten kieltä. Täällä hän laulatti Anna Ivanovnaa, parasta vatjalaisten laulajaa, jolta mm. Lönnrot oli saanut lähes 2500 säettä. Ahlqvist ei kuitenkaan pitänyt häntä hyvänä kielenoppaana. Aikomus käydä myös Novgorodin ja Tverin karjalaisten luona jäi toteuttamatta, sen sijaan Ahlqvist matkusti Viroon.⁹⁰

Seuraavana vuonna Ahlqvist matkusti Aunukseen tutkimaan vepsäläisten kieltä. Hän lähti Pietarista toukokuussa v.1855, kulki höyrylaivalla Nevaa pitkin Pähkinälinnaan Laatokan rannalle, laivalla Laatokan kaupunkiin, täältä hevoskyydillä Petrosawodskin kaupunkiin (Sawodoi), jonne jäikin noin kuukaudeksi omien sanojensa mukaan opettelemaan venäläisten kieltä ja tapoja. Sawodoista Ahlqvist matkusti hollikyydillä ja ratsain pitkin Äänisen/Oniegan rantaa vepsäläisalueille, jotka sijaitsivat Sawodoin eteläpuolella (mm. Soutojärvi), Ojatin ja sen sivujokien tienoilla. Soutojärvellä kieltä ja runoutta tutkittuaan hän matkusti Järviin, jossa palkkasi kielentutkimuksen avustajakseen virasta

⁸⁹ Hajdú 1975, s.13; Salminen 1999, s.16, Vuorela 1960, s.113, 119-120; Kivinen 1998. Nykyisin arvellaan enää alle 50 ihmisen puhuvan vatjan kieltä. Slaavilainen väestö joutui 900-luvulle mennessä Inkerin yläkö-alueelle levittäytyttyään kosketuksiin suomensukuisten väestön kanssa, jotka mainitaan venäläisissä kronikoissa ensimmäisen kerran vuoden 859 kohdalla. Arvoituksellisilla tšuudeilla lienee tarkoitettu yleisesti itämerensuomalaisia asukkaita. Uino 1992, s.20-21.

⁹⁰ A.Ahlqvist Kaarlo Slöörille 23.5.1854 sekä 29.8.1854 (Ahlqvist 1982, s.39-41); A.Ahlqvist Elias Lönnrotille 2/14.9.1854 (Ahlqvist 1982, s.41-42); Ahlqvist 1982, kirje 38 viite 1 (s.337). Ks. Karttaliite 1.

eronneen papin, joka Ladvassa asuessaan oli jo tutustunut kielentutkijoihin majoittamalla tutkimusmatkalla olleen Sjögrenin. Apulaisen osoittauduttua kelvottomaksi Ahlqvist sai vihjeen mahdollisesti apulaiseksi kelpaavasta vepsäläisestä ladvalaismiehestä. Matka jatkui siis Ladvaan, jossa olivat juuri alkamassa praasnikat. Kymmenen päivää Ladvassa oleskellessaan Ahlqvist asui vanhan papinrouvan luona. Ahlqvist kulki vielä Äänisen eteläpuolella palaten vaikeakuluisia teitä Suschtaan ja takaisin Pietariin.⁹¹

Vepsäläisten lukumäärä 1830-luvulla oli 15 614 henkeä. He asuivat Laatokan, Äänisen ja Valkeanjärven rajoittamalla alueella. Syvärin eteläpuolella asuvat ns. keskivepsäläiset sanoivat puhuvansa "lyydiksi", mikä nimitys yhdistää heidät Aunuksen itäreunassa asuviin lyydiläisiin, jotka ovat todennäköisesti karjalaistuneita vepsäläisiä. Vepsäläisten olemassaolon keksi A.J. Sjögren vuonna 1824. Vepsäläiset olivat omissa perinnäisissä oloissaan elävää maatalousväkeä. Heidän taloudellinen asemansa oli huono, sillä metsäteollisuuden merkityksen kasvaessa viime vuosisadalla heidän alueistaan huomattavat osat joutuivat metsäteollisuuden omistukseen. Kaskeamista harjoitettiin myöhään tälläkin vuosisadalla, metsästys ei näytellyt yhtä suurta osaa kuin kalastus. Kulttuuri oli läheisten suhteiden ansiosta hyvin karjalaista.⁹²

Vuonna 1856 Ahlqvist lähti pisimmälle matkalleen, joka kesti yhteen menoon lähes kolme vuotta. Tämän matkan tarkoituksena oli tutkia Volgan seudun ja Uralin takaisten alueiden suomensukuisia kansoja. Tarkoituksena oli saada uutta aineistoa kielentutkimuksen tarpeisiin, mistä syystä Ahlqvist pyrki suuntaamaan matkansa ennen käymättömille seuduille, niille jotka eivät olleet kuuluneet Castrénin matkaohjelmaan. Tutkimuksen kohteeksi tulivat lopulta tsuvassit, tataarit, tseremissit, mordvalaiset, votjakit sekä obinugrilaiset kansat ostjakit ja vogulit. Erityisesti vogulien kieli kiinnosti, sillä se oli tutkijoille lähes tuntematon. Ahlqvist valmistautui huolellisesti pitkää ja tuohon aikaan hyvinkin uskaliasta matkaansa varten suunnittelemalla matkareittinsä huolellisesti, tekemällä kirjastotutkimusta ja hankkimalla tarvittavia suosituksia.⁹³

Matkansa ensimmäiseksi keskuksesi Ahlqvist valitsi Kasanin kaupungin, jonne hän saapui maaliskuussa 1856. Koska pääosin Kasanin läänissä asuvien tsuvassien kielen

⁹¹ Ks. Ahlqvist 1986, s.59-112; A.Ahlqvist Emil Sachsendahlille 10.8.1885 (Ahlqvist 1982, s.65-67).

⁹² Hajdú 1975, s. 13; Vuorela 1960, s. 64-70, 101-107; Kivinen 1998, <http://www.uta.fi/~kk16628/ural/tilasto.html>.

⁹³ Ks. Vesterinen 1986, s.7-8; Lehtinen 1990, s.4. Ahlqvistin reitti kohtasi Castrénin reitin syrjäänialueilla. Ahlqvist ei katsonut tarpeelliseksi tutkia syrjäänien kieltä tai kansaa, koska mm. Castrén oli näitä jo tutkinut. Ahlqvist 1986, s.307.

suhteista muihin kieliin ei ollut varmuutta, hän suuntasi toukokuussa kulkunsa heidän luokseen. Tutkittuaan näiden kieltä ja kansanrunoutta ja tehtyään kansatieteellisiä havaintoja Ahlqvist siirtyi elokuussa Kosmojemdanskin kaupunkiin tutkimaan vuoritsere-
missien kieltä. Uudenvuoden aattona 1856 Ahlqvist lähti Kasanista etelän mordvalais-
kyliin poiketen matkalla täydentämään tsuvassikokoelmiaan Buinskin kaupunkiin. Hän
viipyi pitkään mordvalaisten parissa ja palasi vasta talveksi Kasaniin. Täältä hän kävi
vielä tapaamassa karataimordvalaisia, joita nykyään pidetään kieleltään tatarilaistuneina
mordvalaisina, mutta joita Ahlqvist piti kristinuskoon kääntyneinä tataareina.⁹⁴

Tseremissit asuivat lähinnä Volgan etelä- ja pohjoispuolella. Lähimpiä naapureita ovat
mordvalaiset, votjakit, venäläiset, tataarit, baskiirit sekä tsuvassit. Pääelinkeino oli
maanviljelys, mutta metsästykselläkin oli paikoin suuri merkitys. Mordvalaiset olivat
Keski- ja Itä-Venäjän suomensukuisista kansoista suurin, heidän lukumääränsä oli 1 340
000 vuonna 1926. He asuivat Volgan suuren mutkan itä- ja länsipuolella. Mordvan kaksi
päämurretta olivat itämordvalaisten erzä ja länsimordvalaisten mokša. Sulautuminen
muihin heimoihin tuotti uusia etnisiä ryhmiä, mm. kieleltään tatarilaistuneet karatajit.
Mordvalaiset elivät maanviljelystä. Karjanhoidolla, metsästyksellä ja kalastuksella lie-
nee ollut vain vähäinen merkitys. Sen sijaan metsäseuduilla harjoitetulla mehiläisten-
hoidolla oli tärkeä asema. Miehet myös muodostivat venäläiseen tapaan työkuntia, jotka
saattoivat ulottaa työnhakumatkansa hyvinkin kauaksi.⁹⁵

Saatuun työnsä valmiiksi toukokuussa 1858 Ahlqvist valmistautui lähtemään paha-
maineisille Siperian rajoille tutkimaan ns. obinugrilaisia kieliä ostjakkia eli hantia sekä
vogulia eli mansia, suomen kaukaisimpia sukukieliä suomalais-ugrialaisten kielten ugri-
laisesta haarasta. Nämä kaksi pientä kansaa asuivat Länsi-Siperiassa, Obin keski- ja ala-
juoksun varrella. Voguleja eli Ahlqvistin aikoihin n. 6 500 henkeä. Ostjakit taas olivat
suurilukuisempia, heidän lukumääränsä oli n. 18 500. Vogulien ja ostjakkien elinkeino-
jen pääpaino oli lähinnä asuinalueen maantieteellisten olosuhteiden mukaan metsästyks-
sessä, kalastuksessa tai poronhoidossa, minkä lisäksi eteläisillä seuduilla myös maan-
viljelyllä oli merkitystä.⁹⁶

⁹⁴ Ks. Ahlqvist 1986, s.126-230; Vesterinen 1986, s. 8-11.

⁹⁵ Hajdú 1975, s.14; Vuorela 1960, s.188-192; 205-208; Kivinen 1998. Tseremissien nykyinen lukumäärä on noin 500 000 henkeä, mordvalaisten taas 750 000.

⁹⁶ Kivinen 1998, Ahlqvist 1986, s.268; Lehtinen 1990, s.4; Vuorela 1960, s.267-268; vrt. Hajdú 1975, s. 11-13. Ks. Karttaliite 2.

Ahlqvist matkusti Kasanista Permin ja Jekaterinburkin kautta Tobolskiin, joka oli viimeinen tukikohta ennen erämaita. Matkustettuaan noin kuukauden Ahlqvist saapui vogulien maahan Pelymiin kesäkuun lopussa, ja vietti täällä muutaman kuukauden tutkien vogulien kieltä. Elokuussa hän lähti Pelym-jokea pitkin matkalle kohti pohjoista. Hän vietti kelirikkoajan Berezovon kaupungissa, ja jatkoi syyskuussa Obdorskiin täydentämään Catrénin ostjakkitutkimuksia. Saatuaan työnsä päätökseen Ahlqvist aloitti kotimatkinsa marraskuussa vuonna 1858. Matka kulki Obia pitkin takaisin Tobolskiin, Permiin, Moskovaan ja Pietarin kautta Helsinkiin, jonne hän saapui vuoden 1859 alussa.⁹⁷

⁹⁷ Ks. Ahlqvist 1986, s.231-311; Vesterinen 1986, s.11-12.

4. Kansatieteellinen kuvailu ja suhtautuminen erilaisuuteen

4.1. Tutkimusta Suomen kansan hyväksi: kansatiede ja etnosentrismi

Suomen kansan alkuperän etsiminen oli keskeinen elementti suomalaisen kollektiivisen (historiallisen) identiteetin luomisessa. Avuksi tuli kielitiede ja kansanrunoudentutkimus, jossa vertailevaa menetelmää hyväksikäyttäen selvitettiin kansojen sukulaissuhteita. Suomalais-ugrilainen kieliperhe oli löydetty ja sen tutkimus oli alkanut Keski-Euroopassa jo 1600-luvulla, mutta perinne saavutti Suomen vasta 1700-luvun lopulla ennen kaikkea H.G. Porthanin (1739-1804) kautta. Porthan, A.J. Sjögren (1794-1855) sekä C.A. Gottlund (1796-1875) toimivat Suomen kansallisten tieteiden uranuurtajina. Näistä Sjögren teki ensimmäisenä tutkimusmatkoja Lappiin sekä Pohjois- ja Itä-Venäjälle aloittaen näin pitkän tutkimusmatkojen perinteen. Sjögren keräsi matkoillaan mahdollisimman monipuolista tietoa tutkimistaan alueista. Hän tutki mm. historiaa, maantiedettä, topografiaa, kansatiedettä, arkeologiaa, kielitiedettä ja klimatologiaa.⁹⁸

Myöhempien tutkijoiden tiede oli kielitiedettä, vaikka siihen liittyikin myös kansojen etnografisten piirteiden kuvailua. Suomen ensimmäinen varsinainen kansatieteilijä, vaikkakin edelleen filologian nimikkeen alla, oli M.A. Castrén (1813-52), josta tuli suomen kielen ja kirjallisuuden professori v. 1851. Hän korosti ensimmäisenä kansatieteen⁹⁹ merkitystä omana alanaan, jota tosin oli tutkittu jo kauan kielitieteen osana. Kansatiede oli kehittymättömämpien kansojen kulttuurihistoriaa, joka käsitteli uskontoja, sosiaalisia olosuhteita, tapoja ja perinteitä sekä kaikkea, mikä koski kansojen sisäistä ja ulkoista elämää. Kansatiede oli historiallinen tiede, jonka tarkoitus oli vertailevaa menetelmää käyttäen valaista Suomen historian varhaisimpia kausia kielitieteen apuna, ei tutkia kansoja niiden itsensä vuoksi. M.A. Castrén itse teki Sjögrenin valtuuttamana hyvin laajoja tutkimusretkiä Suomen Lappiin, Karjalaan sekä Siperiaan, jossa hän tutki mm. samojedikieliä. Koska kansanrunoudentutkimus oli elimellinen osa menneisyyttä selvittävää vertailevaa kielitiedettä, Elias Lönnrotin Kalevalaakin (1835) pidettiin kertomuksena suomalaisten menneisyydestä sekä osoituksena Suomen kansan vanhimman historian kulttuurisesta rikkaudesta.¹⁰⁰ Tutkimukseen saatettiin kuitenkin liittää poliittisiakin

⁹⁸ Saarinen 1986, s.83; Sääskilahti 1997, s.42-43; Vuorela 1977, s.13-19; Sjögren 1955, s.138.

⁹⁹ Tieteenalan nimi ja käytettyjen käsitteiden sisällöt vaihtelivat, joten käytän selvyyden vuoksi Castrénin tarkoittamasta tieteenalasta nimitystä kansatiede.

¹⁰⁰ Sihvo 1989, s.351-352; Niiranen 1992, s.23-24; Sokolova 1992, s.10; Sääksmäki 1997, s.44-45; Vuorela 1977, s.20-21.

päämääriä, mm. Ahlqvist toivoi löytävänsä mahdollisuuksia yhteisen suomalais-ugrilaisen identiteetin rakentamiselle. Hänen mielestään suomalaisten velvollisuus oli mahdollisuuksien mukaan pelastaa suomensukuiset kielet katoamasta, eikä mikään muu kansa voisi hoitaa tuota tehtävää paremmin kuin suomalaiset.¹⁰¹

Aiemmasta antropologisesta kansojen tutkimuksesta poiketen tutkijat kokosivat aineistonsa itse tutkimusmatkoilla Castrénin mallin mukaan. Mitään tarkempaa kenttätöoppia ei vielä ollut, ja tutkijat hankkivat tietonsa haastattelemalla ja osittain itse havainnoimalla tutkimiaan kansoja. 1840-luvulta lähtien fennomanian sekä Castrenin ja Lönnrotin esimerkkien innoittamat ylioppilaat lähtivät heimokansojen keskuuteen keräämään kansanrunoutta ja tutkimaan kieliä. Alkuperäiset muodot haluttiin tallentaa ennen väijäämättömänä pidettyä heimokansojen kulttuurien tuhoutumista venäläisyyden puristuksessa.¹⁰² Kuitenkin myös suomalaisten tapojen häviäminen tunnustettiin. Ahlqvistin mielestä oli Venäjän valta-aseman syytä, että isien maan kansanleikit, tanssit ja muu kansallinen perinne oli häviämässä Suomesta.¹⁰³ Itse asiassa Suomen heimokansojen venäläistyminen oli alkanut jo siinä vaiheessa, kun slaavilaiset levittäytyivät suomalaisten heimojen asuma-alueille. Ivan Smirnov, 1800-luvun lopun kansatieteilijä, totesi esimerkiksi komipermjakeista, että venäläisestä musikasta oli tullut heidän ideaalinsa, jota jäljitellä kaikessa.¹⁰⁴ Tämä koski osittain muitakin fyysisesti venäläisten lähellä asuvia kansoja.

Ahlqvist yhtyi näkemykseen kansatieteestä kehittymättömien kansojen kulttuurihistoriana, jota ei voinut soveltaa sivistyneeseen Suomeen. Vuonna 1883 kirjoittamassaan kirjeessä hän viittaa A.O. Heikelin julkaisuehdotukseen *Kansatieteellisiä tutkimuksia Tyrvään kihlakunnassa* (1883), ja väittää Suomen kansankulttuurin tutkimisen olevan hyödyttöä:

"Tämäntyyppisiä kuvauksia laaditaan joko kuolleista kansoista tai kulttuureista tai sellaisista villoista tai puolivilloista kansanheimoista, jotka ovat siihen asti olleet sivistyneelle maailmalle tuntemattomia. Mutta Suomen kansa elää keskellä pohjoiseurooppalaista kulttuuria eikä sen tämänhetkiselä elämäntavalla siis kansatieteellisessä tai kulttuurihistorialli-

¹⁰¹ A. Ahlqvist Gabriel Reinille 20.8.1857 (Ahlqvist 1982, s.81).

¹⁰² Lehtinen 1992, s.41-43; Saarinen 1986, s.112. Nisula ajoittaa modernin antropologian ja kenttätöön synnyn 1800-luvun lopulle, jolloin mm. Edvard Westermarck ja muut antropologit tekivät matkojaan. Todellisuudessa kielen- ja kansantutkijat olivat kuitenkin heitäkin varhaisempia itse kentälle matkustavia tutkijoita. Vrt. Nisula 1994, s.221.

¹⁰³ Ahlqvistin päiväkirjamuistiinpanot 14.8.1844.

¹⁰⁴ Lallukka 1998, s.86.

sessä mielessä ole paljoakaan tarjottavaa nykyhetken tutkimukselle. --- Ainoastaan primitiivisemmän kulttuurin jäänteet, joita meidänkin kansamme elintavoissa vielä siellä täällä näkee, ovat kansatieteilijästä ja kulttuurihistorioitsijasta kiintoisampia. Tällaisia jäänteitä ovat kaskiviljely, kodat, eräät kalan- ja riistanpyyntitavat jne." ¹⁰⁵

Sama ajattelu näkyi siinä seikassa, että suomensukuisten kansojen nykyinen kulttuuri ei juuri kiinnostanut tutkimusta, ja esim. uudempi suullinen tai kirjallinen perinne nähtiin lähinnä runonkerääjien työtä haittaavana uudenaikaistumisena. Ahlqvist moitti matkakirjeissään Pyhänristin ja Valkjärven asukkaiden vähäistä vanhojen runojen taitoa, ja moitti tilalle tullutta uudempaa perinnettä. "Mutta ylipäätään sammuttavat niiden asujaimet laulu-himonsa niinkutsutuilla lenkki-virsillä eli lenkkilöillä (jotka ovat yhtä kuin arkki-veisut muualla Suomessa), eli laulavat he niiden tapaan loppu-myötäisyyksillä koristettuja mitättömiä renkutuksia --- Tämä kyllä todistaa, että nykyisemmät mietteet ovat jo alkaneet juurtua, ja luku-taito enennyt kansassa, vaan näistä ei meidän asialle ollut etua."¹⁰⁶ Uudenaikaistumisen harmittelu oli ristiriidassa nuorten fennomaanien ajaman kansansivistystyön kanssa. Kyseisessä tilanteessa olikin enemmänkin kyse Ahlqvistin harmittelusta runojen kadotessa ja oman työn vaikeutuessa, kuin todellisesta kansan lukutaidottomuuden ja sivistymättömyyden ihannoinnista.

Ahlqvistin tieteellinen toiminta ja kulttuurihistorialliset tutkimukset perustuivat kieleen, ja hän mm. katsoi kielen ainoaksi kansojen etnografisen jaon perustaksi. Kansatieteellisissä kuvauksissa kuvattavan kansan sisäinen ja ulkoinen elämänpiiri ja tavat jaettiin osioihin, joista osan katsottiin kuuluvan kansatieteellisesti kiinnostavien aiheiden piiriin. Näiden katsottiin edustavan kansan vanhaa, aitona ja alkuperäisenä pidettyä kulttuurikerrostumaa, joka suomensukuisilla kansoilla nyt oli häviämässä venäläistämispaineiden alla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran stipendiaatit olivat runonkeruumatkoillaan panneet kansanrunouden lisäksi muistiin tietoja puvuista, ruokataloudesta ja tapakulttuurista.¹⁰⁷ Näiden tallentaminen edes kirjallisessa muodossa kuvailtuina oli tärkeää, sillä niiden katsottiin osaltaan kertovan eri kansojen välisistä sukulaisuussuhteista. Jos katsotaan Max Buchin votjakkietnografiaa *Die Wotjäken, Eine ethnologische studie* (1882) ja sen sisällysluetteloa, saadaan seuraavanlainen lista kansatieteellisesti kiinnostavista aiheista. Asuinalueet ja levittäytyminen, pukeutuminen, asuminen, antropologia eli kansan rodullis-fyysiset piirteet, luonne ja elämäntapa, käsityöt, elinkeinot, ravinto- ja nautintoaineet, moraali, häät, lastenkasvatus, sairaudet, seuraleikit, musiikki ja tanssi,

¹⁰⁵ A. Ahlqvist Suomen Tiedeseuralle vuoden 1883 alussa (Ahlqvist 1982, s.302-303).

¹⁰⁶ Ahlqvist 1986, s.41.

¹⁰⁷ Kohtamäki 1956, s.61; Lehtinen 1993, s.79.

suullinen kansanperinne (esim. sadut ja tarinat), etunimet, uskonto ja pakanalliset tavat sekä kristinusko.¹⁰⁸

Myös Ahlqvistin matkakuvauksista löytyy muodossa tai toisessa lähes kaikkiin näihin luokkiin kuuluvia kuvauksia, joista osan Ahlqvist on selvästikin ottanut mukaan kansatieteellisen kiinnostuksen vuoksi. Esimerkiksi ensimmäiseltä matkaltaan Viipurin läänin eteläosiin vuonna 1854 tekemänsä selostukset Ahlqvist on jakanut seuraavasti: 1) matka, 2) savakkojen ja äyrämöisten kielen ja vaatetuksen erojen kuvaaminen, 3) runot, 4) tavat kuten tait ja häätävät sekä 5) rahvaan ja sen elinolosuhteiden, elinkeinojen, asumusten ja ominaisuuksien kuvaaminen.¹⁰⁹ Myöhemmillä matkoilla huomiot eivät olleet kovin järjestelmällisiä, vaan ohjautuivat pääasiassa Ahlqvistin oman kiinnostuksen mukaan. Sen sijaan voguleja kuvatessaan Ahlqvist pitäytyi melko tarkkaan etnografisessa järjestyksessä. Vogulit olivatkin länsimaisen sivistyksen ulkopuolella elävänä kansana kansatieteen ominta tutkimusaluetta. Ahlqvistin kuvaus yliopiston konsistoriolle sisältää asuinalueen maantieteellisen kuvauksen lisäksi lyhyet selvitykset vogulien elinkeinoista, asumuksista, työkaluista, ruuasta, ulkonäöstä, käsitöistä ja uskonnosta.¹¹⁰

Kuvauksissa on aina mukana Ahlqvistin oma henkilökohtainen mielipide joskus hyvinkin sarkastisten kommenttien muodossa, joiden tausta on paitsi Ahlqvistin omassa persoonassa myös hänen edustamansa kulttuurin ja sosiaaliluokan käsityksissä. Suhtautumisessa toisten kansojen tapoihin mukaan tulee usein etnosentrinen asenne. Toisten tavat ja arvot nähdään suhteessa omiin, ja vertailu kallistuu omien hyväksi. Oma ryhmä on kaiken keskus, ja omat tavat nähdään ainoina oikeina. Etnosentrismin naiveimmassa muodossa oman kulttuurin muodot nähdään objektiivisena todellisuutena jonka mukaan toinen kulttuuri arvotetaan. Monimutkaisemmassa muodossa toisen kulttuurin näkökannat ymmärretään, mutta omia pidetään silti parempina.¹¹¹

Vieraiden kulttuurien luona käyneet matkailijat käyttivät kuvauksissaan omaa käsitystään normaaliudesta tunnistaakseen kohtaamiensa ihmisten ja heidän elintapansa "epänormaalit" piirteet. Näin toinen ja matkailijan suhde siihen määrittyi itsen eli normaalin kautta. Antropologisen (etnografisen) kuvauksen tyypillinen piirre olikin, että esitettävien elämän katsottiin olevan siinä määrin normaalista poikkeavaa ja yleisälle tun-

¹⁰⁸ Ks. Buch 1882; ks. myös Lönnqvist 1984, s.97.

¹⁰⁹ Ahlqvist 1986, s.29-56.

¹¹⁰ Ks. Ahlqvist 1986, s.266-281.

¹¹¹ LeVine & Campbell 1972, s.1, 8.

tematonta, että yksityiskohtainen kuvaus kaikista heidän elämänsä liittyvistä piirteistä oli tarpeen heidän ymmärtämisekseen. Toiseksi representoitui varsinkin omaa kansaa kuvattaessa nimenomaan rahvas, sivistyneistö kun oli *normaalina* kansanosaa, jonka tapoja ei ole tarpeen kuvailla.¹¹² Normaalista poikkeavan korostaminen näkyi muutamissa Ahlqvistinkin kommentteissa, esim. kuvatessaan mordvalaisten tapoja hän mainitsi vain lyhyesti tapojen olevan samanlaiset kuin paikallisen venäläisrahvaan.¹¹³

Etnosentrismi ja toiseuden stereotyyppien luominen liittyivät erityisesti kansakunnan muodostukseen ja identiteetin rakentamiseen, itsen erottamiseen toisesta. Etnosentrismi oli usein tiedostamatonta, ja se liittyi todellisuuden sosiaaliseen rakentamiseen yhtä lailla kuin oman ryhmän mentaliteetin, tapojen ja arvojen omaksumiseen. Etnosentrisille oli ominaista se, että ensinnäkin erilaisuuden asteikolla uhkaavampana pidettyä toista tarkasteltiin etnosentristisemmin. Toiseksi mitä enemmän toisen tavat ja arvot erosivat omista, sen varmempaa ja voimakkaampaa etnosentrismi oli. Toisesta luotiin kokemusten ja/tai kollektiivisen tajunnan avulla stereotypia, jota sovellettiin kaikkiin Toisen edustajiin. Toisessa myös kiinnitettiin huomiota lähinnä niihin seikkoihin, jotka erottivat hänet itsestä ja vahvistivat omaksuttua stereotypiaa. Negatiivisen mielikuvan ansiosta uudetkin kokemukset saivat negatiivisen sisällön.¹¹⁴ Negatiiviset kokemukset eivät kuitenkaan liittyneet vain kansallisen identiteetin sisältöön. Myös sosiaalisen identiteetin ja tietyn sosiaalisen ryhmän arvojen ja tapojen omaksumisesta seurasi toisenlaisten tapojen ja arvojen kummeksunta, jopa paheksuminen.

Yleiset ennakoasenteet vaikuttivat myös Ahlqvistin suhtautumiseen. Hän oli ennen matkaansa omaksunut ajan ylioppilaspiireissä tutun negatiivisen kuvan venäläisistä, mikä näkyy mm. hänen vuonna 1848 kirjoittamassaan kirjeessä: "Kaupunki alkaa vetäytyä oppilaisista, joiden siaan Venäläisroistoja näkyy alinomaan vetäyvän."¹¹⁵ Venäjänmatkansa alkupuolella Ahlqvist sanoo jäähyväiset niille eduille, joita matkustavalle on siitä, että ymmärtää hyvin alueen kielen, ja valmistautui kestämään niitä "vastuksia, jotka muukalaista varsinkin tässä maassa kohtaavat". Niinpä hän jäi joksikin aikaa Sawodoin kaupunkiin, jossa tarkoituksena oli venäläisten keskellä eläen tottua heidän kieleensä ja tapoihinsa. Ahlqvist halusi valmistautua vieraisiin oloihin jo ennen lähtöään ensimmäiselle matkalleen Inkeriin, jolloin hän halusi kierrellä myös Viipurin läänin

¹¹² Rantanen 1997, s.122; Turunen 1994, s.84.

¹¹³ Ahlqvist 1986, s.209.

¹¹⁴ LeVine & Campbell 1972, s.130, 176-177; Knuutila 1994, s.85; Knuutila & Paasi 1995, s.41, 44.

¹¹⁵ A.Ahlqvist K.M.Kiljanderille 6.6.1848. Ks. Ahlqvist 1982, nro.9.

eteläosissa. Täällä oli ensin "totuttava tämmöisen matkan toimihin ja vaikeuteen, sillä varsin paha olisi ollut lähteä pelkkänä helsinkiläisenä ihan oudossa ja vieraassa maassa matkustamaan."¹¹⁶

Tämä lausuma kertoi Ahlqvistinkin tiedostaneen, että tutkija uuteen maahan saapuesaan mitä todennäköisimmin kokee ennemmin tai myöhemmin kulttuurishokin. Kulttuurishokki johtuu ensinnäkin stressistä jota fyysisiin olosuhteisiin sopeutuminen aiheuttaa, ja toiseksi erilaisista psyykkisistä ja sosiaalisista tekijöistä. Tärkeimmät reaktioita aiheuttavat seikat ovat ilmastoon sopeutuminen, oudon ravinnon tai juomien aiheuttamat hankaluudet, erilaiset hygieniäkäsitykset, terveystriskit ja liiallinen sairastumisenpelko sekä alkoholinkäyttö. Myös eläimistö, esim. erilaiset hyönteiset ja pikkueläimet voivat häiritä tutkijan mielenrauhaa.¹¹⁷

Shokki voi kääntyä matkan edetessä myös ilahduttaviksi tutun ja oman löytämisiksi. Näin kävi Ahlqvistille, joka vietettyään kaksi vuotta Venäjän keskiosissa lähti matkalle kohti Siperiaa. Matkan edetessä myös luonto muuttui.

"Ja näin jäi minulta, joka täten läksin matkalle Woguulien kylmille soille, taakseni ne lihavat leipä-maat, joissa kaksi edellistä vuotta olin viettänyt. Loppumatoin musta-multainen peltolakeus näissä muuttui nyt hieta-kankaaksi, tammi, lehmus ja vaahder petäjäksi, kuuseksi ja koivuksi, arbuusit, omenat ja kurkut nauriksi, mansikaksi ja puolukaksi. Tämä muutos ei ollut minusta outoa; kaikki nämä uudet esineet olivat vanhoja tuttuja, joita nähdessänäi eli ajatellessani pohjaa rakastamaan tottunut sydämeni iloitsi."¹¹⁸

Ahlqvist kulki yleensä virkamiehille tarkoitettulla hevoskyydillä, mutta myös jalkaisin, laivalla ja ratsastaen. Matkustusolosuhteet olivat yleensä kehnot, mikä sai Ahlqvistin usein huonolle tuulelle. Tämä näkyy hänen matkakuvauksissaan. Lisäksi hän sairasteli matkansa aikana. Koti-ikävä alkoi vaivata matkan loppupuolella, ja tämä näkyy kuvausten kasvavana kriittisyytenä. Kehnon alkumatkan jälkeen matka Siperiaan tuntui kuitenkin sujuvan aluksi täydellisesti.

"Kauniilla ilmalla, hyvillä teillä ja nöyrällä kohtelulla kulki matkani sangen ihanasti eteenpäin. Ainoa vastus oli minulla Malmysch'in kaupungissa siinä olevan posti-talon pitäjämästä, joka näytti katsovan kaikkia matkustavia luoduiksi ainoastaan hänelle hyötyä kartuttamaan. Näköjäänsä ikäkuin olisi hän kerralla syönyt kokonaisen sian, oli hän tapojansa niin

¹¹⁶ Ahlqvist 1986, s.31, 61, 82.

¹¹⁷ Kelles 1984, s.24-38.

¹¹⁸ Ahlqvist 1986, s.235.

hävitön ja pöyhkeä, että jo useamman kuin yhden matkalaisen sormia luulen syyhyttäneen lämmittämään hänen suuria korvallisiansa."¹¹⁹

Ongelmia matkalta ei kuitenkaan puuttunut, vaikka suurimmat luontoon ja matkante-koon liittyvät vaikeudet Ahlqvist kohtasikin vasta Siperian matkalla. Matkustettuaan kolme tuhatta virstaa Tabaryyn tietä pitkin Ahlqvist huokaisi helpotuksesta päästyään maantien tärinästä veneen mukavuuksiin. Aluksi venematka tuntuikin sujuvan mukavasti. Pian katsomus muuttui.

"Sillä lepäiltyänsä ja ihailtuansa jokea ja sen rantoja, tulee matka-mies tässäkin tuntemaan, että maan päällä ei ole mitään täydellistä. Ensimmäinen ja suurin vastus on hänellä itikoista, jotka tuhannen-tuhans-määrissä tunkeutuivat hänen päällensä eivätkä anna hänelle silmän-räpäyksen rauhaa. Ne voidaan karkoittaa vain siten, että katoksen oven edessä poltetaan tulta, mutta siitä nouseva savu, jonka venheen kulku ja tuulikin lyö kokonansa katokseen, on uusi kiusa, ei paljon vähempi sillä poistettavaa pahaa. Toisekseen on matkan-tekokin sangen hidasta"¹²⁰

Muutenkin Siperian olosuhteet olivat kenttätyöntekijälle raskaat, mutteivät onneksi liian raskaat. Vastoinkäymisistä selvisi kärsivällisyydellä.

"Vaikka näin muodoin olen keskellä Siperian saloja, ei minulla ole juuri mitään hätää. Elämän pienet onnettomuudet ovat täällä: helle, itikat, luteet ja muut syöpäläiset; vähällä määrällä kärsivällisyyttä voi nämä vastukset kuitenkin voittaa. Suuremmaksi luen sen pienen onnettomuuden, että tasku-kelloni tuli vialle ja herkesi käymästä. --- Kesäinen aika tuo menee ilman kellottakin; mutta syksyn pitkät yöt ja sumuiset päivät taitavat sen puutteessa käydä tukalammiksikin. -- kuin niin monta tuhatta ihmistä ikänsä elää kellotta, voinen minäkin muutamia kuu-kausia tulla toimeen ilman tätä ajan-mittaritta."¹²¹

Matkan vaikeuksista huolimatta takaisin kääntyminen oli mahdotonta, sillä "akka tieltä kesken kääntyy, ei mies pahainenkaan"¹²²

¹¹⁹ Ahlqvist 1986, s.236. Ahlqvistilla oli koko matkan ollut vaikeuksia erityisesti ahneiden ja tilyjen virkamiesten ja majatalonpitäjien kanssa. Ks. koti-ikävästä esim. Ahlqvist 1986, s.165.

¹²⁰ Ahlqvist 1986, s.244-245.

¹²¹ Ahlqvist 1986, s.246. Myöhemmin Ahlqvist mm. loukkasi silmänsä ja polvensa, hän kastui läpimäräksi rankassa sateessa, ja oppaat lähtivät ruuan loputtua takaisin kotiinsa kesken matkan. Ks. Ahlqvist 1986, s.259-261.

¹²² Ahlqvist 1986, s.250.

4.2. Ahlqvistin kuvaustapa

Etnografisesti merkittävistä puolista Ahlqvist kuvasi melko tarkkaan tapaamiensa kansojen vaatetusta. Viipurin läänin kaakkoisosan savakoista ja äyrämöisistä Ahlqvist kertoo erityisen laajasti, sillä näiden kahden kansanosan väliset suhteet ja alkuperä olivat vielä selvittämättä. Naisten pukeutumisen Ahlqvist näki olevan ainut erotus näiden karjalaiskansojen välillä. Äyrämöisnaisen pukuun kuuluvaa huntua hän piti jopa kauniina, jos se oli tehty hienommasta kankaasta. Kuitenkin eteläisemmillä alueilla "---pian loppuu tämä huntu-ihastukseksi! --- Pyhäjärwellä on se melkein yhtä pitkä, vaan ei kuin paria eli kolmea sormea leveä ja milt'ei sen pää-rakkineen näköinen, joka Mäntyharjussa niin oudoksuttaa äkkinästä---" Savakkoisuuden leviäminen alueella merkitsi naisten vaatetuksen muuttumista suomalaisemmaksi. Savakot pitivät äyrämöisten pukua rumaana, ja Ahlqvist oli samaa mieltä. "Eipä taitaisikaan ketään surettaa, jos Äyrämöisyys vähitellen loppuisi kokonansakin. Sillä on monta vikaa, ja enimmiten se, että se rumentaa naiset---" Syynä olivat huonokuntoiset tai lyhyet hiukset, joita Ahlqvist vertaa Savon miesten hiusmalliin. Hunnun pitäminen "urostaa tyttöjen näön liiaksi", eikä näillä lopulta ollut "sitä, joka niin jalosti ylentää vaimon kauneutta, nim. kaunista tukkaa". Lisäksi äyrämöisäsu peitti tytön hoikkuuden, "jota muualla niin suuressa arvossa pidetään". Ahlqvistin mielipiteissä näkyy etnosentrismin naivimpi muoto: toisen tapoja verrataan omiin, ja toisen tavat ovat täysin käsittämättömiä. Etnosentrismin monimutkaisempi muoto paljastuu äyrämöishameen kohdalla. Ahlqvist huomioi erilaisten kauneuskäsitysten olemassaolon sekä sen että äyrämöisten kauneuskäsitys poikkesi hänen omastaan: hame "tekee tyttö-raukat kyyry-seliksi, jota täällä toki kaikeksi onneksi ei pidetä vikana, vaan suurimpana kauneutena."¹²³

Myöhemmin Ahlqvist kuvaa myös turkkilaissukuisten tsuvassien asuja. Kun tataarit pukeutuivat kokonaan "itä-maan tapaan", niin tsuvassimiesten puku ei eronnut venäläisten käyttämästä muuten kuin niinivirsujen ja villasääryksien puolesta. Naisten puku oli omituinen, kesällä paljas paita, jaloissa virsut "ja sääret samoin käärystellyt, mutta hyvin monin kerroin, sillä kuta paksummat sääret tshuwaschilaisella hemmettäreillä on, sitä viehättävämpänä pitää hän itseänsä, joka ihmeellinen tapa löydetään myös ei ainoastaan Tscheremisseillä vaan muillakin Suomalaisilla, niinkuin Watjalaisilla Inkerinmaassa ja Kreußwald'ida myöten, Pleskow'an Wirolaisillakin." Lisäksi näiden alueiden naiset käyttivät hopearahoja pukunsa koristeina, minkä Ahlqvist tulkitsee "sanovan että kuin

¹²³ Ahlqvist 1986, s.36-38, 39.

päällä-päin jo on näin kallista tavaraa, mitä aarteita ei sitten alla ole!"¹²⁴ Mordvalaisnaiset eivät olleet "edes mukiin-menevätkään saatikka kauniit, johon kuitenkin osaksi lienee syynä heidän kummallinen vaatteuksensakin. Tämä on aivan samanlainen kuin Tschuvaschittarien ja Tscheremissittärien puku".¹²⁵

Vogulien vaateetusta kuvaillessaan Ahlqvist turvautui vertailuun muiden kansojen kanssa. Eteläisten vogulien vaateet oli samanlainen kuin venäläisillä, mutta huonompi ja repaleisempi. Sen sijaan Sosvan vogulit olivat säilyttäneet oman pukeutumiskulttuurinsa. Merkillepantavaa oli, että nämä eivät käyttäneet lakkia. Naiset kuitenkin pukeutuivat kuin tataarittaret. Asu oli peurannahkainen ja saman mallinen kuin tataarittarilla. Lisäksi näillä oli päässään suuri huivi, jolla voi peittää kasvonsa vieraiden lähestyessä, mikä tapa löytyi myös tataarittarilta. Molemmat myös käyttivät runsaasti koruja. Ahlqvist löysi kaunistautumiskeinon joka ei ollut hänelle tuttu, mutta joka kuitenkin miellytti häntä. "Merkillistä on, että Woguulittarella kädet ja jalat ovat koristetut iho-piirroksilla, jotka ovat monen-muotoisia, aika sieviä kiekuroita ja jotka tehdään lapsuudessa neulalla pistelemällä ja neulan haavat ruudilla hieromalla."¹²⁶

Muista suomalaisten tavoista Ahlqvist kuvaa pisimpään inkerikkojen taikoja sekä tanssi- ja häätapoja. Taikojen tekeminen ei saa Ahlqvistilta kiitosta. "Tämmöisiksi pahanpäiväisiksi taioiksi on muinaisten Suomalaisten ankara loiheminen täällä kutistunut", eli uljas suomalainen menneisyys oli taantunut. Alkuperäisen suomalaiskulttuurin etsiminen leimaa tanssinkin kuvailua. Ahlqvist "ei saanut oikeata selvää, oliko se niitä vanhanaikaisia kansallisia tanssia, joita melkutus eli melkutin, hapan-lohko j.m. ovat, ja joita paikoin muualla Suomessa vielä tanssitaan, vai lienee hän ollut muualta tuotu, jolta se minusta näytti, sillä sitä hypättiin melkein 'enkeliskan' tavoin". Viulut olivat tulleet vanhan kanteleen tilalle. Soittoa ja laulua kuultiin pääasiassa häissä, joihin Valkjärvellä kuuluvia tapoja Ahlqvistille oli selittänyt "näissä asioissa paljon kokenut mies", ja joita Ahlqvist kuvailee laajasti. Hänen huomionsa kiinnittyi muun muassa lauluihin, jotka olivat sopimattomia julkaistaviksi.¹²⁷

¹²⁴ Ahlqvist 1986, s.138, 162.

¹²⁵ Ahlqvist 1986, s.208-209. Tässä Ahlqvist vielä luettelee kirjotun paidankaltaisen hameen, helmi- ja rahakoristelut sekä säärystimet.

¹²⁶ Ahlqvist 1986, s.274-275.

¹²⁷ Ahlqvist 1986, s.45-49.

Paluumatkalla Samorovosta (Hanty-Mansijsk) Tobolskiin Ahlqvist kuuli eräässä majatalossa ostjakkien soittoa ja laulua ja näki heidän tanssivan. Kuvailtuaan heidän käyttämänsä kielisoittimen kanteleen näköiseksi ja kuuloiseksi hän totesi ostjakkilaisen musiikin olevan selvästi samaa heimoa suomalaisten laulujen kanssa. Myös tanssi oli miellyttävää katsottavaa.¹²⁸

Ahlqvist kiinnitti suurta huomiota ruokaan, joka ei useinkaan vastannut sitä mihin hän oli tottunut. Hän antoi ohjeita Venäjällä matkustavalle: "Leipää on välttävää joka paikassa, ja sitä ei kielletä; mutta mitä voiheen tulee, niin on Wenäläisten voi kelvotonta Suomalaiselle, sillä hämmennettyänsä kerman savi-astiassa --- sulattavat he tämän sekoituksen uunissa, ja valavat sen sitten suurempiin saviastioihin --- [ja se] on näköjensä kuin keltaista talia." Jos siis halusi voita, oli emäntä pantava tekemään sitä ja suolattava se itse, sillä emäntä ei raaskinut käyttää kallista suolaa riittävästi. Tilanne maidon suhteen oli huono, sillä lehmiä pidettiin vain vähän. Syy "Wenäläisten huolimattomuuteen tässä asiassa" olivat "paastot hänen uskossansa --- ja toiseksi ei hänen naisensakaaan osaa näitä korjata." Lisäksi maito-aittojen siivottomuus ja säilytysastioiden likaisuus saivat Ahlqvistin välttämään maitoa. Suolakalaakaan ei saanut mistään, sillä "Wenäläistä inhottaisi syödessään kalaa näin 'raaltansa', niinkuin hän sanoo." Aterian jälkeen "pitää sinun, jos ei muun tähden niin herruutesi kannattamiseksi, juoda teetä."¹²⁹ Venäläisen kirjurin luona Ahlqvistille tarjottiin kahvia, jonka "päälle ilman väli-ajatta seurasi iankaikkinen tsaju (tee), joka tapa on täällä yleinen, sillä 'tee keventää kahvin vaikutuksen', selitti minulle eräs pappi, jolta tämän luonnottoman tavan syytä kysyin." Ihmetystä herättivät ruokailutavat: ateria nautittiin sormin. Venäläisten mielijuomien Ahlqvist päätteli olevan "viinaa ja tsajua, näitä kahta ainetta, joitta ei huonoinkaan musikka tule toimeen."¹³⁰

Suomalaiskansojen ruokatavoista Ahlqvist kertoi tarkemmin tseremisseistä, joiden tapoja hän vertaa venäläisiin. Venäläiset valmistivat ruokansa uunissa, tseremissit taas pohjois- ja itäsuomalaisten tapaan keittokodassa. Tseremissit, kuten tsuvassit ja tataaritkin, käyttivät happaman maidon ruuaksensa, kun taas "Wenäläinen viskaa sen inholla sikojen syödä." Tämä oli Ahlqvistille yksi osoitus suomalaisten ja sikäläisten kansojen heimolaisuudesta.¹³¹

¹²⁸ Ahlqvist 1986, s.297.

¹²⁹ Ahlqvist 1986, s.94-95.

¹³⁰ Ahlqvist 1986, s.65, 98.

¹³¹ Ahlqvist 1986, s.140, 163.

Ahlqvist ihmetteli vogulien ruokavaliota ja erityisesti sitä että siitä puuttui leipä, joka taas oli suomalaisen talonpojan ruokatalouden perusta. Ympäri vuoden vogulit söivät pääasiassa metsälintuja ja kalaa, toisinaan myös peuraa ja hirveä. Lihaa voitiin syödä myös raakana erityisesti metsästysretkillä. Vogulien ja ostjakkienkin ruokavalio selittyi elinkeinoilla: Ahlqvistin aikaan vogulien pääelinkeino oli kalastus, lisäksi he metsästivät ja keräsivät puolukoita. Jonkin verran pidettiin myös lehmiä.¹³²

"Ruuassansa ei Woguuli ole ylen herkullinen eli hyleksivä. --- Eteläisille Woguuleille on suolan ja leivän nautinto jo tullut tarpeeksi, mutta Soswan asujat pitävät näitä aineita vielä herkuina vaan, joita isä kirkolla eli kaupungissa käydessään tuo jonkun vähän lapsille tuomisiksi niinkuin talon-poika meillä sokuria ja vehnäistä. --- Tupakan nautinto on täällä ainoa herkuttelemine ja niin yleinen, että Pelym'in Woguulissa vaimotkin ja tytöt ahkerasti polttavat tupakkaa ja jälkimäisilläkin on oma piippunsa; Soswalaiset sitä vastaan eivät polta tupakkaa, vaan nuuskaavat."¹³³

Matkalla Sosva-jokea pitkin kohti pohjoista eteen tuli vaikea tilanne, kun leipä ja suola alkoivat olla vähissä. Muita eväitä eli teeriä, kuivattua peuranlihaa sekä rasvaa oli kuitenkin riittävästi. Vogulitulkkia ei leivän puute vaivannut, mutta suolan ja erityisesti tupakan loppuminen harmitti. Ahlqvist auttoi miestä omista tupakkavaroistaan. Saatuaan vihdoon jauhoja he tekivät vogulien tapaan pieniä kakkaroita, jotka sitten paistettiin tulisijan tuhkassa. Ahlqvistista tällainen "alkeellinen leipä" maistui sangen hyvältä varsinkin kun oli joutunut olemaan jonkin aikaa kokonaan ilman leipää.¹³⁴

Matkan edetessä ja kokemusten karttuessa Ahlqvistin nirsous ruuan suhteen väheni. Niinpä Siperianmatkansa loppuvaiheessa Ahlqvist uskaltautui maistamaan kehuttua herkkua, raakaa jäätyntä kalaa. Suikaloitu kala syötiin leivän ja suolan kanssa. Ahlqvistin oli pakko tunnustaa, että ruoka maistui heti ensimmäisellä kerralla niin hyvältä, ettei hän muuta ruokaa koko loppumatkan aikana kaivannutkaan. Ruoka oli kätevä matkanteonkin kannalta, sillä kalaa löytyi joka paikasta, eikä matkalaisen näin tarvinnut pitää mukanaan muuta kuin leipää ja suolaa.¹³⁵

Ahlqvist kuvasi enemmän venäläisten tapoja. Kuvausten sävy on yleensä negatiivinen. Niinpä venäläinen musiikki on kamalaa, venäläiset itse nöyristelevät ylemmilleen, ja maan tapana tuntui olevan riistää matkalaiselta kaikki, varsinkin piippu ja tupakka jopa

¹³² Lehtinen 1990, s.12.

¹³³ Ahlqvist 1986, s.275.

¹³⁴ Ahlqvist 1986, s.261-263.

¹³⁵ Ahlqvist 1986, s.286.

suoraan Ahlqvistin hampaista. Erityisesti matkalla vastaan tuleva liika nöyristely ja imartelu olivat Ahlqvistin mielestä vastenmielisiä ilmiöitä, vaikka nöyryys yleensä oli-kin rahvaan hyvä ominaisuus.¹³⁶

Erilaiset siisteyskäsitteet ovat yleisiä ongelmanaiheuttajia vieraan kulttuurin parissa matkustettaessa.¹³⁷ Yleinen siivottomuus häiritsi myös Ahlqvistia. Tseremissien talot olivat suuria, uloslämpiviä pirttejä, mutta ne olivat siivottomia. Vogulien kylät taas olivat suorastaan koko ihmiskunnan surkeimpia asumuksia. Venäläisissä ruokapaikoissa "siivo ja koko laitos niissä on eurooppalaiseen siisteyteen tottuneelle kokonansa vastoin mieltä". Venäläisten pienten kaupunkien ulkoinen siisteys ja talojen kunto oli huono, pihat olivat siivottomia: "Kartanot kallellansa, ikkunat päreellä eli rievulla tukitut, katot tuulen repimät, aitaukset sikojen ja lehmien hajottamat, siellä täällä tuli-palon sia; kadut, kaupungin edustat ja joki-varret sonnalla peitetyt, joka märkänä aikana tekee lian yli-pääsemättömäksi, kuivana taas pölyn läpi-näkemättömäksi, ja molempina täyttää ilman terveydelle vaarallisella katkulla; huoneissa huone-kalut vanhat, hajallansa ja täynnä kaiken-laisia syöpäläisiä, seinät ja lattiat hiirien ja rottien lävistämät". Ahlqvist lähti-kin eräästä majapaikastaan, jossa hänen oli ollut tarkoitus asua kuukausia, pois ensi ti-lassa juuri tuvan siivottomuuden takia. Asumusten huonoon kuntoon ja siivottomuuteen ei Ahlqvistin mielestä ollut syynä köyhyys vaan velttous.¹³⁸ Laiskuus oli syynä myös Pelymin rähjäiseen ulkomuotoon, mutta Ahlqvist myönsi kyllä, että myös köyhyydellä oli vaikutuksensa asiaan. Rahvaan huolimattomuuskin johti talojen huonoon kuntoon.¹³⁹

Siisteys oli Ahlqvistin mielestä edistyksellinen ja eurooppalainen piirre. Vaikka tsuvasienkin pihat olivat ilahduttavan siistejä, erityisesti siisteydellään loisti Jekaterinburg. Täällä sijaitti tehtaita, opistoja sekä vuorihallitus. "Kaikki nämä laitokset tarvitsevat suuren joukon tieteellisesti sivistyneitä virka-miehiä, ja näiden kuin myös saksalaisten porvarien vaikuttama lienee se sivistyksen ja menestyksen näkö, joka kaupungilla on. Kadut ovat eurooppalaisesti kivetyt ja sonnalle eivät haise syrjässäkkään olevat kaupungin osat, kaksi etua jotka venäläisessä kaupungissa sanomattoman suurta edistystä todista-vat."¹⁴⁰

¹³⁶ Ahlqvist 1986, s.65, 70, 100, 254.

¹³⁷ Kelles 1984, s.31.

¹³⁸ Ahlqvist 1986, s.130, 131, 157, 162, 197, 198, 212, 272.

¹³⁹ Ahlqvist 1986, s.247, 251.

¹⁴⁰ Ahlqvist 1986, s.241.

Likaisuus ei kuitenkaan ollut vain vieraiden kansojen piirre. Viipurin läänin eteläosassa matkustaessaan Ahlqvist oli jo pettynyt rahvaan saamattomuuteen, ja hän epäili ettei missään muualla Suomessa rahvas ollut yhtä epäsiistiä kuin täällä.¹⁴¹ Ahlqvistin suhtautuminen rahvaan epäsiisteyteen oli yhteneväinen monen muun sivistyneen matkustajan kanssa. Suomen ja suomalaisuuden romanttinen kuvaaja J.L. Runeberg oli rahvaan parissa käydessään kauhistellut pirttien likaisuutta ja savuisuutta. Suomalaiset likaiset pirtit olivat kuin "kasvannaisia luonnon tuoreessa, suurenmoisessa rungossa". Kansaa ihannoiva aatteellisuus saattoi vaikuttaa matkalaisten kuvaustapaan. Vienan Karjalassa v.1894 matkustanut I.K. Inha kauhisteli "viheliäisiä hökkeleitä", kun taas samalla alueella aiemmin kulkenut Lönnrot oli pehmeni viestiä kuvaamalla talot suuriksi, mutta huutavan hädän vallitsevan kaikkialla.¹⁴²

Myös M.A. Castrén oli kiinnittänyt huomiota kansan siisteyteen. Hän kuitenkin suhtautui likaisuuteen hiukan ymmärtäväisemmin. Castrén selitti matkakuvauksissaan Siperiasta 1840-luvulla erityisesti kalastusta harjoittavien kansojen parissa aina esiintyvän epäsiisteyttä, mikä selitti myös joidenkin ostjakkiasumusten saastaisuuden. Tämä johtui asumusten pienuudesta, sisällä olevasta savusta sekä kiireisestä työnteosta, joka esti kalastajaa kiinnittämästä huomiota itsensä ja asumuksensa hoitoon. Epäsiisteys ei siis ollut ostjakkien kansallispiirre vaan johtui elintavasta, ja tätä epäsiisteyttä ei siis löytynyt paimentolaisten tai poronhoitajien parista.¹⁴³

Ahlqvistinkin näkemys muuttui matkan edetessä. Vaikeiden taipaleiden jälkeen vähäisenkin ihmisasumus tuntui suurelta helpotukselta. Siperiassa erityisesti vaikean erämaataipaleen jälkeen saapuminen Sosva-joen varrella sijaitsevalle Sortingjen kirkolle sai Ahlqvistin ilahtumaan. Tämä oli ainut paikka Sosvalla, jossa asui myös venäläisiä.

"Paikka on surkeimpia ihmisen olo-paikkoja, vaan minulle oli se arvattavasti hyvän-toivon niemi. Pitikin papin-emäntä minua siinä ollessani niin hyvänä ja evästi vielä matkalle Beresow'aan niin hyvästi, että hän on paraimpia muistoja Siperiasta."¹⁴⁴

¹⁴¹ Ahlqvist 1986, s.50.

¹⁴² Ks. Rantanen 1997, s.160; Heikkinen 1996, s.123-126.

¹⁴³ Castrén 1953, s.213. Selitys oli puolustuspuhe niitä väitteitä vastaan, joiden mukaan likaisuus oli erityisesti ominaista ostjakeille.

¹⁴⁴ Ahlqvist 1986, s.263.

5. Sosiaaliluokka

5.1. Nousevan sivistyneistön arvot

Porvaristo eli keskiluokka oli muutoksen tilassa 1800-luvun puolivälissä lähes koko Euroopassa. Alkavan teollistumisen ja sääty-yhteiskunnan murenemisen myötä perinteinen kauppias- ja käsityöläisluokka alkoi saada uusia jäseniä, teollisuusmiehiä, virkamiehiä, sekä muuta oppisäätyläistöä. Tämä nouseva sivistyneistö alkoi luoda omaa identiteettiään luomalla omat arvonsa joilla erottautua sekä ylä- että alapuolella olevista eli aatelistasta sekä talonpojista. Sääty oli jatkuvassa muutosliikkeessä pääasiassa sosiaalisen nousun vuoksi. Kun säätyyn nousemisen pääväylä oli kouluttautuminen, oli siihen nouseminen periaatteessa kaikkien niiden ulottuvilla, joilla oli riittävästi varoja koulutukseen. Suomessakaan ei syntyperä ollut este yliopistokoulutukselle, vaan koko 1800-luvun ajan enenevässä määrin myös rahvaan lapsia koulutettiin yliopistossa.¹⁴⁵

Suomessakin virkailaitoksen kasvuun liittyi säätyläistön jatkuva kartunta. Yhteiskuntasäätyinä yliopisto- ja koulumiehet sekä kotiopettajat olivat verrattavissa papistoon. Niinpä yliopistokoulutuksen kautta talonpoikaista syntyperää olevat lapset pääsivät yleeneväan säätykiertoon. Tämä oli kasvava tendenssi, vaikka vuosina 1840-50 eli Ahlqvistin opiskeluaikana yliopiston oppilaskunnan jäsenistä rahvaan osuus oli vielä alle 20%. Säädyistä ylempään siirtyjät yleensä hyväksyttiin, entistä säätyään kohtaan halveksivasti suhtautuneita pidettiin nousukkaina.¹⁴⁶ Nousijat joutuivat omaksumaan uuden kielen, uuden identiteetin ja uuden tapakulttuurin. Näin tapahtui myös Ahlqvistille hänen siirtyessään yliopistomaailmaan.

Säätyläisiksi laskettiin aateliset ja aatelittomat herrasväen perheet. Rajanveto erityisesti aatelittomien kohdalla on vaikeaa. Yliopistotutkinnon suorittaneista tuli osa oppisäätyläistöä, joka ansaitsi paikkansa säätyläistön keskiryhmässä oppisivistyksen avulla. Koko säätyläistö muuntui sivistyneistöksi oppisivistyksen sekä tasaantuvien varallisuussuhteiden ansiosta 1800-luvun aikana. Katsomukset muuttuivat, sosiaalisen aseman perustaksi

¹⁴⁵ Ahvenainen 1994, s.170-175.

¹⁴⁶ Wirilander 1974, s.14-22, 353, 377; Klinge 1967, s.7-8. Säätykierron mahdollisuudesta ja mahdottomuudesta 1800-luvun puolivälissä on olemassa hieman toisistaan poikkeavia näkemyksiä, mutta tukeudun tässä Wirilanderin tutkimukseen. Esim. Klinge pitää yhteiskuntaa vielä tässä vaiheessa hyvin staattisena ja säätykierron lisääntyneen oikeastaan vastaan 1800-luvun lopulla.

tulivat entisen syntyperän sijaan yksilön henkilökohtaiset taipumukset ja kyvyt. Asema perustui valistukseen, käytöstapoihin ja vakaisiin varallisuussuhteisiin.¹⁴⁷

Uusi nouseva sivistysporvaristo edusti oppisäädystä, porvaristosta ja alemmasta virkamieskunnasta tulevia ihmisiä, jotka eivät kuuluneet hallitsevaan eliittiin eivätkä rahvaaseen. Yhdistäviä tekijöitä olivat muotoutumassa oleva identiteetti, uudistustahto sekä usko sivistykseen, nousuun ja eteenpäinmenoon. Ryhmä loi identiteettiään tekemällä eroa sekä yhteiskunnan ylempiin että alempiin kerroksiin. Keskiryhmien omaksumat ajatukset kuten nationalismi, imperialismi ja familismi, näyttäytyivät sekä vapauttavina ja kumouksellisina suhteessa ylempiin, että säilyttävinä ja suojautuvina suhteessa alempiin. Yhteiskunnan ylimpiä jäljiteltiin, mutta heihin kohdistettiin myös kasvavaa kritiikkiä, erityisesti nautiskelevaa aatelin elämäntapaa kohtaan. Erottautuminen olikin keskeinen piirre sivistyneistön aatemaailmassa, joka halusi muuttaa sekä ylempien että alempien maailmat yhteneviksi omansa kanssa.¹⁴⁸

Sivistyneistö omaksui piirteitä järkeen perustuvasta valistusajattelusta, jonka mukaan järki objektivoi kehon, tunteet ja ulkomaailman vain kontrolloidakseen niitä. Välineellistämisen kyvystä ylin moraalinen arvo. Ihmisen vietit alistettiin koska muuten ne uhkasivat rationaalista hallintaa ja ihmisen erottautumista eläimestä. Lapsen kasvatus oli kasvattamista eläimellisestä tilasta järjelliseen. Romantiikka puolestaan toi ajatteluun tunteet. Siveellisyyden ja aistillisuuden oli yhdennyttävä, mutta edelleen ihmisen arvo riippui kyvystä etäännyä luonnosta. Sivistyneistön arvoiksi nousivat tieto, vireys ja työteliäisyys. Tosi hyveitä olivat nuhteettomuus, siveys, kohtuullisuus ja rehellisyys. Sivilisoitumisen myötä ihminen joutui kontrolloimaan viettejään entistä tiukemmin. Inhimillinen itsekontrolli kehittyi ohjelmalliseksi ruumiin- ja sielunpuhdistuksen harjoittamiseksi. "Terve sielu terveessä ruumiissa" muuttui velvoitteeksi, jonka noudattamisesta tuli tärkeä osa porvariston äärimmilleen järjestettyä ja hallittua elämäntapaa. Kansalaiskunnosta huolehtimisesta tuli jokaisen ihmisen velvollisuus. Kuka ei pystynyt itseään kontrolloimaan ts. eli viettiensä mukaan, ei kuulunut sivistyneiden ihmisten joukkoon, mitä käytettiin erottautumisen välineenä.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Häggman 1994, s.25; Wirilander 1974, s.359, 373, 396.

¹⁴⁸ Häggman 1994, s.23, 26.

¹⁴⁹ Halmesvirta 1996, s.241-243; Heikkinen 1996, s.49; Siltala 1999, s.13-15; Wirilander 1974, s.386-387; Elias 1978.

Ylimmän säätyläistön, erityisesti aatelin elämäntapaa leimasi kuitenkin joutilaisuuden ihannoiti, eräänlainen säädynmukainen elämä, johon kuului vilkas seuraelämä, hienostunut tapakulttuuri ja työnteon vierastaminen. Puku ja muotiasiat toimivat säätyläisyyden korostimina, ja ne olivatkin sääty-, virka- ja sosiaalisen aseman osoitin. Vielä 1870-luvulla sarka ja verka erottivat rahvaan ja herran, sillä köyhien ei ollut sopivaa ko-reilla vaatteilla. Ylellinen elämäntapa ei saanut riippua varallisuudesta; köyhänkin aateli-sen oli velvollisuus viettää säätynsä mukaista elämää. Tämä täytyi ranskalaisen tapa-kulttuurin mukaisesti huvituksilla, seuranäytelmillä, tanssilla, musiikilla ja kortinpe-luulla, joista tuli monelle elämän keskeinen sisältö.¹⁵⁰

Ahlqvist joutui toteamaan, että samanlainen elämäntapa kuin omalla aatelistolla vallitsi Venäjänkin aatelin keskuudessa Varakkaampienkin seuraelämässä kortinpeluu, tanssi ja paloviina olivat tärkeimmällä sijalla. Ahlqvist kaipaili turhaan kirjallisia keskusteluja, eikä yhdessäkään hänen vierailmassaan perheessä ollut kirjastoa. Ahlqvist moittikin kirjallisuuden ylenkatsomisen kostautuneen, ja niinkutsutuissa sivistyneemmissä sää-dyissä sivistys oli vain "hieno helve sisällisen törkeyden päällä"¹⁵¹ Suomessa sivisty-neistö kritisoikin erityisesti joutilaisuuden rappeuttamaa yläluokkaa, jonka olisi yksin-kertaistettava tapojaan ja täytettävä velvollisuutensa. Sivistyneistön keikaroinnin ja rah-vaan ulkoaluvun katsottiin edustavan samaa sisäistä raakuutta.¹⁵²

Snellmanin siveysopin mukaan siveä elämä oli sitä, että ihminen täytti velvollisuutensa yhteiskunnan jäsenenä. Yksilön onni ei saanut olla toiminnan päämäärä, oikean oli ta-pahduttava sen itsensä tähden. Täyttämällä velvollisuutensa perheessä, työssä ja valtios-sa ihminen saavutti sekundaarisesti myös onnen. Nautinnot olivat hyväksytyjä, mutta kun ne muodostuivat pääasiaksi ja elämän vakavat pyrinnot unohdettiin, nautinnot oli hylättävä. Yksilön tuli siis alistaa oma tahtonsa kansakunnan tahdolle ja tukahduttaa subjektiivinen (nautinnon-) halunsa. Siveellisyys oli kestävän tyydytyksen tavoittelua sitoutumalla ja uhrautumalla velvollisuuksien ja ihanteiden puolesta. Toisaalta kansan katsottiin rypevän välittömässä tyydytyksessä vailla huolta tai toivoa huomisesta.¹⁵³

Kuten Suomessa, yli varojensa eläminen oli venäjälläkin yleistä säädynmukaisen elinta-van ylläpitämiseksi. Ardatowassa talvenvietossa olevaa köyhtynyttä aatelia Ahlqvist ku-

¹⁵⁰ Wirilander 1974, s.45-46, 57, 369; Lehtonen 1994, s.36.

¹⁵¹ Ahlqvist 1986, s.220-221.

¹⁵² Siltala 1999, s.123.

¹⁵³ Siltala 1999, s.16, 32, 39-43; Rantanen 1997, s.182.

vasi tyhjäntoimittamiseen ja korttipeliin tottuneiksi. Köyhyys ja sivistymättömyys olivat ajaneet useimmista pois aatelillisen ylpeyden, ja nämä joivat musikankin tarjoamaa teetä tai viinaa.

"Meillä on se luulo yleinen, että Venäjän aateli hoviloissansa elää hyvin hyvästi milt'ei hekkumallisesti --- Vaan tämä niinkuin moni muukin niin hyvä kuin pahakin luulo täkäläisestä elosta ja olostä tarvitsee oikaisua. Ensinkin ei mainittu sääty voi elää kovin pulskasti, sillä se on pikemminkin köyhä kuin rikas --- Sen ohessa maksaa herroiksi-eläminen täällä enemmän kuin muissa Euroopan maissa --- vähempi sivistys tekee kaiken-kaltaisen mitättömän tuhlauksen herrasmiehelle kunniaksi ja välttämättömäksi asiaksi."¹⁵⁴

Suomalaisen sivistyneistön pariin oli levinnyt Snellmanin oppi lastenkasvatuksesta, jossa korostettiin tietoa, työtä ja järjestystä. Nämä tuli yhdistää moraaliseen sivistykseen, siveellisyyteen, elävään uskoon kaitsemukseen sekä totuudenrakkauteen. Pehmeys ja turhamaisuus lastenkasvatuksessa olivat kiellettyjä.¹⁵⁵ Tämä oppi oli suunnattu erityisesti aatelissäädyn lastenkasvatusta vastaan. Lapsen oman älyn kehittämistä korostettiin vastakohtana erilaisten hovitaitojen kuten säkenöivän keskustelutaidon tai ranskan kielien oppimiselle.

Tätä taustaa vasten ei ole ihme, että Venäjän herrassäädyn lastenkasvatus herätti Ahlqvistin paheksuntaa. "Ymmärryksen viljeleminen ja tahdon puhdistaminen ei tässä kasvatuksessa ole minäkään siihen nähden että lapset oppivat kaikellaisia loistavia taitoja, joista olletkin vieraat kielet varsinkin Ranskan ovat rakastetut." Kotiopettajiksi otettujen ulkomaalaisten koulutukseen ja säätyyn ei katsottu, ja he olivat Ahlqvistin mielestä yleensä vähäarvoisia ja kelvottomia työtänsä hoitamaan. Kunnollinen mies ei tosin tähän työhön olisi ryhtynytäkään, sillä työssä tuli osata pelata korttia, järjestää huveja isäntävälle, osata lääkitä koiria jne.¹⁵⁶ Vanha kotiopettaja tunsikin ehkä arvoaan loukatun nähdessään Venäjällä vähemmän sivistyneidenkin miesten kelpaavan tähän tehtävään.

Ahlqvist vietti uuden vuoden 1856 erään hoviaateliin kuuluvan herran kotitilalla Koslofkassa lähellä Buinskia. Tämä oli parempi kuin aateli yleensä, sillä hänessä oli muutamia arvostettavia ominaisuuksia. Ensinnäkin tämä oli lähettänyt lapsensa opiskelemaan. Hän oli itsekkin oppinut lääkäri ja auttoi ympäristön asukkaita hyväntekeväisyysperiaatteella. Hän kohteli orjiaan ystävällisesti "hyvällä puheella ja hiljaisella nuhteella",

¹⁵⁴ Ahlqvist 1986, s.174, 187.

¹⁵⁵ Rein 1895, s.382.

¹⁵⁶ Ahlqvist 1986, s.172-173.

ja orjatkin suhtautuivat häneen hyvin. Lisäksi tämä ei ollut ylettömän rikas. Erityisesti oppineisuus lievensi Ahlqvistin suhtautumista, mikä näkyi myös Moskovan aatelin kohdalla. Tämä koostui venäjän aatelin rikkaammasta ja sivistyneemmästä osasta, joka ei arvostanut hovin elämää ja Pietarin ulkomaalaista väriä. Moskovasta löytyivät lisäksi koulut ja kirjankustantajat sekä taiteen mesenaatit, mistä syistä kaupunki oli kirjallisen sivistyksen tyyssija Venäjällä.¹⁵⁷

Sivistykseen liittynyt tietynlainen kohtuuden ihanne liittyi myös eläinten kohteluun. Ahlqvist mieltyi venäläisten tapaan kohdella hevosia. Postikyödyllä pääsi kulkemaan melko nopeastikin, mutta kuski yritti ajaa aina mahdollisimman nopeasti saadakseen ylimääräisiä juomarahoja.

"Ja tämä ajo ei kuitenkaan tarvitse sitä ruoskalla hakkaamista ja turvasta repimistä, joka sivistyneessä Suomessa on niin yleinen ja joka Wenäjältä tulevaa matkustajaa inhottaa; venäläisellä kyyditsijällä on vaan pienoinen ruoska, jonka nuora-siiman hän toisinaan, senkin hyvin harvoin, ikäs-kuin laskee hevosen lautasille muistuttaakseen hitaampaa pysymään toisen rinnalla; hän hallitsee ja kiirehtii heitä enemmän äänellä ja viheltämällä, kutsuu heitä heimolaisikseen ja kyyhky-läisiksensä, lohduttelee heitä kohta päästävän perille, sanalla sanoen käytäksen kuin ihminen ja kristitty"¹⁵⁸

Siitä huolimatta että perhe oli nousevan sivistyneistön arvomaailmassa etusijalla Ahlqvist ei juuri kuvannut perhe-elämää. Erityisesti naisen asema oli näihin aikoihin paljon puhuttu aihe julkisessa keskustelussa. Ihmeteltiin voiko olla oikein, että nainen joutuu toimeentulonsa taatakseen menemään naimisiin rikkaimman, tai lopulta kenen tahansa ottajan kanssa. Jälleen kritiikki kohdistui aateliin, jonka avioliitot saattoivat olla hyvin-kin laskelmoituja mahdollisimman suuren hyödyn saavuttamiseksi suvulle. Castrénkin huomioi ostjakkinaisten huonon aseman. Nämä joutuivat tekemään raskasta työtä ja olivat aviomiestensä väkivallan kohteena. Lisäksi Castrén paheksui ostjakkien tapaa antaa tyttärensä miehiksi eniten maksavalle. Selitys naisen huonolle kohtelulle oli alhainen sivistystaso.¹⁵⁹ Syy siihen miksi Ahlqvist ei kiinnittänyt huomiota asiaan saattaa olla se, että perhe-elämän kuvaaminen ei kiinnostanut Ahlqvistia hänen oman perhetaustansa takia. Kuitenkin hänkin oli kritisoinut naisten kasvatusta jo nuorena päiväkirjamuistiinpanoissaan ja siis osoittanut kiinnostusta aiheeseen jo aiemmin.

¹⁵⁷ Ahlqvist 1986, s.173-174, 311.

¹⁵⁸ Ahlqvist 1986, s.308.

¹⁵⁹ Castrén 1953, s.234; Saarinen 1986, s.87. Ks. naisen asemasta käyty keskustelu Häggman 1994.

5.2. Ylhäisen katse

Helsingissä aatelisto, virkamieskunta, sotilaat, oppisääty ja rikkaimmat porvarit koontuivat vielä 1800-luvun puolivälissä melko tiukasti omiin huvitilaisuuksiinsa. Porvarilliseen elämäntapaan olennaisena osana kuuluneen ns. seurapiirin koostumus oli melko tarkkaan määritelty. Seurapiiri koostui saman yhteiskuntaryhmän jäsenistä, joskin 1800-luvun kuluessa seurayhteys menetti entisiä tiukkoja rajojaan. Yleisesti ottaen seurapiirin jäsenet valikoituivat pääasiassa käytöstapojensa ja sivistyksensä mukaan, mutta eivät välttämättä koulutuksen mukaan. Helsingissäkin julkisiin huvituksiin enenevässä määrin osallistuneet uuden suomenkielisen sivistyneistön jäsenet eivät vertäneet ulkomailla esiintymisellään vertoja ns. vanhalle säätyläistölle, ja herättivätkin huomiota huvitilaisuuksissa. Ehdoton raja vedettiin rahvaaseen, sillä heidän huvejaan ei pidetty hyvän maun mukaisina.¹⁶⁰

Ahlqvistin oli toisinaan vaikeaa löytää itselleen sopivaa seurapiiriä kaupungeista, joissa oleskeli. Yleensä sopiviin henkilöihin kuuluivat paikallinen pappi, virkamiehistö sekä kauppiaat. Esimerkiksi Pelymissä Ahlqvistin seurapiiriin kuului kasanilaisen aatelmies sekä virkamiehistöä. Paikkakunnan pappi sen sijaan oli "pelkkä talonpoika", jota paljonkin sivistyneempiä muutamia kauppiassäädyn edustajat olivat.¹⁶¹ Tämä osoittaa sivistyneisyyden olleen hyvin tärkeä kriteeri seurusteluun kelpollisia ihmisiä valittaessa. Henkilöiden tuli olla jotensakin tasa-arvoisia toistensa kanssa, mistä syystä esim. vogulit kelpasivat seuralaisiksi vain paremman puutteessa tai tutkimusta tehdessä.

Oikeanlaisen seurapiirin löytäminen oli hankalaa erityisesti pienissä kaupungeissa, joissa tarvittavaa virkamiehistöä ja kaupporvaristoa ei välttämättä juuri ollut. Siperian Berezovo oli pieni kaupunki, mutta Ahlqvist kiitteli sen seuralämää.

"Seurallinen elämä Beresow'assa oli parempi kuin voi toivoakaan näin pienessä kaupungissa ja tämmöisessä erakkuudessa kaikesta sivistyksestä ja kaikesta luonnon ihanuudesta, joka ihmisten yksinäisyys kuitenkin lienee ollut syy siihen, että he rehellisemmin ja hartaammin turvautuivat toinen toiseensa. Seuran etevimmät jäsenet olivat arvattavasti virkamiehet perheinensä"¹⁶²

¹⁶⁰ Wirilander 1974, s.383-384; Lehtonen 1994, s.45.

¹⁶¹ Ahlqvist 1986, s.248. Ks. myös esim. Ahlqvist 1986, s.186-187.

¹⁶² Ahlqvist 1986, s.290-291.

Yleensäkin Helsingin vilinään ja seuraelämään tottunut Ahlqvist piti Siperian oloja jopa ahdistavan hiljaisina, köyhinä ja pimeinä. Hän kannattikin höyrylaivaliikennettä harjoittavan osakeyhtiön perustamista Obille, sillä tämä toisi muassaan varoja ja vilkastuttaisi elämää köyhillä ja pimeillä seuduilla, siis toisi edistyksen alueelle.¹⁶³

Ahlqvist kertoi kyllä matkallaan tapaamista tavalla tai toisella mielenkiintoisista yksittäisistä ihmisistä, mutta suhtautumista runonlaulajiin leimasi välinpitämättömyys. Paljon läheisempiä olivat esim. tulkit ja majapaikkojen isäntäväki, jotka edustivat yleensä runonlaulajia sivistyneempää ryhmää. Yleensäkin oppineita eivät juuri kiinnostaneet yksittäiset runonlaulajat. Tämä liittyi sivistyneistön luomaan myyttiin kansasta suullisen perinteen kollektiivisena luojana, säilyttäjänä ja esittäjänä, jolloin yksittäisillä taitajilla ei katsottu olevan merkitystä. Kansa oli kollektiivisuutensa ja mentaliteettinsa vanki, siltä puuttui luovan subjektin kyky ajatella, ja siten se pystyi vain jäljittelemään esikuvia. Kansalle ei haluttu antaa ääntä. Runonkerääjän ja –laulajan kohtaamista värittäkin ylhäisen ja alhaisen kohtaaminen.¹⁶⁴

Ahlqvist suhtautui ihmisiin yleensä ylhäältä katsoen. Eteläisen Viipurin läänin karjalaisten epävarman asema herrojen alustalaisina oli Ahlqvistin mukaan talonpoikien omaa syytä. Nämä eivät olleet solmineet kirjallisia sopimuksia tiloistaan, vaikka niitä oli heille tarjottu. Epäluuloisuus sopimuksia kohtaan oli kuitenkin laantunut, kun huomattiin ettei niistä ollutkaan haittaa vaan lähinnä hyötyä.

"Jos siis moni talonpoika nyt jo on katunut silloista *tuhmuuttansa* ja olisi valmis kontrahdin tekoon, niin pitivät he tällöin parempana entiseen epä-vakaisuuteen jäämisen. Ja tässä onkin täkäläisen talonpojan elämässä nähtävän huolimattomuuden, laiskuuden ja ventouden juuri. --- laiminlyöpi hän maanviljelyksen ja heittäytyy muille helpommille elatuskeinoille. Juuri samasta syystä ei hän rakenna kartanoansakaan, vaan rypee esi-isien aikaan tehdyissä, maahan kaatuvis-sa tuvan-töllissä, joihin hän ei paljon saa nauttiakseen edes ilman saatavaa Jumalan valoakaan --- Tämmöisessä hämärässä eletessä hyöstyvät siivottomuuskin sanomattoman hyvästi, eikä lieneäkään Suomessa missään niin siistitöntä kansaa kuin tämän puolen rahvas on".¹⁶⁵

Ahlqvistin puhue talonpoikien tuhuudesta viittaa sivistyneistön tapaan puhua rahvaasta kuin lapsesta joka on kiltti tai tuhma, rauhallinen tai villi, ahkera tai laiska. Yläluokan perinteinen suhtautuminen rahvaaseen oli alentuvaa, opettavaa, kärsimätöntä, ja sille oli ominaista ylhäältä päin katsominen. Koululaitoksen perustajille kansa edusti

¹⁶³ Ahlqvist 1986, s.295.

¹⁶⁴ Knuutila 1994, s.23-26, 106.

¹⁶⁵ Ahlqvist 1986, s.50. Korostus tutkijan oma.

jalostamatonta raaka-ainetta: luontoa, epäsiivellisyttä, hengen alhaisuutta ja siivottomuutta. Rahvas oli yksinkertaista, jopa tyhmääkin. Suomalaiset olivat kypsymättömiä, epätäydellisiä ja lapsellisia, korkeintaan kehityskelpoisia.¹⁶⁶

Edelleen Ahlqvist kritisoi eteläisen Viipurin läänin asukkaiden moraalialueen naisten kiitelty siveyskään ei ollut muuta kuin "se yksinkertaisuus, joka aina on tavattava raamman kansan elannossa; jossa vähän on haukutusta, siinä tullaan vähemmän erehtymäänkin". Kuitenkin rajanaapurius venäläisten kanssa, "jossa liiallista vapautta mies- ja vaimo-puolten välillä ei pidetä minäkään vikana, ei ole ollut vaikutuksesta etelä-Wiipurilaisten tavoissa". Runoja kerätessä naiset tarjosivat "kevytmielisiä lauluja", mutta tällaiset eivät suinkaan kelvanneet runonkerääjän kirjoihin.¹⁶⁷

Kondinskin luostarissa Ahlqvist tutustui aikansa lähetystyöhön eli ostjakkien ja samojedien lukuopetukseen. Näky oli Ahlqvistin mielestä lähinnä huvittava: "Huvittava on katsoa, kuinka nämä soisen ja raan Pohjolan lapset istuvat luokissa, oppivat kirjoittamaan ja lukemaan ja totutetaan sivistyneen elämän tavoille." Samassa luostarissa Ahlqvist sai isännältä lahjana venäläis-ostjakkilaisen sanakirjan käsikirjoituksen, jonka vastalahjaksi hän kumosi isännän kanssa useita tuoppeja. Kondinskin luostari oli todellakin perustettu 1600-luvulla kitkemään šamanismia ja käännyttämään ostjakit ja samojedit kristinuskoon.¹⁶⁸ Lapset saatettiin viedä vanhemmiltaan väkivalloin sivistystä oppimaan.

Krasnoslobodskissa Ahlqvist moitti emäntänsä keittotaitoja. "Hän (emäntä nim.) ei tässä asiassa ollut viisaampi tavallisia venakkoja eikä osannut laittaa muuta ruokaa kuin yhtä näistä kolmesta: schtschi (kaali), káscha (puuro) ja uhá (kalan-liemi). Kuin minä vielä olen tottunut sille pahalle tavalle, puoli-päiväiseksi vaatimaan kaksi ruoan-laatua, niin arvaa jokainen että emännän taito pian oli tyhjennetty." Lisäksi emäntä oli "viinaan menevä", samoin kuin isäntäkin.¹⁶⁹ Rahvaan tavat olivat toisinaan liian yksinkertaisia, ja tässä näkyikin selvästi Ahlqvistin kohoaminen alkuperäisestä viiteryhmästään yläluokkaan. Ahlqvistin ruokatottumukset olivat jo kohonneet tavallisen kansan yli.

Paikalliset tavat saattoivat olla liian yksinkertaisia, mutta myös liian ylellisiä Ahlqvistille. Liiallisuus tavoissa oli viittaus aatelilliseen ylellisyyteen. Ahlqvistin venäläisen

¹⁶⁶ Siltala 1999, s.192; Rantanen 1997, s.124.

¹⁶⁷ Ahlqvist 1986, s.54.

¹⁶⁸ Ahlqvist 1986, s.296; Lehtinen 1990, s.6.

¹⁶⁹ Ahlqvist 1986, s.213-214.

kirjurin luona nauttima ateria oli liiankin runsas useine ruokalajeineen. Kohtuus oli tässäkin paras. Järvissä eräs entinen säätyläisleski oli "sen verran viisaampi tšekäläisiä talonpojan-akkoja, että osasi juoda sekä teen että kahvin, vieläpä keittääkin molemmat".¹⁷⁰

Rahvaan alkoholinkäyttö pisti Ahlqvistin silmään monessa tilanteessa. Moni Ahlqvistin tapaamista venäläisistä virkamiehistä ja yksi avustajaksi lupautunut pappikin olivat joko vahvassa humalassa tai ainakin viinan tarpeessa. Vepsäläisrahvas, luterilainenkin, huvitteli juomalla "pänsä täyteen", mitä Ahlqvist paheksui.¹⁷¹ Yleensäkin säätyläistölle ja myöhemmin sivistyneistölle tyypillinen suhtautuminen rahvaan alkoholinkäyttöön oli liioittelevaa, rahvas joi erityisen paljon ja usein. Herrasväki arvosteli mm. rahvaan markkinahuvituksia siveettömyydestä ja juopumuksesta, ja pyrki ohjaamaan huvitukset kehittävämpään ja jalostavampaan suuntaan. Hyväksyttäviä huvitusmuotoja olivat kilpaleikit, urheilu ja muu toiminnallinen ohjelma, mikä tarjoaisi markkinahuvien ja kappakaelämän sijaan siveellistä toimintaa.

Kuitenkin sivistyneistön omaan seuraelämään alkoholinkäyttö kuului olennaisena osana. Erotuksen rahvaan ja sivistyneistön alkoholinkäytön hyväksyttävyyteen teki juomisen funktio. Sivistyneistö piti alkoholinkäyttöään alisteisena hienostuneelle tapakulttuurille, kun taas rahvas joi päihtymistarkoituksessa. Todellisuudessa sivistyneistön alkoholinkäyttöä on usein vaikea erottaa muuten kuin juotujen juomien laadun suhteen. Säätyläistö joi punssia, rahvas taas paloviinaa. Elias Lönnrotkin osallistui Kajaanissa toimiesaan pikkukaupungin seuraelämään, ja paranteli huvien jälkivaikutuksia päiväkausia.¹⁷² Ahlqvist itsekään ei suinkaan ollut raitis. Osakuntaelämään olivat kuuluneet railakkaat juhlat punssilasien ääressä, eikä Ahlqvist ollut säästynyt juovuksissa tehdyiltä järjestysrikkomuksiltakaan. Aloittaessaan Siperian-matkansa vuonna 1858 Kasaan Ahlqvist itsekin vahvisti sydäntään "eräillä laseilla vaahtoavata viinaa". Juominen ei aina jäänyt muutamaan lasiin. Uutta vuotta 1857 Ahlqvist otti vastaan eräessä kyytipaikassa Kazanista etelään ainoana seuranaan "portteri-puteli". Alkoholiksi kuului Ahlqvistin elämään myöhemmälläkin iällä, sillä hänen sanotaan ottaneen mielellään osaa nuorten osakunta-

¹⁷⁰ Ahlqvist 1986, s.98, 102.

¹⁷¹ Ahlqvist 1986, s.72-73, 75, 96, 129.

¹⁷² Lehtonen 1994, s.40, 47, 52-54; Peltonen 1988, s.16.

laisten illanviettoihin, ja istuneen kupin ääressä pikkutunneille asti. Hän saattoi valitella krapulaansa myös kirjoittamissaan kirjeissä.¹⁷³

Suhtautuminen alkoholinkäyttöön oli voguleilla, kuten monilla muillakin pohjoisilla kansoilla melko vapaata. Ainut seikka minkä Ahlqvist mainitsi eräästä Pelymissä kielapulaisena toimineesta vogulista oli se, että tämä oli yhtä innokas alkoholiin kuin "kärpänen meteen", ja että pyytäessään pyhän Pietarin päivän kunniaksi päästä kapakkaan juomaan Ahlqvist antoi tälle mielihyvin luvan. "Tämä oli hänelle kernaasti suotu, sillä hänellä poloisella on niin ikävä vaimoansa ja perhettänsä, että minun täytyy suorastaan kieltää hänen puhumasta tätä ainetta, niin usein kertoi hän siitä ja niin hellillä sanoilla koki hän liikuttaa minua häntänsä kotiin laskemaan. Hänen viettäessään Pietarin päivää ja päätänsä parannellessaan sain minä myös tilaisuuden nämä radit panna paperille."¹⁷⁴

Yleensä Ahlqvist ei suhtautunut kovinkaan myötätuntoisesti tapaamiensa kansojen ongelmiin. Köyhyys ja muut ongelmat johtuivat lähinnä laiskuudesta, sivistymättömyydestä ja tietämättömyydestä, mikä oli hyvin yläluokkainen tapa katsoa asiaa. Ahlqvist ei aina huomionnut talonpoikien vaikeaa asemaa herrojen alustalaisina. Ainoastaan kuvattaessaan yliopiston konsistoriolle vogulien elintapaa ja kansatieteellisiä piirteitä Ahlqvist kiinnitti huomiota myös niihin syihin jotka johtivat kansan lukumäärän vähenemiseen. Näitä syitä olivat ilmanalan kovuus, elintavan raskaus, riistaeläinten väheneminen sekä kulkutaudit. Lisäksi pappien perimä vihkiäisraha oli niin suuri, että monilla ei ollut varaa mennä naimisiin. Osa siirtyi venäläisten palvelukseen, omaksui näiden elämänmuodon ja monesti myöskin alkoholisoitui päästessään kosketuksiin alkoholijuomien kanssa. Sekä Ostjakkien että vogulien lukumäärät olivat vähenemässä. Tämä kohtalo odotti kaikkia muitakin kansoja jotka eivät tahtoneet "antautua sivistyksen valtaan".¹⁷⁵

Muita ongelmia voguleille ja ostjakeille aiheutti velkakauppa venäläisten ja syrjäänien kanssa. Tämän velkakaupan ansiosta monet velkaantuivat niin pahasti, että joutuivat joko itse työllään maksamaan velkansa, tai lähettämään poikansa velkojalle töihin. Tästä seurasi usein elinikäinen orjuus, jonka seurauksena velkaantunut joutui täysin eroon omasta kansastaan. Tähän samaan seikkaan kiinnitti huomiota myös M.A.Castrén. Ahl-

¹⁷³ A.Ahlqvist Kaarlo Slöörille 5.11.1855 (Ahlqvist 1982, s.68); A.Ahlqvist Paavo Tikkaselle 1.3.1870 (Ahlqvist 1982, s.165); Ahlqvist 1986, s.165, 236; Ruutu 1939, s.175; Sarlin 1927, s.39.

¹⁷⁴ Ahlqvist 1986, s.246.

¹⁷⁵ Ahlqvist 1986, s.268. Esim. venäläisten köyhyys Beresovossa johtui Ahlqvistin mielestä laiskuudesta ja juoppoudesta, mitkä olivat Venäjän kansan perisyntejä. Ks. Ahlqvist 1986, s.283; Kupiainen 1998, s.179.

qvist toi esille myös venäläisten tavan polkea hintoja kalavesiä vuokratessaan, jolloin nämä lopulta saivat ostjakit huonoon taloudelliseen tilanteeseen ja velkasuhteeseen. Hän piti positiivisena sitä, että hallitus oli ottanut tehtäväkseen ostjakkien tukemisen venäläisiä vastaan.¹⁷⁶

Ahlqvist tutustui Siperiassa rikollisiin, rahvaan halveksituimpaan osaan. Siperiaan karkoitettiin Venäjän keisarikunnan rikolliset. Siperiaan saapuessaan Ahlqvist totesi kylmän ilman ja viiman muistuttavan, mihin nyt oltiin tulossa.

"Mutta paitse tätä luonnon satunnaista muistutusta nyt oltavan siinä maassa, johon kokonainen suuri valtakunta lykkää rikoksensa ja paha-tekonsa, ei matkustajan tarvitse olla kovan tarkka-silmäisen sen muustakin havaitaksensa. Se orjallinen nöyristeleminen, jolla tšäkaläiset asujat kohtelevat kaikkia herras-miehiä ja joka loukkaa ja inhoittaa outoa, todistaa heillä olevan tuoreessa muistissa, että herroilla on voimallinen liittolainen ja toveri, nim. keppi. Se ala-kuloisuus, joka näytäkseen useammassa katsannossa, osoittaa että mieli on raskas joko ikävästä eli häpeästä eli oman-tunnon vaivoista eli kaikista yhteensä. Se hiljaisuus kylissä ja laulamattomuus, jonka Wenäjältä tuleva matkalainen pian havaitsee, ilmoittaa, että laulu ei voi keventää tämän-laatuista mielen raskautta, ja että Wenäläinen täällä ei ole se seurallinen eläin kuin oikeassa koto-maassansa."¹⁷⁷

Ahlqvist tunsii jonkinlaista myötätuntoa Siperiaan karkotettuja vankeja ja heidän jälkeläisiään kohtaan. Vankeja kuitenkin kohdeltiin Ahlqvistin näkökannan mukaan inhimillisesti; suurin osa sai aloittaa uudistilallisena ja elää määrättyllä alueella vapaasti, ja ainostaan suurimmat rikolliset lähetettiin kaivoksiin. Osa ei sopeutunut uudistilallisen elämään, vaan jatkoi rikollista toimintaansa alueella. Alueen pääkaupunki Tobolsk oli harmaa ja kurja kaupunki. Sieltä ei löytynyt edes maksullista majapaikkaa, ja "harvoin nähdään niin köyhää, niin sivistymätöntä ja niin uneliasta läänin-kaupunkia kuin se on."¹⁷⁸

Ahlqvist antoi edellisen lausunnon Tobolskista ollessaan vasta matkalla syvemmälle Siperiaan. Tästä eteen päin hän tuli näkemään vielä enemmän kurjuutta ja köyhyyttä erityisesti ostjakkien ja vogulien parissa. Matka muutti hänen näkemystään ja ajattelutapaansa. Palatessaan kaupunkiin Siperiasta missä oli nähnyt todellista kurjuutta, Ahlqvist antoi kaupungista täysin toisenlaisen kuvan. Hän huomasi itsekin asteikkonsa muuttuneen. "Tobolsk'in kaupunki, josta puoli vuotta takaperin olin antanut niin vähän kiittele-

¹⁷⁶ Ahlqvist 1986, s.279-280, 294.

¹⁷⁷ Ahlqvist 1986, s.242. Myös Castrén teki saman havainnon matkustaessaan Jekaterinburgista Tobolskiin v.1845. Ks. Castrén 1953, s.227-228.

¹⁷⁸ Ahlqvist 1986, s.243-244.

vän ehkä toden-mukaisen kirjoituksen, tuntui minusta tällä kertaa pää-kaupungilta, ja ihastuksella loin nyt kaupungin katuja kävellessäni silmäni milloin puotien hehkuille, milloin rakennusten somuudelle, milloin taas ajelevien rouvien koreudelle ja ylpeille hevosille." Puoli vuotta ostjakkien ja vogulien parissa oli tehnyt Ahlqvistista omien sanojensa mukaan maalaisen.¹⁷⁹

Matkustaessaan vuonna 1877 Tobolskiin Ahlqvist kirjoitti kaupungin edelleen vaikuttavan samanlaiselta kuin 19 vuotta sitten. Tallella olivat sama lika, samat rähjäiset talot ja uniset ja raskasmieliset asukkaat, joista entisten vankien murheellinen olemus antoi koko väestön luonteelle epäluuloisen, raskasmielisen sävyn. Sivistyksen alalla mikä tahansa Suomen kaupunki voitti Tobolskin. Kaupunki oli niin surkea, että Ahlqvist todella kaipasi "avomielisten serkunhutilusteni vogulien ja ostjakkien pariin".¹⁸⁰ Kuitenkin vuoden 1880 matkalla Ahlqvist kirjoitti Tobolskin tuntuvan ostjakkien parista katsottuna aivan kuin Pariisilta.¹⁸¹

5.3. Uskonnot

Uskonnollisuus oli ajan ihmisten ja myös Ahlqvistin olemuksen keskeinen piirre. Ympäristö piti kuitenkin Ahlqvistin uskoa dogmaattisena ja kapeana.¹⁸² Ehkä juuri tästä syystä hän kiinnitti runsaasti huomiota ihmisten uskonnollisuuteen ja uskonnollisiin tapoihin. Toisaalta uskonto ja siihen liittyvät tavat olivat tärkeitä kansatieteellisiä yksityiskohtia. Ahlqvist tunsi olevansa jumalallisen kaitsemuksen alainen, mikä näkyy useissa hänen kirjeissään. Usko oli kuitenkin järkevää ja säänneltyä kuten koko sivistyneistön arvo maailma, mikä näkyi mm. hänen suhtautumisessaan herätysliikkeisiin.

Viipurin lääniin oli 1800-luvun puolivälissä levinnyt herännäisyyttä, evankelisuutta ja lestadiolaisuutta, jotka kyseenalaistivat kirkon ja yhteiskunnan johdon edustaman yhtenäiskulttuurin ihanteen. Virallinen luterilainen kirkko yleensä tuomitsi herätyskulttuurin ja siihen liittyvät "liikutukset". Fennomaanit Snellman, Runeberg ja Lönnrot etunenässä

¹⁷⁹ Ahlqvist 1986, s.298.

¹⁸⁰ A.Ahlqvist Marie Ahlqvistille 1.4.1877 (Ahlqvist 1982, s.235).

¹⁸¹ Ahlqvistin muistikirja vuodelta 1880, SKS KIA Sign. A70.

¹⁸² Hirvonen 1993, s.31.

suhtautuivat herätysliikkeisiin torjuvasti. He katsoivat niiden yksilön korostuksessaan vievän tilaa yhteisölliseltä kansallisuuden ja yhteishengen tunteelta.¹⁸³

Ahlqvist suhtautui herätysliikkeisiin pitkälti samoin. Hän näki herännäisyyden haittana omalle työlleen. Herännäisyys vierotti kansan vanhoista lauluista, ja näin edesauttoi niiden häviämistä. Lisäksi suhtautuminen laulujen kerääjään oli nuivaa, tämä nähtiin ilkeänä syntiin viettelijänä.¹⁸⁴ Eteläviipurilaiset olivat kuitenkin varjeltuneet herännäisyydeltä mielensä keveyden tähden, sillä "siementä tähän ohdakkeita kantavaan kasvuun ja sen kylväjiä ei täälläkään ole puuttunut. Taikka jos etelä-Wiipurilainen kerran kääntyy heränneeksi, on hän tässäkin kevyt-mielinen ja palvelee silloin Jumalata 'hyppimällä', niin kuin niiden muutamissa paikoin ilmestyneiden 'lukijain' sanotaan salassa tekevän." Kansan luonto kuitenkin esti tämän "vaarallisen villityksen" laajemmalle leviämistä.¹⁸⁵ Näissä kommentteissa näkyi yleisempikin sivistyneistön suhtautuminen herännäisyyteen, joka oli pääasiassa alempien luokkien liike.

Herätysliikkeiden hurmoksellisuutta karsastettiin, heränneissä nähtiin taipuvuutta hysteerisyyteen, mielenjärkytyksiin ja mielisairauteen. Alttiimpina tasapainon järkytyksille pidettiin sivistymättömmimpiä ja heikoimpia aineksia. Mielenjärkytyksen saattoi välttää karttamalla herätyskokouksia ja liikoja mietiskelyjä, siis harjoittamalla oikeanlaista itsekuria ja järkevää ajattelua. Ahlqvistin viittaus kevytmielisiin heränneisiin jotka palvelevat Jumalaa hyppimällä on yhtäläinen ns. Satakunnan hyppyherätyksen kanssa. Tämän herätyksen piirissä 1820-luvulta lähtien Pyhän Hengen saamisen kunniaksi tanssittiin ja laulettiin. Sama toistui Kokkolassa, Pieksämäellä ja monilla muillakin paikkakunnilla, missä kristillisyyttä edesautettiin impulsseja noudattamalla: polvillaan rukoilemalla, tanssimalla ja äänтелеillä. Nämä heränneet tuomittiin, koska he olivat vapauttaneet luontonsa sen sijaan että olisivat alistaneet sen kurille ja järjelle. Katumus oli liiallista, ylitsevuotavaa. Herätykset eivät kuitenkaan olleet vain kansan uskonnollista elämää, kielillä puhuivat myös sivistyneet säätyläiset, erityisesti papintyttäret. Snellmanin näkemys pietismistä oli kaksijakoinen ja liittyi sivistystasoon. Pietismi kylläkin kohotti Savon rahvasta välittömästi olemassaolon taistelusta pitkäjännitteisempään toimintaan, mutta sivistyneistölle se merkitsi taantumaa. Yleensä herätykset kuitenkin siirsivät yksilön ajattelemaan vain itseään ja omaa pelastustaan, mikä johti hulluuteen.¹⁸⁶

¹⁸³ Heikkilä & Seppo 1989, s.72-75; Karkama 1996, s.14-15.

¹⁸⁴ A.Ahlqvist E.Lönnrotille 2/14.9.1854. Ahlqvist 1982, nro 39.

¹⁸⁵ Ahlqvist 1986, s.54.

¹⁸⁶ Siitola 1993, s.31, 42-43, 47, 164-165.

Ahlqvist huolehti matkoillaan luterilaisten uskonelämän puolesta. Aunuksessa häntä huoletti sikäläisten luterilaisten suomalaisten hengellinen tila, sillä vain yksi pappi kävi alueella saarnaamassa parina päivänä vuodessa. Niinpä ei ollut ihme, että jotkut olivat kääntyneet kreikkalaiskatolisiksi, sillä "Karjalaiset pilkkaavat luterilaisten uskoa ja 'mainittelevat' (viekoittelevat) heitä niinkuin kehno (piru) sielua". Varsinkin Aunuksessa syntyneet lapset olivat taipuvaisia kääntymään, mikä suretti Ahlqvistia. Uskonnollinen kirjallisuus oli alueella vähäistä, mutta Ahlqvistilla oli mukanaan "muutamia testamenttejä, ja sanoilla ei voi kertoa sitä iloa ja onnea, joka niille hyvälle lukijoille tuli" kun kirjoja jaettiin. Ahlqvist vetosi suomalaisiin kustantamoihin, jotta nämä lahjoittaisivat varsinkin hengellisiä kirjoja alueen suomalaisille.¹⁸⁷

Ahlqvist vertaili Ischaakissa kahden kreikkalaiskatolisen papin kanssa uskontojensa eroja. Puhetta oli enimmäkseen uskontojen ulkoisista eroista, sillä opillisia eroja kumpikaan puoli ei nähnyt kovin suuriksi. Ulkoisessakin oli kuitenkin riittävästi Ahlqvistille. Vepsäläisten ja muidenkin kreikkalaiskatolisten praasnikat olivat huvittelua varten: "pää-asia niissä on syöminen, tanssiminen ja pajatus. Myös tulee niihin josta kusta suuremmasta lähi-kylästä renikan kauppias, ja kuin kylän kapakasta saadaan viinaakin kylälähtensä, niin löytyy praasnikalla kaikki väli-kappaleet, joilla ilo saadaan kukoistamaan".¹⁸⁸ Kirkkopyhät eli praasnikat olivat juhlia sen pyhimyksen tai pyhän historian tapahtuman muistoksi, jonka mukaan paikallinen kirkko on nimetty. Juhla kesti yleensä kaksi päivää, ja sille oli ominaista suurten ihmisjoukkojen kokoontuminen kylään. Vieraat majoittuivat sukulaistaloihin. Juhlän järjestys oli seuraava: aamiainen, kirkossa käynti, päivällinen, juhlintaa ulkona, ateriatuot sekä nuorison illanvietto. Juhla-aterian jälkeen alkoi kisaaminen eli erilaiset tanssit ja leikit, joissa kylän nuoriso pääsi tutustumaan vastakkaiseen sukupuoleen. Kylään ilmestyi myös kauppakojuja, sillä kaupankäynti ja markkinat kuuluivat luonnollisesti kirkkojuhlaan jolloin paljon ihmisiä oli koolla.¹⁸⁹

Ahlqvist tutustui Ardatovassa myös pääsiäispaastoa edeltävään maslenitsaan eli voiviikkoon, jota hän vertasi katolisten karnevaaleihin. Tällöin lihan syöminen oli jo kielletty, mutta muita rajoituksia ei vielä ollut. Paastot olivat Ahlqvistin mukaan venäläisten suu-

¹⁸⁷ Ahlqvist 1986, s.76-78.

¹⁸⁸ Ahlqvist 1986, s.101, 154.

¹⁸⁹ Vinokurova 1998, s.99-105.

rin autuuden välikappale, ja niistä pidettiin tiukasti kiinni. Neljän vuotuisen pidemmän paaston lisäksi keskiviikko ja perjantai olivat paastopäiviä. Kun pitkän pääsiäispaaston aikana vain kasvisruoka oli sallittua ja viina, tee ja aviollinen kanssakäyminen kiellettyä, "niin arvaa silloin syrjäinenkin hyvin, kuinka ahnaasti jokainen oikea-uskoinen maslenitsana kokee kaikilla mainituilla nautinnoilla ikäskuin edeltä käsin palkita kärsimyksiänsä pitkän paaston ajalla". Voiviikon aikana ei tehty työtä, mutta vasta viikon lopulla juhliminen saavutti huippunsa:

"--- rapuilla tapaamme tanssin, jossa täysi-humalaiset miehet reuhaavat puoli-humalaisten naisten kanssa. Talon molemmat palvelijat hoippuvat tykömme, ottavat meitä päällyys-vaatteista kiini ja pyytävät *na voiku*, "sillä nyt on maslenitsa" --- tapaamme ajelehtivien virran, joita on sata-määriä ja tulee kuin pilvistä --- iso osa likimäisistä maa-kylistä tulleita ilo-miehiä, niistä joukko Mordwalaisiakin ja heidän vaimojansa. --- Kaikki laulavat, jos laulaksi voi sanoa kulkun-täydeltä huutamista, joka kuitenkin juoksee jotenkin yhteen junaan kussakin reessä. --- kuin kellojen ja kulkusten räminä, ajajien kiljuminen, noituminen ja hohottaminen tähän sekautuu, niin alkaa korvilla olla jo kyllä maslenitsasta. --- Vaan mikäs kadun-levyinen pulkka täältä nyt jalan tulee? Se on joukko nuoria tyttöjä, jotka käsi-kädessä kulkevat pitkien katuja ja kimakasti huutaa tillittävät --- Heidän sametti-mekkonsa --- eivät pahoin pue heidän pyöryläisiä jäseniänsä ja hohtavia poskiensa, joiden punaan on syynä yhtä verran nautittu elämän-vesikin (tässä kohden kuuluisi sana *palo-viina* rumalta) kuin nuoruus, talvinen ilma ja liikunto. --- etu-nenässä kulkee kolme vanhan-laista akkaa, jotka tanssien, kämmeniänsä läpyttäen, näppiä lyöden, viheltäen ja pajattaen kokevat iloansa toimittaa. Heidän retkensä ja ilveensä ovat toisinaan niin ruokottomat ja niin kiihkoiset, että luulisit muinaisten Kreikkalaisten bakhantinoiksi, jos ei nim. sitä eroitusta olisi, että nämä bakhantinat tanssivat niini-virsuissa ja pitkälle matkaa viinalta löyhkyvät. --- Tämmöistä oli maslenitsan telmäntö Ardatowassa, ja semmoista se lienee vähällä eroituksella ympäri koko Wenäjän."¹⁹⁰

Maanantaina alkoi paasto ja syntien katuminen. Paastossa jokainen oli velvollinen käymään ripillä saadakseen syntinsä anteeksi, minkä tarkoituksiksi Ahlqvist näki lähinnä sen, että uskova taas "on taas valmis uutta tekemään, jota hän suinkaan ei lyökään laimin".¹⁹¹ Kuuden viikon paaston päättävästä pääsiäisestä Ahlqvist kertoo:

"Jokainen peseksen puhtaaksi, pukeutuu juhla-vaatteihin ja astuu kirkkoon. Ja hyvän aikaa täällä rukoiltua ja tuohusten kanssa tuhrattua --- kaikuu juhlallinen kiitos-virsi, kellot rupeavat soimaan, ja kaikki todistaa, että se surkea puoli-yö on ohitse. Kaikki ehättävät nyt kotiin, jossa munaröyköt, sian-liikkiöt ja viina odottaa. Tuskin yksikään muistaa nyt enää tämän juhlan kallista alkuperää, jokainen ajattelee vain mahansa ja sen tyydyttämisen päälle --- ja valon ja vapauden juhla muuttuu kaiken-kaltaisen lihallisuuden ja hekkuman telmännöksi. Tätä iloa kestää sitten koko seuraava viikko, jolloin ei köyhinkään tee työtä, vaan käypi kestiä, juopi viinaa ja parantelee päätänsä ---. Joka päivä aina seuraavaan

¹⁹⁰ Ahlqvist 1986, s.189-191. Myös Suomen käräjä- markkinamatkoja on verrattu karnevaaliperinteeseen, sillä nämä olivat kansan tilaisuuksia juoda ja juhlia hiukan vapaammin kuin tavallisesti. Ks. esim. Viikuna 1996, s.89.

¹⁹¹ Ahlqvist 1986, s.191.

sunnuntaihen asti kaikuvat kellot koko puolen-päivän-edellyksen --- niin arvaa jokainen, mikä helinä ja humina venäläisessä kaupungissa pääsiäis-viikolla on."192

Myös Castrén oli osallistunut voiviikon viettoon Siperiassa. Hänen kokemuksensa olivat samanlaisia kuin Ahlqvistin. Castrén oli asunut paikallisen kapakan yläkerrassa ja saanut aitiopaikalta kuunnella juhlijoiden ympärivuorokautista meteliä, jota nämä pitivät voidessaan ottaa ilon irti elämästä ilman tunnonvaivoja. Alkoholinkulutus oli ollut valtavaa, ja myös Castrén paheksui erityisesti sitä, että naisetkin osallistuivat juopotte- luun.¹⁹³

Tekopyhyys sai Ahlqvistin tuomion, mutta tekopyhyyden mittari oli Ahlqvistin oma. Esimerkiksi Ischaakissa hän asui erään kirkonpalvelijan lesken luona, joka "katsoi velvollisuudekseen olla jumalisempi muita". Ahlqvistin huoneessa leskellä oli yhdeksän kullattua ikonia ja muita ortodoksien pyhiä esineitä. Lauantaisin leski sytytti lampun pyhään nurkkaan, mikä ärsytti Ahlqvistia, sillä lampusta valui öljyä hänen kirjoilleen. Lisäksi ongelmia syntyi Ahlqvistin tupakoinnista, sillä "tupakkaa vihasi hän, niinkuin kaikki muutkin jumalisemmat ihmiset alhaisesta säädystä tässä maassa, sentähden että sen on muka paholainen kylvänyt ja kasvattanut". Leski viipyi kirkossa menojen loppuun asti, mitä Ahlqvist piti suurena saavutuksena, sillä "venäjän kirkossa pitää seisoa, eikä saa uinahtaa sitä herttaista unta, joka meidän kirkossa kesä-lämpimällä --- niin ma- kealta maistuu".¹⁹⁴

Ahlqvist ei myöskään ymmärtänyt kreikkalaiskatolisten pyhiinvaelluksia. Odottaessaan lossia Vätka-joen rannalla muiden odottajien joukossa oli mm. pyhiinvaellukselta Kan- sanista palaavia naisia. Mukana oli myös "talonpoikainen porvari" joka oli ollut pyhiin- vaelluksella Kiovassa.

"[Kiovan] pyhät paikat ovat hyvin suuressa arvossa kaikilla oikea-uskoisilla ja jossa rukoilemista pidetään hyvin tehollisena. Mies lateli kertomuksia Kiew'in pyhien ihmetöistä, joita toiset kernaasti kuuntelivat, ja kaupitsi pyhää vettä ja jumalan-kuvia, joita ostamaan kuitenkaan ei kellään näkynyt rahaa ylettyvän. Paras voitto hänen neli-tuhans-virstaisesta matkastansa oli minun katsoessani puoli-kymmentä omena-puun tainta, joille hän telegansa perällä oli laittanut varsinaisen multapenkinja joista hän näkyi pitävän suuren huolen."¹⁹⁵

¹⁹² Ahlqvist 1986, s.115-116.

¹⁹³ Castrén 1953, s.254.

¹⁹⁴ Ahlqvist 1986, s.99-100, 103, 152-153.

¹⁹⁵ Ahlqvist 1986, s.237.

Niin sanotuissa vanhauskoisissa venäläisissä Ahlqvist ei havainnut muuta eroa tavallisiin ihmisiin nähden kuin sen, että nämä pitivät partaa ja olivat vierasuskoisia ja yleensäkin muukalaisia kohtaan suvaitsemattomampia kuin muut. Toisaalta nämä olivat myös rehellisempiä kuin tavalliset venäläiset.¹⁹⁶

Tsuvassien, tseremissien ja votjakkien kristinuskoon käännäyttäjiksi oli aiemmin kasvatettu näistä kansoista otettuja lapsia. Tästä tavasta oli kuitenkin luovuttu, mitä Ahlqvist piti huonona seikkana. Mordvalaisia Ahlqvist kiitteli ahkeriksi kristityiksi, jotka paastoavat tarkasti ja ristikivät itsensä useasti. Kuitenkin heissä näkyi jäänteitä vanhasta uskonnosta johon kuuluivat hyvä olento *Tora* sekä paha olento *Keremet*. Mordvalaiset uhrasivat edelleen *Keremetille*. Tästä oli kuitenkin tullut melkein kristitty tapa, sillä uhrausjuhla alkoi papin rukouksella, ja mukana pidettiin jumalankuvia.¹⁹⁷ Suhtautumisessa suomensukuisten kansojen uskontoon näkyi Ahlqvistin sallivuus ortodoksisuuteen nähden. Pääasia oli että nämä olivat kristittyjä.

Keremetin palveluksesta Ahlqvist kertoi enemmän tsuvassien yhteydessä. Näiden uskonnosta löytyi piirteitä kristinuskosta, islamista ja pakanuudesta. Tsuvassit olivat ennen venäläisten tuloa islaminuskoisten tataarien alamaisia, mistä heille oli jäänyt tapa viettää lepopäivää perjantaina. Kaikki tsuvassit olivat kastettuja, mutta he olivat säilyttäneet myös vanhaa uskontoaan. Ahlqvist kuvasi laajasti tsuvassien uskontoa, jota mordvalaisten uskonnon tapaan hallitsivat hyvä olento *Tora* ja paha olento *Keremet*. Näille ja muille hengille uhrattiin vuosittain eläimiä ja rahaa. Keremetiä yleensä petettiin antamalla rahan muotoisia tinanpaloja, ja hevosuhrin sijaan hevosen kuvia. "Näitäkään vähiä uhria saa hän harvoin rauhassa nauttia, sillä Venäläiset keräävät ne heti uhraajien jälestä itsellensä, ja minun täytyy itsestänikin tunnustaa, että kerran autoin venäläistä poikaparvea Keremet'in-varkaudessa". Ahlqvist otti itselleen muutamia tinanpaloja. Tsuvassit uhrasivat tarvittaessa myös "Wenäjän jumalalle", ts. ostivat kynttilöitä tai antoivat rahaa kirkkoon. Ahlqvist kritisoi tsuvassien kristillinen hartauden heikkoutta ja erityisesti sitä, että tsuvassi haki uskonnosta vain maallista onnea. Kristitty ja muslimi palvelivat jumalaansa ansaitakseen tulevan onnellisen elämän, mistä taas tsuvassien vanhassa uskonnossa ei ollut mitään tietoa. Ahlqvist katsoi tataareilta lainatuksi käsityksen kuoleman-

¹⁹⁶ Ahlqvist 1986, s.158. Sarlinin mukaan Ahlqvist sanoi vanhauskoisten olevan muita suvaitsevaisempia. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Ks. Sarlin 1927, s.69.

¹⁹⁷ Ahlqvist 1986, s.209.

jälkeisestä elämästä, joka erosi maanpäällisestä vain siinä, ettei siellä ollut puutetta tai velvollisuuksia.¹⁹⁸

Myös voguleiden kristillisyyttä oli pinnallista, ja uskonnollista elämää sävytti vanha shamanismi. Suomalainen piirre oli karhun kunnioitus, joka satoi toisinaan samaan metsästysjoukkoon kuuluvia venäläisiäkin. Tapa oli, että saman ryhmän jäsenet vannoinivat uskollisuuden valan karhun kuonon kautta, ja karhun kuonoa puraistiin merkiksi siitä, että kuka valan rikkoo, sen syököön karhu. Ahlqvist ihmetteli erityisesti venäläisten uskoa tähän kohtaloon. Voguleiden karhunpeijaiset olivat suora viittaus muinaisten suomalaisten Kalevalassa viettämiin peijaisiin. Vogulien kristillisyyden ohuus ja pintapuolisuus oli Ahlqvistin mielestä ymmärrettävää, sillä nämä eivät olleet saaneet kristillistä opetusta, vaan heidät oli pakotettu väkivalloin omaksumaan uusi usko. Lisäksi vanhat jumalat olivat auttaneet esi-isiäkin metsästyksessä, uudesta taas ei ollut varmuutta.¹⁹⁹

Ahlqvistin ajan tieteellisessä käsittelyssä kansat saatettiin jakaa kahteen luokkaan uskontonsa mukaan. Ensimmäiseen luokkaan kuuluivat ne, jotka palvelivat "sitä yhtä, totista jumalata". Toisessa luokassa taas olivat pakanat joilla oli useita jumalia. Ensimmäiseen luokkaan kuuluivat kristityt, juutalaiset sekä muslimit.²⁰⁰ Islaminusko nähtiin siis kristinuskon sukulaisena. Ahlqvist kiinnostui islaminuskoisten tataarien uskonnosta siinä määrin, että kävi itse seuraamassa rukoushetkeä moskeijassa. Kuvailtuaan rukoushetkeä hän mainitsi Pariisin piispan julistaneen "mahometiläisyyden olevan vaan 'lahkokunnan kristin uskosta', joka lause hänen tilassansa lienee ollut vähän liikanaista. Melkein yhtä tahtoi eräs mullakin, jonka kanssa asiasta puhuin". Mullan käsitys kuoleman jälkeisestä elämästä oli kuitenkin outo Ahlqvistille: "Tästä tulevaisuudesta oli hänellä kumminkin mahometiläisyyden tavalliset lihalliset ajatukset. Taivaassa --- syödä on siellä mitä vaan mieli ennättää ja muistaa haluta, ja --- ruoka-halu on aina hyvä ja että tarpeellansa ei tarvitse koskaan käydä. Toinen pää-nautinto on hurskaalla taivaassa sen suloisista neitosista, --- joita miestä päälle annetaan 70 kappaletta". Toisaalta myös muslimin helvetti oli pelottavampi kuin kristityn, jonka helvettiin tosin oli helpompi joutua. Tataarien käännyttäminen kristinuskoon epäonnistui, sillä tataarit olivat uppinkaisia ja ylpeitä, ja "he pitävät itseänsä, josko ei parempinaakaan kristityitä, kuitenkin

¹⁹⁸ Ahlqvist 1986, s.125,126, 139, 141-148.

¹⁹⁹ Ahlqvist 1986, s.277-278; Kalijev 1998, s.276-281. Keremetin palvelusta harjoittivat myös mm. tseremissit eli marit.

²⁰⁰ Platou 1844, s.17.

kaikin puolin heidän vertaisinansa".²⁰¹ Islamille tyypillisillä lihallisilla ajatuksilla Ahlqvist lienee tarkoittanut yleistä ihanteellisuuden puutetta ja maallisille asioille omistautumista.

²⁰¹ Ahlqvist 1986, s.118-121, 125.

6. Suomalaisuusajattelu

6.1. Identiteetti ja kansaihanne

Kansalliset identiteetit muotoutuvat osana modernisaatioprosessia. Suomalaisuus kollektiivisena identiteettinä oli vasta muotoutumassa 1800-luvun puolivälissä. Kansakunta integroituneena kokonaisuutena muodostui myöhemmin kuin kansallinen identiteetti. Kansallinen identiteetti lähti tietoisesta luomistyöstä, mutta yhteisön jäsenillä ei ollut tasa-arvoista mahdollisuutta vaikuttaa identiteetin ominaisuuksiin. Suomen oloissa se alkoi 1800-luvulla intellektuelliluokan kansan havainnoinnista ja mobilisoinnista. Identiteetti täsmentyi ensin romanttisena, kansankulttuurina ihannoivana merkitysmaailmana, joka sitten politisoitui ja kykeni lopulta mobilisoimaan muutkin kuin pienen eliitin kansalaisyhteiskuntaan ja valtiokansalaisuuteen. Vaikka identiteetin sisältö olikin pitkälti yläluokan määrittämää, tämä ei tarkoittanut sitä etteikö alemmat luokat olisi tunteneet kansallista yhteenkuuluvuutta. Tyypillisiksi yhtenäistäviksi ominaisuuksiksi nähtiin Suomessa 1800-luvulla kieli, suomalaiset luonteenpiirteet tai kansankulttuuri. Näiden avulla pyrittiin luomaan tietoisuus kansakunnasta nimeltä Suomi. Nationalismi sai voimansa uuden älymystön statuksentavoittelusta, sillä oma kansallinen identiteetti oli pohjimmiltaan arvoasia. Se antoi ihmisille perusteita tuntoa ylpeyttä.²⁰²

Kansan ajateltiin olevan ryhmä ihmisiä, joita yhdistivät sama alkuperä, kieli, tavat ja lait, ja jotka nämä tekijät erottivat muista kansoista. Ahlqvistin suomentamassa Platoun Geografiassa kansa määriteltiin seuraavasti: "Yks kansa on kokous ihmisiä, jotka yhteisen alkunsa, kielensä, tapainsa, lakinsa j: m: kautta ovat keskenänsä yhdistetyt ja eroitetut toisista ihmisistä. --- Waltakunta on wapa yhteys usiampia sukuja, toisinaan kansojakin, jotka ovat yhdistyneet saman lain ja hallituksen alle."²⁰³ Wingen maailmanhistoria oli samoilla jäljillä. Siinä valtakuntien synty selitettiin siten, että perhekunnista muodostui aikanaan kansoja, ja näistä valtakuntia, joissa kansat "keskinäisen puolluksen", saman kielen ja yhteisten lakien ja tapojen kautta kiinteästi yhdistyivät toisiinsa. Vaikka ihmiset olivatkin erilaisia tavoiltaan, kieleltään, sivistykseltään ja ulkonäöltään, kaikki olivat peräisin yhdestä pariskunnasta.²⁰⁴

²⁰² Kaunismaa 1997, s.228; Räsänen 1989, s.13; Heikkinen 1996, s.61, 147, Nordin 2000, s.33.

²⁰³ Platou 1844, s. 18. Ks. myös Kristeva 1992, s.183.

²⁰⁴ Winge 1845, s. 3-4.

Hegel opetti, että tietoisuus kansallisuudesta syntyi vastakohtana johonkin toiseen kansallisuuteen. Näin mm. Sakari Topelius oli sitä mieltä, ettei suomalaisuutta voida ymmärtää muuten kuin ulkomaalaisen ja vieraan vastakohtana. Samoin Snellmanin mukaan valtio oli kulttuurivaltio vain jos kansakunta tunsi oman historiansa ja oman tilanteensa suhteessa muihin kansakuntiin.²⁰⁵ Oman kansallisuuden sisältö ja arvo oli ymmärrettävä muiden kansallisuuksien kautta. Näin stereotypiat tulivat koskemaan paitsi toisen ryhmän edustajia, myös omaa ryhmää. Suomalaisille luonnollinen vertailun ja vastakohtien osoittelun kohde oli Venäjä.

Castrénin ja myöhempien tutkijoiden tarjoituksena oli tuoda valoa suomen kansan historiaan ja muinaisuuteen. Tätä kautta saatettiin paremmin selvittää myös se mitä suomalaiset olivat, ja minkälaisia olivat suomalaisten ominaispiirteet. Vanhat ominaisuutensa säilyttäneen kansan keskuudesta oli tarkoitus löytää aito ja alkuperäinen suomalaisuus. Tärkeä välittäjä itsen etsinnän prosessissa olivat sukulaiskansat eli muut suomalais-ugrilaiset kansat. Näiden avulla pystyttiin selvittämään se, minkälaisia suomalaiset olivat ennen olleet ja mitkä inhimilliset piirteet olivat ominaisia nimenomaan suomalaisille. Käsitykset kansasta olivat usein romantisoituja. Suomalaisten alempiarvoisetkin piirteet kuvattiin ihannoivassa valossa. Ihanteet tulivat sivistyneistöltä, ja kansan piirteet luotiin sivistyneistön ihannekuvan mukaan. Sivistyneistö saattoi tuntea jonkinlaista yhteenkuuluvuutta sukulaiskansojen kanssa. Myöhemmin toisella matkallaan Siperiaan Ahlqvistkin puhui meidän ostjakkilais-vogulilaisista serkuistamme.²⁰⁶

Suomi oli luokkarakenteeltaan osa Länsi-Eurooppaa, talonpojat omistivat maansa ja olivat riippumattomia. Näin identiteetin ihanteet ja elementit oli helppo ottaa riippumattomasta ja vapaasta talonpojasta.²⁰⁷ Kansa oli romantikoille stereotyyppinen käsite, joka voitiin siirtää maasta toiseen. Kuva oli ihannoitu ja teorettinen. Kansa oli alkuperäistä, turmeltumatonta, ahkeraa, vähän tyytyväistä, passiivista, mutta sodissa urheaa. Mm. Runeberg edusti yleiskansallisen, kieleen sitoutumattoman ihannoivan kuvauksen perinnettä. Hänen Saarijärven Paavonsa edusti suomalaisen talonpojan ihannekuvaa, joka oli rajattoman kärsivällinen, kestävä, hyvätapainen, ahkera, nöyrä ja jumalaapelkäävä talonpoika. Todellisuus ideaalin takana oli usein toinen. Runebergkin oli kauhistellut saarijärveläisen rahvaan köyhyyttä, siivottomuutta ja toivotonta elämää jossa ei ollut muita

²⁰⁵ Ks. Knuutila 1994, s.9; Karkama 1996, s.12; Klinge 1978, s.103; Nordin 2000, s.25-26.

²⁰⁶ A. Ahlqvist Helsingfors Dagbladille 22.4.1877 (Helsingfors Dagblad no 140, 26.3.1877)

²⁰⁷ Räsänen 1989, s.17.

elämäniloja kuin nukkuminen, eikä tulevaisuutta suunniteltu lähipäiviä etäämmälle. Ru-
nebergin todellisuus ei ollutkaan arkitodellisuutta vaan jotain aatteellisesti ja moraali-
sesti korkeata, jotain mitä todellisuuden piti olla.²⁰⁸

Myös Ahlqvist kallistui periaatteessa ihannoivan kuvauksen kannalle. Vertaillaan rahvaan yksinkertaisia huvituksia oman ylioppilaskuntansa huvituksiin vaaka kallistui edellisten hyväksi: "näillä oli paljoo rattoisampi kun meillä monestikin juomapullojemme, korttipöytiemme ja muiden mielettömien huvituksiemme ääressä lienee." Lausuma kuvaa opiskelijaelämän railakkaampaa puolta, johon kuuluivat punssi ja korttipelit. Kuitenkin myös rahvaan juhlissa alkoholi ja erilaiset muut huvitukset kuten korttipelit kuuluivat yhteen.²⁰⁹ On vaikea uskoa, ettei Ahlqvist olisi tiennyt rahvaan huvituksista sen enempiä kuin mitä romanttisista kansankuvauksista oli lukenut. Näkemyksen voikin katsoa liittyneen jälleen Ahlqvistin yläluokkaa kohtaan tuntemaan epäluuloon. Ahlqvistin kaksijakoinen asema toisaalta rahvaan, toisaalta sivistyneistön edustajana sai hänet vihaamaan "herroja" muuta sivistyneistöä syvemmin ja ihannoimaan kansaa sellaisena kuin se esiintyi sivistyneistön ideaalina. Hänellä oli tarve esittää alkuperäinen viiteryhmänsä hyvässä valossa, ja hän onnistui niin hyvin että alkoi itsekin uskoa kuvan olevan realistinen.

Castrén katsoi syrjäänejä suomalaisuuden vaaleanpunaisen lasien läpi edustaen ymmärtäväistä suhtautumistapaa. Hän totesi näissä olevan paljon samaa suomalaisten kansa. Syrjäänien – ja siis myös suomalaisten – piirteitä olivat ajattelevaisuus, totisuus ja vaatimattomuus, hyvántahotisuus, rehellisyys ja luotettavuus. Samoja luonteenpiirteitä Castrén löysi myös ostjakeilta, jotka olivat lisäksi hyvántahtoisia ja avuliaita. Kaikki kielteiset piirteet nämä kansat olivat omaksuneet venäläisiltä. Tällaisia piirteitä olivat epäluotettavuus, petollisuus, juopottelu ja varastelu. Luonnonkansat nähtiin synnynnäisesti viattomiksi, ja erityisesti ostjakkien huonoihin taipumuksiin vaikutti se, että heidän venäläisistä naapureistaan Siperiassa suuri osa oli rikoksista rangaistavia vankeja.²¹⁰ Kyseiset kielteiset ominaisuudet eivät siis kuuluneet luonnostaan suomalaisille.

²⁰⁸ Tommila 1989, s.56; Ketonen 1989, s.42-44,97; Räsänen 1989, s.14. Ihannekuvan taustalta löytyi alkuperäisten, turmeltumattomien tapojen ja kristillisyyden ihailu.

²⁰⁹ Ks. Sarlin 1927, s.38-39; Vilkkuna 1996, s.89.

²¹⁰ Saarinen 1986, s.88.

Vastaavasti kansaideaalin vastaisesti toimivien rahvaan edustajien katsottiin toimivan väärin. Soutojärven lyydiköt saivat Ahlqvistin tuomion, sillä he eivät olleet kansaideaalin mukaisesti vähään tyytyväisiä:

"Suomessa matkatessasi kuin taloon tultuasi panet tupakan ja puhetta paremmin liikkeelle saadaksesi tarjoot kukkarosi talon-miehenkin panna piippuunsa, kainustelee hän sitä vastaan-ottaessansa, lausuen, että matka-miehen varat kuluvat matkalla ilmankin että toiset auttavat häntä niitä nauttimassa, ja muka pikemmin hänen velvollisuutensa olevan vieraalle tarjota. Vasta lausuttuasi että sinun tupakkasi on katuksia rohkenee hän siitä piipun ottamaan, vaan tarjoaa hyvällä sydämellä vähän ajan perästä oman massinsa maistaaksesi koti-kasvuisia maa-tupakuita. Aivan toisin olivat Soutojärweläiset. Havaittuansa että minulla löytyi kesän varat tupakkaa ja sikaria rupesivat he niitä lappamaan minulta mikä milläkin aiheella, millä oli rinta kipeä, millä vatsan-vääntäjä, johon muu ei ollut hyvä kuin tupakka --- ja eräs naapuri --- oli poislähtiessäni niin rohkea, että oikein kädestä pitäen pyysi minun tupakka-varojen loppua hänelle lahjoittamaan. "No mitäs minä sitten polttaisin?", sanoin minä. "Saathan sinä Wosesniessä toisia", oli hänen yhtä selvä kuin hävitöin neuvonsa."²¹¹

Tässä nimenomaisessa tapauksessa näkyy myös ns. skeemojen ja skriptien vaikutus. Ahlqvist kuvaa ensin skriptin, itselleen tutun tilanteen tapahtumaketjun, eli sen miten tilanteen olisi Ahlqvistin kokemuksen mukaan pitänyt mennä. Molemmilla toimijoilla on omat tietyt roolinsa tilanteessa, ja molemmat tietävät jo etukäteen toisen repliikkien sisällön. Kun tilanne soutojärveläisen kanssa ei mennytkään siten kuin Ahlqvistille tutun skriptin mukaan olisi pitänyt, vaan naapuri rupesi kursailemisen sijaan vaatimaan tupakkaa, Ahlqvist leimasi naapurin ja koko alueen asukkaat hävyttömiksi. Hän ei siis pystynyt käsittelemään tilannetta uusien sääntöjen mukaan.

Sivistyneistö ankkuroi kansanrunouden ja suomalaisten myyttisen historian eurooppalaiseen kulttuurihistoriaan. Myyttinen menneisyys löytyi sieltä, missä sivistys ei vielä ollut vaikuttanut. Kansan yksinkertainen elämä kohotettiin malliesimerkiksi, mutta vain kansalle itselleen. Ylemmät luokat elivät hyvän elintason todellisuudessa, ja yksinkertaisuus, köyhyys ja nöyryys oli tarkoitettu alempien kerrosten kokemusmaailmaksi ja mentaliteetiksi. Näin siivoudesta ja hiljaisuudesta tuli Ahlqvistin silmissä ladvalaisrahvaan hyviä ominaisuuksia. Suomessa ja heimokansojen parissa matkustaneet tutkijat eivät kuvauksissaan antaneet rahvaalle yhtä ihannoivia sävyjä kuin runoilijat. Kuvaukset saattoivat olla sääliä, mutta niistä löytyy selvä romantiikan pohjavirtaus, joka yleensä pehmensi kuvausta ja sai tutkijan löytämään heimokansoista positiivisia puolia. Toisinaan kuvauksiin liittyi myös pilkkaa.²¹²

²¹¹ Ahlqvist 1986, s.92.

²¹² Ks. Varpio 1997; Knuutila 1994, s.121-125.

Kuvaajille olivat ominaisia vertailun oman ja vieraan välillä. Ahlqvistin tekemät vertailut oman ja vieraan välillä tuottivat valtavan juovan Siperian ja Helsingin, kahden täysin erilaisen maailman välille. Sosiaalinen välimatka ilmeni Turinskin kaupungin ja Tabaryn kylän välillä sijaitsevassa saunassa, jossa matkustaja voi maksua vastaan ruokkia hevosensa ja käydä itsekin lämmittelemässä. "Tämä on raa'in, alku-peräisin muoto ravinto- eli majataloja; sen ja Helsingin seurahuoneen väli ei liene pienempi kuin tässä matkaavien Woguulien ja esim. yli-opiston rohvessorien väli."²¹³

Seuraavan kerran näiden kahden maailman väliset vastakohtaisuudet tulivat esille Ahlqvistin kuvatessa kotimatkaansa Obdorskista Pietariin. Tämän 2500 virstan mittaisen matkan aikana maailma muuttui täysin. Paluu sivistyksen keskelle ei yleensä yksinkertaisia tapoja ihailevan Ahlqvistin mielessä kuitenkaan joka suhteessa merkinnyt parannusta varsinkaan ihmisten henkisille ominaisuuksille.

"Viimeinen jakso matkaani --- on itselleni merkillinen sen vuoksi, että se käsittää monessa katsannossa kokonansa vasta-kälkkäisiä asioita. Tämän matkan yhdessä päässä ovat Obdorsk ja Beresow, toisessa Moskova ja Pietari; yhdessä istuu Ostjakkilainen ruhtinas, peurannahka-teltassansa halliten vähä-lukuisia köyhiä kansalaisiansa, toisessa käypi koko suuren Wenäjän-valtakunnan hallitus-kone lukemattomilla rattailta; yhdessä riemuitsee Ostjakkki muutamien haukien saaliille, toisessa pyytävät rahan ja kaupan ruhtinaat voittoa sata-tuhansittain; yhdessä on viinaryppy jäätyneen kalan kanssa kyllä ilahuttamaan ihmisen sydäntä, toisessa eivät maa-ilman hienoimmatkaan nautinnot voi elähyttää hekkumallisten kylläistä mieltä; yhdessä ajetaan peuroilla, toisessa lennetään rauta-teillä."²¹⁴

Ahlqvistin oli vaikeaa sanoa kumpi lopultakaan oli onnellisempi, köyhää metsästä-jänelämää viettävä voguli vai tätä suuremman sivistyksen keskellä elävä venäläinen talonpoika. Asettautuessaan vogulin asemaan Ahlqvist kykeni näkemään tämän elämän valoisat puolet, joista tärkein oli vapaus.

"Meille näyttää se [vogulin elämä] olevan täynnä puutetta ja kurjuutta, vaan voguulilaisesta katsannosta on asian laita toisin. Hän ei ole kenenkään herra eikä kenenkään orja, tekee työtä milloin ja missä voipi ja tahtoo, syöpi mitä Jumala antaa eikä jaksakan [veron] suorittuansa pelkää ketään. Todella, verraten hänen elämänsä keski-Wenäjän orjan oloon, joka elää kaikilla lahjoilla siunatussa maassa, joka päivä kyntäen peltoja, joiden yli silmä ei kanno, vaan jonka pahna ei ole parempi kuin Woguulin, joka talvikauden kituu nälässä ja puuttessa ja jota päällisiksi vielä ainomaa rääkätään ja häiritään, - kuka ei sanoisi Woguulia onnellisemmaksi tällaisesta kurjaa raukkaa?"²¹⁵

²¹³ Ahlqvist 1986, s.244.

²¹⁴ Ahlqvist 1986, s.281-282.

²¹⁵ Ahlqvist 1986, s.281

Vogulien elämä ei sentään ollut yhtä kurjaa kuin venäläisten maaorjatalonpoikien elämä, sillä voguli oli kuitenkin vapaa.

6.2. Määrääkö kansanluonteen rotu vai luonto

Rotuteoriat syntyivät eurooppalaisen luonnontieteen tarpeesta luokitella myös ihmisiä ja löytää väestöjen alkuperä. Jo 1700-luvulla syntynyt ajattelu rotujen kehityksasteista jakoi kansat huonompiin ja parempiin. Erittelyn perustaksi otettiin myöhemminkin suuren merkityksen saanut ulkonäkö, käyttäytyminen, uskonto, sivistys ja fyysinen voima (lähinnä valloitukset). Suomessa rotukysymys liittyi 1800-luvun puolivälissä Castrénin tutkimuksiin, joissa etsittiin Suomen kansan alkukotia Aasiasta. Euroopassa suomalaiset oli 1700-luvulta lähtien laskettu mongoleiksi, jotka olivat halveksittuja ja tyhempinä kuin älykkäänä ja kauniina pidetty, keskieuropplalaisten ja skandinaavien edustama kaukasialainen rotu. Castrén kuitenkin halusi kielitieteen avulla osoittaa, että nämä halveksitut suomalaiset itse asiassa olivat sukua suurimmalle osalle ihmiskuntaa kuten samojedeille, turkkilaisille, tataareille ja mongoleille. Suomalaista alkukansaa etsittiin milloin skyyttalaisista tai vaaleista tinglingilaisista, mutta yleensä heidät laskettiin turaanilaisiksi tai uralilais-altailaiseen kielikuntaan, joka eli pohjoisissa oloissa alhaisella sivistysasteella ennen joutumistaan kosketuksiin sivistyneiden arjalaisten kanssa.²¹⁶ Rotukiista velloi Suomen sisällä myös Suomen ruotsin- ja suomenkielisen väestöosan välisistä suhteista käydyn keskustelun muodossa. Ruotsinmielinen sivistyneistö laski mielellään kuuluvansa ruotsalaiseen ja siis läntiseen rotuun, kun taas suomenkielistä rahvasta pidettiin jo rotunsa puolesta kykenemättömänä sivistykseen.²¹⁷

Ihönväriin perustuvat rodut olivat valkoinen, kelta-ruskea, musta, punainen sekä tummanruskea. Nämä jakaantuivat edelleen alarotuihin, kansoihin ja heimoihin. Rodut jaettiin yleisimmin kaukasialaiseen, mongoliseen, neekerirotuun, amerikkalaiseen ja malaijilaiseen. Castrén levitti suomalaisen filologian professorina toimiessaan kieleen perustuvaa rotuajattelua. Perinteinen pääasiassa kallonmuotoihin perustuva jaottelu ei hänen mukaansa ollut riittävän tarkka, sillä esim. samojedeista löytyi yksilöitä, joista osalla oli suomalainen, osalla taas mongolialainen kallonmuoto. Historiantutkimuksen tuli tar-

²¹⁶ Kemiläinen 1993, s.15-16, 54-55, 68-72, 78-80; Sarlin 1927, s.95-96. Esim. D.E.D. Europaeus katsoi suomalaisten polveutuvan tinglingilaisista, Yrjö-Koskinen taas kannatti turaanilaisuutta. Eurooppalaiset rotututkijat pitivät enimmäkseen kiinni mongoliteoriasta.

²¹⁷ Ketonen 1989, s.91.

kentaa kallotutkimuksen tuomaa tietoa, ja filologia oli historian aputieteenä avainasemassa tässä tehtävässä. Käsitys suomalaisten ja turkkilaisten kansojen, samojedien, mongolien ja tunguusiin sukulaisuudesta ja yhteisestä altaillaisesta alkukodista oli Castrénin luomus. Hän hylkäsi ajatuksen, jonka mukaan suomalaiset olisivat olleet antiikin kreikkalaisten kuvaama skyyttien kansa, samoin muinainen ns. turaanilainen korkeakulttuuri oli selvästikin ollut tataarilainen. Suomalaiset olivat altaillaisia vastapainona kaukasialaiselle rodulle. Suomalaiset ja turkkilaiset eivät Castréninkaan mukaan olleet mongoleja sinänsä, vaan lähinnä jonkinlainen välittävä lenkki kaukasialaisen ja mongolirodun välillä.²¹⁸ Myös Lönnrot omaksui saman ajatuksen. Hän kuvasi Immanuel Ilmonin pyynnöstä suomalaisten rotupiirteitä pyrkien osoittamaan, etteivät mongolien tunto-merkit sopineet suomalaisiin. Pikemminkin suomalaiset olisivat kaukasialaisia tai näiden kahden rodun väliltä.²¹⁹

Ahlqvist ei varsinaisesti puhunut rodusta, mutta huomioi monesti kansoille ominaisen ulkonäön. Tämä oli tärkeää etnografisen kuvauksen kannalta siksi, että eri kansojen sukulaisuussuhteet olivat vielä joiltakin osin epäselvät. Tarvittiin uutta tietoa suomalaisten alkuperän selvittämiseksi. Vertaillessaan tseremissejä ja tsuvasseja Ahlqvist sanoi näiden muistuttavan toisiaan sillä erotuksella, että "Tscheremissi on ruumiiltansa runnokkaampi ja pitempi", eivätkä "Tscheremissien vaimotkaan näyttäneet niin vähähempeisiltä ja kesuttomilta kuin Tschuvaschittaret". Kaikista Itä-Venäjän kansoista mordvalaiset muistuttivat ulkonäöltään eniten suomalaisia, ja Ahlqvistille tulivatkin mordvalaista miesjoukkoa katsoessaan mieleen "Savon ukot". Naisia ei kuitenkaan voinut edes verrata Savon "herttasiin emäntiin". Tataarin taas tunnisti "hänen runnokkaasta ja solakasta varrestansa, mustista ja vilkkaista silmistänsä, ja suora-nenäisestä ja kauniista muodostansa. Hänen ihon-karvansa²²⁰ ei ole mustempi kuin muidenkaan Euroopalaisten ja monesti näet aivan valkea-verisiäkin Tatarilaisia." Vaikka tataarit ja tsuvassit olivat kielisukulaisia, sitä ei huomannut ulkonäöstä. Tsvuvasi oli pieni ja laiha, tataari taas pitkä. Tataari oli "harvoin vaalea, useasti puna-poskinen ja aivan valkea-verinenkin, Tschuwaschi vastoin päin vaalahtava ja paljoa mustempi-ihoinen kuin edellinen"²²¹ Venäläisten ulkonäöstä Ahlqvist ei puhu koska heidän ulkonäkönsä oli Ahlqvistille itselleen sekä hänen lukijoilleen tuttu ja ns. normaali.

²¹⁸ Platou 1844, s.16-17; Castrén 1853, s.8, 11-13, 21-22, 100; Kemiläinen 1993, s.56.

²¹⁹ Ks. Kemiläinen 1993, s.88-89.

²²⁰ Tarkoittaa ihonväriä.

²²¹ Ahlqvist 1986, s. 118, 137, 162, 208. Ainakin Herder piti tataareja maailman kauneimpana kansana hindujen, persialaisten ja kreikkalaisten lisäksi. Ks. Kemiläinen 1993, s.66.

Siperian matkallaan Ahlqvist kulki votjakkien asuinalueiden läpi. Hänellä ei ollut aikaa heidän kielensä tutkimukseen, mutta hän halusi kuitenkin kumota erään votjakkien ulkonäköön liittyvä harhaluulon. "Useammassa kuin yhdessä kertomuksessa tästä kansasta nähdään siitä paitse muuta mainittavan senkin, että se kaikista Wenäjällä löytyvistä Suomi-peräisistä kansoista enimmänsä olisi Itä-meren Suomalaisten näköinen muussakin, mutta varsinkin siinä, että sillä muka olisi valkeat hiukset. Tätä lausetta ei minun katsastamukseni vahvistanut, sillä "liina-tukkaa" en tässä kansassa nähnyt yhdelläkään ainoalla, vaan on heidän näkönsä aivan yhden-lainen kuin Tscheremissien, s.o. musta suora-hivuksinen tukka ja kalvas iho-karva."²²²

Ulkonäkö ja kieli olivat tärkeät seikat kansojen etnisiä suhteita tutkittaessa. Vaikka bashkiirien ja tataarien ulkonäkö, kieli, usko ja tavat olivat aivan yhdenlaiset, tutkijat olivat luokitelleet bashkiirit suomalaisiksi tai ainakin tatarilaistuneiksi suomalaisiksi. Ahlqvist kumosi tämän luokituksen luottaen omiin aisteihinsa. "Suomalaista ainetta ei heissä näy olevan ensinkään, mitä ruumiin-rakennukseen ja näköön tulee; kielen taas vakuuttivat niin Baschirit kuin täällä tavattavat Tatarit heillänsä olevan aivan yhden"²²³

Mongolipiirteistä tärkeimpiä olivat keltainen ihonväri, mustat suorat hiukset, litteät kasvot ja silmäluomien aukon kapeus.²²⁴ Ahlqvist halusi kumota luulon, jonka mukaan voguleja pidettiin mongoleina. Hän kuvasi kansan perustuen omaan näkemykseensä, jonka mukaan vogulit olivat suomalaista sukua. Tästä syystä oli syytä korostaa kaikkia ei-mongolilaisia piirteitä.

"Ruumiin-rakennukselta ovat Woguulit keskin-kertaista kokoa. Lyhyt-kasvuisia miehiä nähdään heidän seassansa hyvin harvoin, mutta sitä vastaan sangen usein hyvinkin pitkiä. Kuin metsä-mies konsanansakin on Woguuli kevyt jalalta, vaan harteavoimassa ei hänen sanota vetävän vertoja Wenäläiselle. Muoto on pyöreä, kasvot vähän ulos-seisovat niinkuin kaikilla Suomalaisilla, nenä leveä mutta ei litteä, hiusten yleisin karva on mustan-ruskea, ja silmät aukeat ja pyöreät niinkuin muillakin ihmisillä, ehkä ne useasti ovat pilautuneet siitä paljosta savusta, jossa tämäkin kansa elää. Mongolilaista, jota muutamat matkustajat muka ovat olleet löytävinänsä Woguuleissa, en minä heissä ole havainnut mitään, jos siksi ei luettane sitä että eteläisissä Woguuleissa, varsinkin Konda-joella asuvissa, kasvot monellakin seisovat hyvin ulkona, hiukset ovat piki-mustat, ihon karva tumman-kalvea ja parran kasvu heikko."²²⁵

²²² Ahlqvist 1986, s.239. Votjakit eli udmurtit asuivat uralin kupeessa, Volgan mutkan pohjoispuolella. Heitä on nykyään n. 500 000 henkeä.

²²³ Ahlqvist 1986, s.239.

²²⁴ Kemiläinen 1993, s.61.

²²⁵ Ahlqvist 1986, s.276.

Kondan vogulien mongolilaisemmat piirteet selittyivät Ahlqvistin mielestä helposti: nämä olivat sekoittuneet vieraisiin kansoihin enemmän kuin pohjoiset vogulit, jotka muistuttivat ulkonäöltään enemmän muita suomalaisia kansoja. Mitään viitteitä ajattelusta, jonka mukaan rotu vaikuttaisi henkisiin kykyihin ei Ahlqvistin kirjoituksista löydy, vaikka halu kieltää mongolipiirteet suomensukuisista kansoista ehkä voidaankin tulkitä osoitukseksi tästä. Tämä ajattelu lähenee Snellmanin kantaa, hän ei nimittäin hyväksynyt väitettä, jonka mukaan fyysiset tekijät määräisivät henkisen kehityksen. Hänestä suomalaisille olisi suurempi kunnia osoittaa, että muutkin rodut kuin kaukasialainen pystyvät hyviin henkisiin suorituksiin. Snellman esitti ajatuksensa vastalauseena ajatukselle, jonka mukaan suomalaiset olisivat kaukasialaista rotua. Näin Snellman kielsi Suomen ruotsinkieliseltä väestöltä näiden tärkeimmän etuoikeuden, nimittäin käsityksen siitä että he olisivat syntyperänsä ansiosta aina suomalaisia ylempänä.²²⁶

Saksalainen romantikko Johann Gottfried von Herder (1744-1803) ei hyväksynyt rotuja-koaa alueen tai värin perusteella. Hän perusti ajattelunsa Montesquieun (1689-1755) teoriaan, jonka tämä oli esittänyt teoksessaan *De l'esprit des lois* (*Lakien henki*, 1748). Sen mukaan maaperä ja ilmasto määräävät, millainen kansa on. Maaperää ja ilmasto-oloja kuvattaessa kuvattiin siis myös niitä edellytyksiä, jotka muovasivat kansaa. Kaikki ihmiset olivat samanlaisia, vain luonto muovasi ihmisiä ja kehitti eri alueille ominaiset kansallisuonteet. Näin kansanluonteesta tuli rotuun verrattava tekijä, joskaan ei perinnöllinen vaan luonnon muovaama piirre. Myös Porthan sekä Lönnrot näkivät luonnonolojen merkityksen kansallisuonteelle. Luontoa saatettiin pitää jopa kansallisuuden ymmärtämisen avaimena.²²⁷

Ahlqvistin ajattelussa näkyy vahvana käsitys luonnosta kansan luonteen muovaajana. Niinpä syy siihen, etteivät Viipurin läänin eteläosan karjalaiset osanneet kunnollisia loihturnoja oli se, että niiden syntyyn tarvittiin jylhiä maisemia, koskia ja synkkiä metsiä. Täällä taas luonto oli tasaista, matalaa ja soveaa, ja luonnon mataluus oli mataloittanut ja vienontanut ihmisenkin luonnon. Maan "entinen ulkonainen tila on myös tehnyt kansan mellommaksi". Kansa oli kevytmielistä ja siitä löytyi huonoja taipumuksia: he olivat tuhlaavaisia, pettivät kaupassa ja olivat valmiit rahasta myymään vaikka äitinsä. Varkaudesta he olivat kuitenkin yhtä puhtaat kuin muutkin suomalaiset. Tseremissit taas

²²⁶ Ks. Kemiläinen 1993, s.89-90; Ketonen 1989, s.88-89.

²²⁷ Kemiläinen 1993, s.63; Rantanen 1997, s.120, Tommila 1989, s.57.

jakaantuivat Volgan molemmin puolin kahteen osaan, ja kuten luontokin joen eri puolilla oli erilaista, niin oli kansakin.²²⁸

Ahlqvist katsoi myös kevyemmän elämän vaikuttavan ihmisten luonteeseen, yllättävää kyllä positiivisesti. Matkalla Siperiaan vuonna 1858 Ahlqvist havaitsi Vätkan ja Permin lääneissä asuvien talonpoikien olevan varakkaita ja hyvin toimeentulevia. "Kevyempi elämä vaikuttaa taas ihmisen mielessäkin keveyttä ja lempeyttä, ja niin ovat näiden tienoitten asukkaat paljoa nöyremmät, yksinkertaisemmat ja hyvän-tahtoisemmat kuin kansa Keski-Wenäjällä."²²⁹ Samanlainen ajatus löytyy myös Ahlqvistin suomentamasta Wingen maailmanhistoriasta. Winge kiinnitti huomiota kansojen erityispiirteisiin vaikuttaviin seikkoihin. Selittäviä tekijöitä olivat erilaisten elinkeinojen ja ilmaston lisäksi myös Ahlqvistin mainitsema elämänlaatu.²³⁰

Ahlqvist esitti vielä yhden mielenkiintoisen selityksen kansanluonteen määräytymiselle. Hänen mukaansa kotieläimillä oli vaikutusta omistajiensa luonteeseen. Peura kasvatti omistajaansa tyynellä, kärsivällisellä ja vähääntytyvällä luonteellaan. Nämä peuran ominaisuudet sitten toistuivat ostjakin, samojedin sekä lapin asukkaiden luonteessa, samoin kuin hevosen raju luonto näkyi muinaisten mongolien ja hunnien sekä myöhempien tataarien ja bashkiirienkin luonteissa.²³¹

Kansanluonne määritellään nykyisin modaalipersoonallisuudeksi jonka piiriin kootaan sellaisia suhteellisen pysyviä psykososiaalisia valmiuksia ja ominaisuuksia, jotka ovat tyypillisiä yhteiskunnan aikuisväestön keskuudessa. Suunnilleen sama merkitys sillä oli viime vuosisadallakin. Kansallisuonteeseen liitettiin sellaisia piirteitä kuin ahkeruus tai rehellisyys. Elias Lönnrotin mukaan suomalaiset kansana eivät piitanneet riippumattomuudesta, mutta yksilönä he olivat aina olleet vapaita. Suomalaiset olivat rehellisiä, luonteeltaan vakavia ja hitaasti päättäviä, vieraanvaraisia, häveliäitä sekä jossain määrin uskonnollisia, runoissaan ja sävelissään surumielisiä. He inhosivat varkautta eivätkä harastaneet korttipelejä. Heissä oli tunteettomuutta ja taikauskoisuutta. Mekaanisten tai-

²²⁸ Ahlqvist 1986, s.43-44, 53-55, 162

²²⁹ Ahlqvist 1986, s.236.

²³⁰ Winge 1845, s.3-4.

²³¹ Ahlqvist 1986, s.285.

tojen lisäksi heillä oli lahjakkuutta runouteen, lukemiseen, kirjoittamiseen ja puhumiseen.²³²

Yleisesti suomalaisiksi piirteiksi Ahlqvist näki rehellisyyden, vilpittömyyden ja ahkeruuden, ja näitä piirteitä hän korosti jatkuvasti vertaillessaan venäläisiä ja suomalaisia toisiinsa. Tseremissikansan luonto oli "tyytyväistä, rauhallista ja ahkeraa, niinkuin Suomalaisten yleisesti joka paikassa". Karjalaisten suomalaisia piirteitä olivat mm. että "Karjalainen ei kumartele ja livertele niinkuin Wenäläinen, ja kaluistansa voipi matkailainen olla täällä yhtä huoletonna kuin Suomessakin". Mordvalaiset taas tunnisti suomalaisiksi paitsi kielestään myös laulustaan, sillä "Mordwalainen rakastaa samoin kuin suomalainenkin hiljaista, surun-sekaista mieltävää mieli-alaa ja tältäkin puolen on jälkimmäisen veli. Muuten on Mordwalainen tyytyväinen kohtaloonsa, vilpittön käytöksensä ja ahkera sekä taitava työssään".²³³ Vaikkeivät suomalaiset olleetkaan pystyneet varjelemaan kansallista itsenäisyyttään, he olivat taistelleet urhoollisesti venäläisiä vastaan Ruotsin vallan edestä, aivan kuten tseremissitkin olivat keskiajalla taistelleet venäläisiä vastaan tataarien riveissä. Urhoollisuuden lisäksi suomalaisten ansioksi Ahlqvist laski "vuoren-kaivannon" taidon.²³⁴

Vogulien luonnetta kuvatessaan Ahlqvistin katse tuli selvästi ylhäältä päin. Hän käytti sanoja, jotka sopivat lähinnä lapsen kuvaamiseen. Tällainen ylhäältä päin suhtautuminen ja kuvaaminen ei ollut harvinaista kielentutkijoiden keskuudessa. Kaikessa näkyy, että Ahlqvist piti itseään voguleihin nähden ylivertaisena sivistyksensä, elinkeinonsa, kansallisuutensa ja sosiaalisen asemansa puolesta.

"Sävyttänsä on Woguuli huoletoin ja tyyni luonnon-lapsi. Keskenänsä rupattavat he ja nauravat alinomaa, ja heidän puheessansa kaikuu erinomainen hyvän-tahtinen soinne, joka epäilemättä todistaa kateutointa ja lempeätä mielenlaatua. Tämä koskee olletikin Soswan Woguuleja, sillä niissä, jotka elävät lähempänä Wenäläisiä ja ovat sivistyneempiä, ovat nämä paremmat puolet enemmän eli vähemmän hävinneet. --- Yksi suuri vika on Woguulilla kuitenkin ja se on se, että hän on sanomattoman laiska kaikkeen muuhun työhön kuin metsän-käyntiin, jonka tähden Woguulilainen työ-mieskin

²³² Knuutila & Paasi 1995, s.37; Kemiläinen 1993, s.88-89. Kulttuuriantropologian piirissä tätä yhteisön modaalipersoonallisuutta, luonnetta tai eetosta etsivät 1900-luvun alussa mm. Ruth Benedict sekä Margaret Mead ja muut kulttuuri ja persoonallisuus -koulun edustajat.

²³³ Ahlqvist 1986, s. 73, 125, 162, 199, 208. Vrt. Castrénin matkakertomukseen, jossa hän löysi suomalaisten ja votjakkien yhtäläisiksi piirteiksi hiljaisen, sävyisän ja nuhteettoman elämäntavan. Votjakki oli säyseä, teeskentelemätön ja viaton kuin suomalainen talonpoika. Castrén 1953, s.225.

²³⁴ Ahlqvist 1986, s.179, 180, 208

Wenäläisessä työssä saapi vaan puolen sen verran palkkaa kuin Wenäläinen. Käsitöissä on tämä kansa sangen typerä."²³⁵

Suomalaisten kansojen perimmäinen luonne tuli esille myös muinaisten permiläisten tarinassa, jonka Ahlqvist kertoi näiden muinaisen valtakunnan alueelle tultuaan. Permiläiset olivat olleet suomensukuinen kansa, jonka alue oli ulottunut Vienan karjalasta Uralin juurelle. Heidän jälkeläisikseen katsottiin karjalaiset ja syrjäänit. He olivat olleet kauppiaita ja merenkulkijoita, jotka tunnettiin uutteriksi ja älykkäiksi kauppiaksi, tosin heitä moitittiin myös viekkaiksi ja itsepintaisiksi, kuten Ahlqvistin aikaisia syrjäänejäkin. Permiläisten saavutus oli se, että heidän katsottiin levittäneen sivistystä ostjakkien ja vogulien pariin. Rikas Permia kuitenkin köyhtyi nousevan Novgorodin vaikutuksesta, ja siten permiläisetkin vajosivat takaisin siihen pimeyteen, jostka olivat tulleetkin. Tähän oli syynä myös se, että "asujien heikko ja hiljainen luonto ei voinut sitä pysyväiseen sivistykseen ja itsenäisyyteen ylentää."²³⁶ Suomalaisten kansojen oli siis mahdotonta heikon ja hiljaisen luontonsa vuoksi kehittää omaa sivistystä ja vieläpä ylläpitää itsenäisyyttään. Tätä samaa käsitystähän kannatti myös Herder. Hän piti suomalaisia kansoja surullisena lehtenä ihmiskunnan historiassa. Suomalaisten alue ulottui Jäämereltä Aasiaan, mutta missään he eivät luoneet omaa kulttuuriaan. Syynä oli suomalaisten huono asema, ei kyvyttömyys. Suomalaiset kansat eivät lauhkean ilmaston asukkaina olleet satureita vaan luonteeltaan lempeitä, ja siksi heidät oli saatettu orjuuteen.²³⁷

Tataareja pidettiin yleisesti barbaarisena ja villinä kansana. Ahlqvist kuitenkin kuvasi heitä varsin positiivisesti, olivathan he etäistä sukua suomalaisille. Luonteeltaan tataari oli "puhtautta rakastava, tyyni ja rehellinen; missä hän valehtelee eli harjoittaa koiruutta, on se muilta opittua" Tataari kävi kauppaa oikeilla hinnoilla, ja jos sitten "venäjän taapaan vielä rupeat tinkimään, sanoo hän: 'minä en ole Wenäläinen, olen mahometiläinen, ja meidän laki kieltää kohtuutointa hintaa ottamasta'. Häpeällä seisot kristin uskosi kanssa miehen edessä etkä voi hänen lauseesensa mitään virkkaa". Omat koulut nostivat tataarien sivistystasoa yli venäläisen kristityn rahvaan. Kirjallinen toiminta ja köyhänkin tataarin suomalaisia parempi lukutaito todisti Ahlqvistin mielestä kansan suurista luon-

²³⁵ Ahlqvist 1986, s.276-277. Vrt. luonnehdintaa Castrénin kuvaukseen, jonka mukaan ostjakit olivat yksinkertaisia, vaatimattomia, rehellisiä luonnonlapsia, tosin kankeita ja jöröjä, mutta myös hyväntahtoisia ja avuliaita. Arkuus, taikauskoisuus, yksinkertaisuus ja hyväsydämyisyys kuuluivat kaikkien Siperian luonnonkansojen ominaisuuksiin. Ks. Castrén 1953, s.213, 233.

²³⁶ Ahlqvist 1986, s.306-307.

²³⁷ Kemiläinen 1993, s.67.

nonlahjoista. Tataarit pitivätkin itseään kaikin puolin kristittyjen vertaisina, mihin Ahlqvist ei kuitenkaan täysin tuntunut yhtyvän.²³⁸

Tsuvassit erosivat tataareista paitsi ulkonäkönsä, myös luonteensa puolesta. Tsvassit oli kaino ja arka, eikä lähtenyt kauemmas kotituliltaan kuin hätätilassa. "Wenäläisten parisessa kokee hän peittää kansallisuuttansa, joka kuitenkin harvoin onnistuu, kuin hänellä on kova pää' näiden kieltä oppimaan. Tatari sitä vastaan vaeltaa tavaratansa kaupalla halki maa-ilman, jos niiksi tulee, eikä häveksy missään kansallisuuttansa eli uskoansa, joiden tavat ja käytökset hän tarkasti täyttää niin hyvin kauppa-torilla muukalaisten seassa kuin oman harem'insa yksinäisyydessäkin. Tämän tähden pitävät toiset kansat Tataria kunniasa olletikin Wenäläinen, jota vastaan hän aina irvistelee ja tekee koiruutta Tschuwasschille".²³⁹

Sivistysasteajattelu jakoi maailman kansat luokkiin sen mukaan, missä vaiheessa nämä olivat sivistyksensä kehittymisen suhteen. Ensimmäisiä sivistysasteoreetikkoja oli Hugo Grotius, joka vuonna 1625 esitteli ns. nelivaiheteorian, jolla hän yritti kuvata ihmisen kehityksen eri vaiheita. Teorian mukaan ihminen oli aluksi ollut luonnontilassa elävä keräilijä, jonka jälkeen hänestä oli tullut paimentolainen. Sen jälkeen ihminen keksi maanviljelyn ja kehittyi lopulta huippuunsa keksimällä kaupallisen kulttuurin. Eurooppa edusti sivistyksen huippua, muiden maanosien asukkaat taas olivat vaihtelevilla tasoilla. Luonnontilassa elävän ihmisen elämän katsottiin olevan saastainen, lyhyt ja kurja. Luonnontilaisuus merkitsi mm. eurooppalaisesta poikkeavaa suhtautumisesta maahan: luonnontilaiset kansat eivät halunneet omistaa tai viljellä sitä. Harmonisuus tarkoitti luonnon alistamista ja pakoa luonnontilasta.²⁴⁰ Edellisenkaltainen jaottelu oli Ahlqvistille tuttu Platoun Geografiasta, jossa kansat jaoteltiin seuraavasti:

"1. Kesyttömät taikka willit, jotka elävät ei paljoa paremmin kuin luontokappaleet, ilman Laita ja Hallitukseta; 2. Paimenkansat, joilla ei ole wakoja asuinsioja, waan elävät ainoastaan karjoistaan ja muuttelewat niiden kanssa, kuin tarwitsewat parempia laitumia; 3. Maanviljelijät, joilla on warsinaiset asuinpaikat, 4. Walaistut, joilla on ei ainoastaan warsinaiset asumasiat, waan myös sen siwulla paremmat kansakunnalliset asetukset ja suurempi walaistus."²⁴¹

²³⁸ Castrén 1853, s.21; Ahlqvist 1986, s.118, 121-122, 125.

²³⁹ Tsvassien luonteesta Ahlqvist antoi huvittavan kuvan kertomalla näiden tavasta kostaa kärsimänsä loukkaus. Tsvassit hirtti itsensä vihamiehensä pihaan, ja näin aiheutti tälle kaikenlaista harmia. Ahlqvist 1986, s.137-138.

²⁴⁰ Turunen 1994, s.88-89. Turunen viittaa kirjoituksessaan erityisesti Amerikan intiaaneista 1600-luvulla käytyyn keskusteluun, mutta ajattelu sopii myös myöhempien aikojen suhtautumiseen toisiin kulttuureihin.

²⁴¹ Platou 1844, s.17.

Länsimaiset kansat olivat ylimmällä tasolla, "walaistuja" eli valistuneita. Tämä viittasi kulttuurikehitykseen, sivilisoitumisprosessiin, jonka seurauksena tapojen, sivistyksen ja ennen kaikkea järjen katsottiin Euroopassa kohonneen huippuunsa. Tämä sivistys erotti eurooppalaiset yksinkertaisemmista, primitiivisemmistä kansoista, joita toki romantiikan leviämisen myötä alettiin ihannoida eräänlaisen jalon villin muodossa. Kansojen tasolla maanviljely oli tärkeä merkki sivistysasteesta, ja se oli oikeastaan jokaisen rahvaan ihmisen velvollisuus. Erityisesti romantikot ihailivat ihmisen kykyä selviytyä sietämättömissä olosuhteissa, mistä seurasi pettymys kun tätä ei edes yritetty. Viipurin läänin koillisosassa asuvia, lampuodin asemassa olevia talonpoikia Ahlqvist moitti huolimattomuudesta ja laiskuudesta, mutta ennen kaikkea siitä, että nämä helposti laiminlöivät maanviljelyksen ja ryhtyivät muihin *helpompiin* elatuskeinoihin.²⁴²

Maanviljelyn tärkeyttä kuvaa sekin, miten Ahlqvist piti tätä elinkeinoa suuresti parempana kuin muita, ja jokaisen oli velvollisuus viljellä maata jos se vain suinkin ilmasto-olojen puolesta olisi mahdollista. Pelym-joella alueen venäläiset olivat valittaneet, ettei niin pohjoisessa maanviljely enää ollut mahdollista. Loswa- ja Pelym-jokien varsilla eli kuitenkin voguleja, jotka olivat aloittaneet maanviljelyn ja karjanhoidon tullen kohtuullisesti toimeen. "Tämä todistaisi, että maanviljely täällä ahkeralla raatajalla vielä palkitsee vaivat, ehkä kyllä halla useasti hävittää hänen toivonsa."²⁴³ Vaivoista ja todennäköisistä kadoista huolimatta kovalla työllä oli mahdollista elää maanviljelyllä, joten maata olisi siis pitänyt viljellä. Tämä liittyi yleisesti protestanttiseen ajatteluun työstä. Sen mukaan Jumala oli antanut jokaiselle ammattikutsun, johon kunkin oli sopeuduttava ja ahkerasti työtä tehden toteutettava maallista kutsumustaan. Maallisten velvollisuuksien täyttäminen oli kaikissa oloissa ainoa tie elää Jumalalle otollisesti. Ihmisen tuli siis toteuttaa kutsumustaan juuri siten kuin Jumala oli määrännyt, esim. maata viljelemällä. Työteliäisyyden ihanne sai monetkin runonkerääjät kuvaamaan juuri kansan työteliäisyyttä tai laiskuutta.²⁴⁴

Tavallisesti metsästyksellä ja kalastuksella elävien vogulien joukossa maanviljelijä oli ihme. Hänen valitsemansa elämänmuoto todisti muita voguleja suuremmasta ahkeruudesta.

²⁴² Ahlqvist 1986, s.50; Ketonen 1989, s.47; Elias 1978, s.38-40.

²⁴³ Ahlqvist 1986, s.271.

²⁴⁴ Weber 1980, s.57-67; Kupiainen 1998, s.179-180.

desta ja älykkyydestä, ja tämä nosti hänet heimolaistensa yläpuolelle, lähes länsimaiseen kastiin.

"Sitten tultiin viis-jurttaiseen pauliin, jonka nimikin, Massau, saakoon tässä siansa sentähden, että siinä elää maanviljelijä Woguuli, jolla on sangen hyvät pellot, viis hevoista, kolme lehmää, Wenäjän tavoin tehty tupa, samovara, teekuppia ja muita semmoisi kaluja, jotka todistavat hänen ahkeruudella ja ymmärryksellä hankittua varallisuuttansa."²⁴⁵

Sivistykseen liittyi muitakin puolia. Kirjallisuus ja kirjoitustaito olivat tärkeitä erottajia. Ahlqvist kertoi kiintoisana seikkana kirjoitustaidottomien voguleiden viestintätavasta. Matkalla Pelym-joella Ahlqvist kantajineen ja oppaineen halusi jättää viestin erään jurtan isäntäväelle, joka oli poissa kotoa.

"Eräs ukoista sanoi kirjoittavansa puuhun paikan isännälle että me olimme siinä käyneet. Minä luulin Woguuleilla olevan niin kuin samojeedeillä on jonkun, josko vaillinaisenkin, kirjailu-aidon, jolla he voisivat tehdä joita-kuita ilmoituksia kaukaa toinen toisillensa, ja katsoin sentähden uteliaisuudella ukon työtä. Vaan ei hänen kirjoituksensa ollut muuta kuin että hän vissiin järestyksen hakkasi petäjän kylkeen yhdeksän pykälää, sen määrän, joka meitä oli henkiä."²⁴⁶

Suomalaiset olivat ylpeitä sukulaisistaan unkarilaisista, sillä nämä olivat saavuttaneet kiistattoman kansakunnan aseman ja heillä oli oma kansalliskirjallisuus. Sivistys olikin suuri tekijä kansojen arvoa laskettaessa. Unkarilaiset eivät kuitenkaan olleet iloisia saadessaan sukulaisikseen halveksitut suomalaiset. Ahlqvist kirjoitti matkakirjeessään Unkarista Suomettarelle v.1862 havainneensa, että unkarilaiset tutkijat "owat wiimeinkin joutuneet oikealle tielle kieltänsä tutkiessaan eiwätkä enää kiellä heimolaisuuttansa Suomalaisten kanssa."²⁴⁷

Ilmeisesti tataareja pidettiin Venäjällä varkaina, mutta Ahlqvist piti heitä oman kokemuksensa perusteella vähintään yhtä rehellisinä kuin heidän syyttäjiänsäkin. Tämä oli selvä piikki venäläisille, joita Ahlqvist piti mitä pahimpina varkaina, valehtelijoina ja laiskureina. Venäläinen ei tehnyt kestävyyttä tai tarkkuutta vaativaa työtä. Niinpä Pietarin käsityöläisistä suurin osa oli suomalaisia tai muita ulkomaalaisia. Venäläinen oli hyvä "pienemmässä kaupassa ja muussa rahan-antavassa tupen-letkuttamisessa, jossa työn kovuus ei hartioita kivistä". Venäläinen rakasti kaupankäyntiä, ja Ahlqvist epäili, että jos kolme venäläistä pantaisiin autioon saareen, alkaisi kaupankäynti näidenkin kesken.

²⁴⁵ Ahlqvist 1986, s.256. Jurta oli vogulien asumus, pauli taas tarkoitti kylää, joka voguleilla koostui yleensä muutamasta jurtasta.

²⁴⁶ Ahlqvist 1986, s.257-258. Kursiivi alkuperäistekstissä.

²⁴⁷ A.Ahlqvist Suomettarelle 2.4.1862 (Ahlqvist 1982, s.103). Ks. myös Kemiläinen 1993, s.90.

Venäläinen yritti aina pettää kaupassa, ja "tinkiminen, joka täällä on kaupan henkeäkin, osoittaa paraiten rehellisyyden puutteen täkäläisessä kaupassa, sillä tinkiminen ei ole muuta kuin ostajan voimatoimien kokeminen välttää myöjän petosta".²⁴⁸

Epärehellisyys oli venäläisten suurin puute, sillä se oli täysin vastakkainen ominaisuus suomalaisen sivistyneistön ja sivistyneiden Euroopan kansojen ihannoimalle rehellisyydelle.

"Petollisuus ja hengellinen nujakkuus on omituinen kohta kaikkein itä-maisten kansojen luonnossa, ja se luja rehellisyys ja luotettava sanansa pitäminen, joka näytäkseen Euroopan länsi-kansoissa yleisesti, ei mahda olla ainoastaan entisen ritariisuuden perintö, vaan jo alku-peräinen luontainen Jumalan lahja näiden kansojen luonnossa. Kaiken muun köyhyyden rinnalla on Luoja Suomalaisillekin antanut tämän lahjan --- Ett'ei tämä luonteen-omaisuus Suomalaisissa ole ainoastaan kauallisen yhteyden vaikuttama länsi-Euroopan kansojen kanssa eli yksinänsä viisasten ja vapaa-mielisten lakien perustama, ehkä nämä seikat paljonkin ovat auttaneet sitä kansan luontoon vahvistumaan, näkyy siitäkin, että sama ominaisuus löydetään itä-suomalaisienkin kansojen luonnosta, ehkä vähemmässä määrässä, vaan kuitenkin niin tuntuvasti, että venäläiset virka-miehetkin joka paikassa kiittelevät heitä kaikin puolin paremmiksi omia maan-miehiänsä".²⁴⁹

Epärehellisyydellä oli juurensa "Slawjaanein yleisessä luonnossa, joka rakastaa hiljaista ja vähä-töistä elonressutusta, ja jonka historiassa ei muisteta, tämän-sukuisten kansojen ennen itse päällensä eläen, näitä koskaan yllyttäneen semmoisiin ankaroihin väki-vallan töihin, jotka Normanneilla ja Germaneilla olivat henkeäkin". Tämä väkivaltaa karttava luonto näkyi edelleen, sillä humalassakaan venäläinen ei tapellut vaan itki. Aikalaistilastojen mukaan omaisuusrikokset olivat sivistyneemmällä kansoilla yleisempiä kuin henkirikokset. Ahlqvist myönsi vastentahtoisesti venäläisten siten olevan sivistynyt kansa, tai "on tilasto väärässä". Venäläisten sivistyneisyydestä Ahlqvistilla oli vankka käsitys. Eräästä tapaamastaan köyhtyneestä venäläisestä aatelismiehestä hän sanoi : "paistoi hänessä aivan paljasna se vanha venäläisyys, joka lapsellisella ja naurettavalla ylpeydellä pitää isänmaatansa kaikkein sivistyneinnä maana maa-ilmassa ja omaa kansaansa muiden kansojen rinnalla erittäin kutsuu 'ristikansaksi' eli 'kristityiksi', ja joka venäläisyys, hänessä vieraankin tutkittavana, useassa tämän maan asujassa on päällisenpuolisen sivistyksen ulko-kullalla peitettyä".²⁵⁰

Krasnoslobodskin eräässä majapaikassa vanha jumalinen palvelija Tatjana huijasi emäntänsä käskystä Ahlqvistilta rahaa. Myöhemmin Tatjana tunnusti tekonsa ja pyysi

²⁴⁸ Ahlqvist 1986, s.63, 171, 158-159.

²⁴⁹ Ahlqvist 1986, s.194.

²⁵⁰ Ahlqvist 1986, s.159-160, 188.

vielä anteeksi. Tämä kohotti hänen arvonsa korkealle rehellisyyttä arvostavan Ahlqvistin silmissä. Ahlqvist jopa ystäväystyi tämän vanhan naisen kanssa.²⁵¹ Rehellisyys oli sivistyneistön korkeimpia arvoja. Sen merkitystä Ahlqvistille kuvaa sekin, että hän saattoi antaa alkoholisoituneelle veljelleen Fredrikille anteeksi juoppouden muttei tämän petturuutta ja valehtelua, minkä vuoksi hän kieltäytyi tapaamasta tätä enää koskaan.²⁵²

Ahlqvistin mukaan venäläisen suurin himo oli rahanahneus. Rikas oli Venäjällä kuin puolijumala, ja köyhyys oli suuri häpeä. Kaikki säädyt haalivat kultaa miten parhaiten taisivat. Venäläinen yritti "lapsellisella tietämättömyydellä" pyytää tavarasta tai työstään moninkertaista ansiota. Nopean voiton tavoittelu oli seurausta rahanhimosta ja yleisestä laiskuudesta, "joka omaisuus on, niinkuin kaikki tuntijat sanovat, yhteinen slavjanilaiselle kansakunnalle. Jo siitä, että *työ* näiden kansojen kielissä merkitsee *orjuutta* — on helposti nähtävä, millä silmillä ne työtä katselevat". Ahlqvist löysi osasyllisen uskonnosta, sillä useiden uskonnollisten juhlien vuoksi työlle ei jäänyt juuri aikaa, ja "työnkin aikana ei Wenäläinen sitä tee niin hartaasti kuin europalainen, vaan veltoilee, laiskehtii ja lepäilee alinomaa, jos kiirehtijätä ja keppiä ei näe takanansa, ja tekee sittenkin useimmin kelvottoman työn. Nauraakin Wenäläinen hänen kaupungeissaan elävän Saksalaisen ahkeruudelle, mutta havaitsee harvoin sen, että tällä on puhtaampi koto, siistimpi ruoka ja soveljaampi vaatetus".²⁵³ Luterilainen työmoraali!

Ahlqvist joutui kuitenkin myöntämään venäläisille myös muutamia positiivisiakin piirteitä, mutta jälleen ominaisuuksissa paljastui ylhäisen suhtautuminen alhaiseen.

"Wenäläisellä tavallisen ymmärryksen lahjat ovat hyvät. Hän on harvoin tuhma, käsittää sukkelasti ja voipi mallin eli osoituksen jälkeen toimittaa sängen vaikeitakin töitä. Mutta tämä onkin kaikki. Sillä yhtä latiskainen kuin tämän kansan maa on, jossa veden-putoukset, vaarat, jylhät metsät eivät herätä ihmisen kuvastus-aistia, vaan jonka alinomainen yhden-lainen tasaisuus sen pikemmin tylsyyttää, - yhtä latiskainen on sen mielen-laatuakin. Sen todistaa kaikki hänen sivistyksensä historiassa."

Tällä Ahlqvist tarkoitti venäjän kansan kyvyttömyyttä tuottaa kirjallisuutta, taiteilijoita tai uusia keksintöjä teollisuudesta tai tieteistä puhumattakaan. Sivistyksen vähyys ei ollut tähän syynä, sillä aikanaan eivät muutkaan kansat olleet korkealla sivistyksessä, ja silti nämä tekivät keksintöjä ja kohottivat sivistystään, mihin venäläisilläkin olisi tilai-

²⁵¹ Ahlqvist 1986, s.216-217.

²⁵² A.Ahlqvist O.E.Kiviselle 14.12.1872 (Ahlqvist 1982, s.194).

²⁵³ Ahlqvist 1986, s.194, 196.

suuksia vaan ei halua. Ahlqvist moitti erityisesti venäläisten ylempien säätyjen sivistyksen puutetta.²⁵⁴ Luonto ratkaisi lopulta myös kansan luonnon.

Kaiken kaikkiaan venäläisyydellä ei ollut hyvä vaikutus Suomelle. Vuonna 1857 Siperian Ardatovasta kirjoittamassaan kirjeessä Ahlqvist kertoi Venäjän tilasta ja tavoista hyvin sapekkaiseen sävyyn. Hän oli tehnyt hyvin raskaan matkan, ja vaikeuksien ärsyttämänä kuvasi venäläiset suorastaan rappeutuvaksi kansaksi.

"--- Minulle on käynyt entistä selemmäksi, ettei syvälle orjuuteen, epäuskoon ja kaikkinaisiin paheisiin vajonnut kansa juuri tuota onnea itselleen, ei liioin muullekaan kansalle, joka on tilapäisesti joutunut siihen kahlehdituksi. Samoin olen tajunnut, ettei kristinuskon ja eurooppalaisen sivistyksen juuri tarvitse pelätä sellaista vihollista, sillä se on itse asiassa sangen heikko"

Venäjällä vallitseva moraalinen saasta kuvotti Ahlqvistia. Erityisesti rahanahneus sai raa'at venäläiset kaikenlaisiin moraalittomiin toimiin. Venäläisten ja suomalaisten luonnetta verrattaessa jälkimmäinen oli koivun varjossa päilyvä kirkas lähde ja edellinen taas saastainen rapakko, joka vilisi sammakoita.²⁵⁵

Ahlqvistin negatiivinen venäläiskuva kuitenkin lieveni matkan edetessä. Verratessaan Obdorskissa venäläisten elintapaa ostjakeihin ja samojedeihin ensin mainitut veivät voiton, olivathan venäläiset kuitenkin lähempänä sivistynyttä eurooppalaista kuin nämä paimentolaiskansat. Kaiken koetun jälkeen Siperian venäläiset eivät olleet kovin epämieluisia. Muiden venäläisten huonot piirteetkin Ahlqvist yritti lopulta selittää olosuhteista johtuviksi.

"Siperian Wenäläinen on yleisesti paljoa siistimpi, varakkaampi ja vieras-varaisempi kuin hänen veljensä n.k. Europan Wenäjässä; kahta mieluisammin tulee siis matkalainen 'näillä raukoilla rajoilla,' ryvettyänsä Ostjakkein eli Samojeedin likaisissa, pimeissä ja savuisissa jurtissa, venäläiseen kylään, jossa hän aina tietää löytävänsä puhtaan ja lämpimän kamarin, välttävän ruoan ja ystävällisen kohtelun. --- Siperialaisen yksin-kertainen ja rehellinen käytös on minua paljon sovittanut Wenäläisen luonnon kanssa, joka kukaties itsessä Wenäjässäkään ei olisi tätä pahempi, jos sitä pitkälinen ja raskas orjuus ei olisi niin turmellut."²⁵⁶

Kaikki sivistykseen liittyvä ei aina ollut positiivista, eikä sivistys ollut edellytys kansan hyvälle piirteille. Matkatessa Turinskista Pelymiin Ahlqvist kuvasi paikallista kansaa:

²⁵⁴ Ahlqvist 1986, s.197-198, 221-222.

²⁵⁵ A. Ahlqvist A.J.Europaeukselle 8.3.1857 (Ahlqvist 1982, s.75-76).

²⁵⁶ Ahlqvist 1986, s.287. Siperian venäläisten paremmuudesta myös esim. Ahlqvist 1986, s.299.

"Päältä-päin katsojalle näyttää tšekäläinen rahvas elävän köyhästi, vaan ei leivättä. Samovaraa (tee-kyökkiä), joka venäläisissä seuduissa on tarkka toimeen-tulon sanoja, ei löydy joka kylässä; kapakat, joita tännekin on istutettu, ovat kaukana toisistansa, samoin kuin kirkotkin; vaan näyttäkin sivistys-keinoita on rahvas täällä nöyrää, hiljaista ja siistiä."²⁵⁷

Ahlqvistin suhtautuminen venäläisyyteen ei juuri poikennut yleisestä ajattelusta kuin ehkä kiivautensa puolesta. Näkemystä voidaan kuitenkin verrata 1800-luvulla Karjalassa matkustaneiden venäläisten kuvaan suomalaisista. Näissä näkemyksissä suomalaisten perinteisesti positiivisina pitämät luonteenpiirteet saivatkin negatiivisemmän sävyn. Suomalainen oli hiukan yksinkertainen ja tyhmä, tosin työteliäs mutta (tyhmän) rehellinen. Suomalaiset olivat lähinnä lapsellista luonnonkansaa.²⁵⁸

Ahlqvist tapasi matkoillaan myös Venäjällä asuvia tai matkustavia suomalaisia, mikä oli yleensä iloinen tapahtuma. Matkalla Siperiaan vuonna 1858 Ahlqvist kuitenkin tapasi Permissä kuopiolaisen, joka ei enää edes osannut suomen kieltä ja oli muutenkin omaksunut venäläisiä ajattelutapoja mm. virkaportaissa kohoamisen suhteen. Herra M oli maanmittaaja, joka oli lähtenyt etsimään onneaan venäjältä parikymmentä vuotta aiemmin. "Kotomaan ja sen kielet oli herra M. ennättänyt unhottaa niin tarkoin, että meidän kanssapuhe tapahtui venäjäksi, joka surkea ja luonnotoin seikka kävi vastoin mieltäni --- Herra M. antoi minulle hyviä neuvoja, kuinka arvo-porrasta olisi kevyin kavuta ylös, ja hänen vilkas ja notkea luonteensa todisti, ettei tämä kapuaminen vielä ollut väsyttänyt häntä. Muuten oli hän nainut venakon Perm'issä ja, niinkuin eräs syrjäinen minulle sanoi, uskonsa muuttanut siksi uskoksi, johon hänen lapsensakin olivat kastetut." Kaikesta huolimatta tapaaminen oli mukava. Yleensäkin sanankin kuuleminen suomesta oli ilahduttavaa. Kirje Suomesta keskelle venäläisyyttä, tataarilaisuutta ja "muuta raakutta" oli aina tervetullut.²⁵⁹

²⁵⁷ Ahlqvist 1986, s.245.

²⁵⁸ Heikkinen 1998, s.204.

²⁵⁹ Ahlqvist 1986, s.238-239; A.Ahlqvist V.Schildt-Kilpiselle 10/22.2.1858 (Ahlqvist 1982, s.82).

7. Myöhemmät vaiheet

7.1. Kielen ankara puutarhuri

Tutkimusmatkojen jälkeen Ahlqvistin asema kielitieteilijänä ja suomen kielen kehittäjänä oli vahva. Vuonna 1852 hän oli julkaissut lisensiaatintutkintoaan varten tutkimuksen *Bidrag till Finska språkforskningens historia före Porthan*. Myöhemmin hän jatkoi julkaisemalla tutkimusmatkojensa tuloksia pääasiassa erilaisissa julkaisuissa kuten aikakauskirjassa *Suomi*, mutta myös mm. dosentuuriaan varten teoksen *Läran om verbet i Mordvinskans Mokscha-dialekt* (1859). Ahlqvistin yliopistouran eteni nopeasti. Vuonna 1857 hänestä tuli filosofian tohtori, ja vuonna 1859 hänet nimitettiin suomalaisten kielten dosentiksi. Suomen kielen ja kirjallisuuden professuuri oli perustettu vuonna 1850, ja vuonna 1863 Ahlqvist seurasi M.A. Castrénia ja Lönnrotia tämän viran haltijana. Hän otti osaa mm. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimintaan kuuluen sen tutkijalautakuntaan ja toimien sihteerinä vuosina 1863–65. Näissä asemissa hän tehosti suomen kielen opetusta ja tutkimusta, ohjasi kääntäjiä ja hänen kanssaan neuvoteltiin monenlaisista julkaisu- ja suomennostöistä. Hän myös kunnostautui erityisesti suomalaisen laki- ja virkamieskielen kehittämisessä, mikä oli suurta innostusta herättänyt seikka. Suomen kieli olisi vihdoinkin valmis oikeus- ja virkakieleksi. Ahlqvistin ansiota oli myös se, että Helsingin katukilpiin ilmestyivät suomenkieliset nimet ruotsin- ja venäjänkielisten rinnalle.²⁶⁰

Ahlqvist ei unohtanut kirjallista työtään. Kielisäännös kumottiin vuonna 1860, ja samana vuonna Ahlqvist julkaisi kokoelman runojaan nimellä *Säkeniä*. Toivo oli heräämässä suomen kielen puolesta, ja tätä vuosikymmentä pidetään suomenkielisen sivistyksen nousun merkittävänä vuosikymmenenä.²⁶¹

Vuonna 1861 Ahlqvist meni naimisiin oululaisen postinhoitajan tyttären Marie Antoinette Fabritiuksen kanssa, johon hän oli tutustunut jo vuonna 1847 vieraillessaan Lönnrotin luona Kajaanissa. Ahlqvistin opiskelun ja matkojen vuoksi avioliitto oli saanut odottaa. Ahlqvist itse kertoi asiasta kirjeessä Elias Lönnrotille lyhyesti mutta kuvaavasti.

²⁶⁰ Kohtamäki 1956, s.66-67, 69; Hirvonen 1993, s.26; Saarinen 1986, s.91; Sarlin 1927, s.83-86; Silmelius 1914, s.70-71.

²⁶¹ Kohtamäki 1956, s.67-68.

vasti sanoin: "Nyt olen, Jumalan kiitos, minäkin jo päivän toista viikkoa ollut naimisisa."²⁶²

Pari sai yhteensä viisi lasta, joista neljä kuoli pieninä. Vuonna 1863 syntynyt esikoinen Anna-Maria kuoli pari vuotiaana ja kaikki kolme poikaa peräjälkeen vuoden 1869 tulirokkoepidemian aikana. Kirjeessään Lönnrotille Ahlqvist mainitsi lyhyesti tuonen vierailleen ankarana luonaan. Unkarilaiselle ystävälleen József Budenzille Ahlqvist totesi, ettei ollut maininnut lasten kuolemasta edellisessä kirjeessään mitään, sillä hänen sydämensä oli ollut liian kipeä. Ainoa lohdutus oli uskonnon vakuutus siitä, että lapset olivat nyt hyvässä tallessa. Perheeseen syntyi vuonna 1871 vielä yksi lapsi, Väinö, josta huolehdittiin tarkasti. Ahlqvist oli erinomainen isä, joka kiireiden keskelläkin järjesti aikaa lapsilleen. Isättömänä kasvaneelle miehelle perhe oli tärkeä, ja Ahlqvist oli perheestään ilmeisen onnellinen. Tyttären kuoleman jälkeen syntynyt Johannes sai Ahlqvistin lähettämään varta vasten tiedon riemullisesta tapahtumasta ystävälleen Paavo Tikkaselle: "Veli Paavo, Ilolla saan minä ilmoittaa Sinulle, että eukkoni tän' aamuna kello ½ 10 synnytti terveen ja pulskan pojan. Jumalalle kiitos! Veljesi A. Oksanen."²⁶³ Lisäksi Ahlqvist huolehti edelleen äidistään ja veljistään sekä heidän toimistaan neuvoen heitä mm. rahankäytössä ja kielen puhtaudessa sekä lähettäen heille tarpeellisia tavaroita. Lisäksi veli Yrjö Kivinen asui Ahlqvistin luona käydessään koulua Helsingissä.²⁶⁴

Ahlqvistin ollessa matkoillaan lähes koko 1850-luvun jälkipuoliskon fennomaniasta oli alkanut kehittyä poliittinen linja ja puolue Yrjö Koskisen johdolla. Fennomaanien tavoitteeksi tuli valtaanpääsy ja suomen kielen etusija kaikessa toiminnassa. Tässä Ahlqvist ei seurannut Snellmania eikä Yrjö Koskista. Aiemmin hänen kannattamansa ns. panfennistinen liike, aate joka pyrki yhdistämään suomensukuiset kansat, menetti merkityksensä hänen nähtyään millä kehitystasolla Venäjällä asuvat suomensukuiset kansat olivat. Näiden alkeellisten heimonsirpaleiden olemus ja kulttuuri ei voinut antaa suomalaisuudelle mitään, eikä apua myöskään olisi rappeutuneesta venäläisyydestä. Suo-

²⁶² A. Ahlqvist Elias Lönnrotille 17.7.1861 (Ahlqvist 1982, s.92); Hirvonen 1993, s.26.

²⁶³ Perheeseen syntyivät lapset Anna Maria (1863-1865), Andreas Wilhelm (1864-1869), Johannes (1866-1869), Mathias August (1867-1869) sekä Väinö Elias Oksanen (1871-1894). A. Ahlqvist Elias Lönnrotille 25.3.1869 (Ahlqvist 1982, s.157-158); A. Ahlqvist József Budenzille 7.5.1869 (Ahlqvist 1982, s.160-161); A. Ahlqvist Paavo Tikkaselle 13.4.1866 (Ahlqvist 1982, s.132). Hirvosen väite jonka mukaan Ahlqvist kirjoitti Tikkaselle pojan syntymisestä jo vuoden tyttären syntymän jälkeen eli vuonna 1864 ei pidä paikkaansa. Hirvonen 1993, s.26-27.

²⁶⁴ Ks. esim. A. Ahlqvist O.E.Kiviselle 24.3.1859 (Ahlqvist 1982, s.86); A. Ahlqvist O.E.Kiviselle 6.8.1859 (Ahlqvist 1982, s.87); A. Ahlqvist O.E.Kiviselle 20.12.1859 (Ahlqvist 1982, s.88-89); A. Ahlqvist O.E.Kiviselle 29.8.1871 (Ahlqvist 1982, s.182).

men tuli tukeutua omaan historialliseen identiteettiinsä joka oli sidoksissa Suomen ruotsalaiseen historiaan, siihen vaiheeseen jolloin laki, uskonto, yhteiskuntajärjestelmä ja koko kulttuuri oli muodostunut. Tämä satoi Ahlqvistin lähelle liberalistisia näkemyksiä ja siis sekä Yrjö Koskista että fennomaanien suurinta osaa vastaan.²⁶⁵

Varsinainen skandinavismi oli kukoistanut 1850-luvulla, jolloin ylioppilasnuorisonkin keskuudessa oli ihannoitu Ruotsin vapaamielisiä oloja ja nähty Suomi sorron kahlehtimana. Snellman vastusti suuntausta kiivaasti peläten sen syrjäyttävän suomalaisuusharrastukset. Fennomaanienkin rivit rakoilivat, "vanhat rehelliset suomalaiset" Ahlqvist, Paavo Tikkanen ja Rietrikki Polén etunenässä olivat tosin edelleen suomalaisuuden innokkaita kannattajia, mutta tunsivat jyrkkää vastakohtaisuutta itsevaltaisesti hallittuun Venäjään. He halusivat pitää yllä läheisiä suhteita Ruotsiin, josta Suomi sai vapaita länsimaisia vaikutteita. Yrjö Koskisen ympärille ryhmittynyt joukko näki kuitenkin "vanhojen rehellisten" halun pitää yllä suhteita Ruotsiin olevan ruotsalaisten liehakointia suomalaisuuden asian kustannuksella. Heidän mukaansa ruotsalaisuuden ylivallan murttaminen oli elinehto, slaavien kanssa ei sen sijaan tulisi olemaan ongelmia.²⁶⁶

Syyskuussa 1865 ilmestyi Suomettaressa Ahlqvistin sittemmin runsaasti keskustelua herättänyt runo Valtiollista. Runo oli kohdistettu "eripuraisuutta kuiskiville kyykäärmeille" eli nuorfennomaaneille, jotka kielipoliittista linjaansa ajaakseen pyrkivät jyrkästi katkaisemaan historialliselle kohtalonyhteydelle ja kulttuurisuhteiden pohjalle rakentuvat siteet Ruotsiin, ja lietsoivat vihaa vanhaa emämaata kohtaan. Ahlqvist oli matkoillaan suomensukuisten kansojen luo nähnyt selvästi mikä vaikutus ruotsalaisella kulttuurilla oli ollut Suomelle, joka ilman tätä saattaisi olla samanlaisessa tilassa kuin muutamat muut suomensukuiset kansat. Ruotsi oli antanut paljon ja se oli vanha ystävä, jonka kanssa Suomella oli yhteisiä muistoja. Hyvät suhteet oli säilytettävä. Runo oli osoitus Ahlqvistin kielipoliittisesta kannasta, joka määräytyi niiden käsitysten mukaan, jonka hän oli omaksunut Suomen suhteesta Venäjään. Asiaan vaikuttivat myös henkilökohtaiset kaunat erityisesti nuorfennomaanien Yrjö Koskista kohtaan, jonka kirjoitukset olivat aiheuttaneet eripuraa, äärimmäisten "jungfennomaanien" ja liberaalien "vanhojen rehellisten" välisen kiistan.²⁶⁷ Ahlqvist oli selvästikin omaksunut kannan jonka mukaan kielisukulaisuudella ei ollut merkitystä, mikäli kansoilla ei ollut mitään muuta yhteistä.

²⁶⁵ Klinge 1993, s.11-14.

²⁶⁶ Ruutu 1939, s.99-107.

²⁶⁷ Suometar 4.9.1865 no 204; Simelius 1914, s.72-73; Kohtamäki 1956, s.306-308.

Yhteiset muistot eli jonkinlainen kollektiivimuisti liittivät suomalaiset ja ruotsalaiset toisiinsa vahvemmin kuin sukulaisuus. Ahlqvistin ohjelma yksi mieli, yksi kieli olikin muuttunut yhdeksi mieleksi ja kahdeksi kieleksi.

Runo katkaisi lopullisesti Ahlqvistin ja Yrjö Koskisen välit. Ahlqvistia alettiin pitää suomen kielen pettäjänä, kiivaimmat katsoivat hänen luopuneen paikaltaan suomalaisen kulttuurityön palveluksessa. Ahlqvist itse mainitsi myöhemmin olevansa lähinnä iloinen avoimen välirikon "roistojen" kanssa vihdoinkin toteutuneen. Ahlqvist halusi kulkea omia teitään, minkä voi selittää paitsi hänelle ominaisella ylpeydellä ja taipumattomuudella myös sillä, että Ahlqvistin senhetkisellem elämänvaiheelle voidaan katsoa olleen ominaista yksilöllisen tahdon, oman voiman ja kykyjen ilmaisemisen sekä halun antaa oma yhteiskunnallinen panos maailmalle.²⁶⁸

Valtiollista oli yllätys yleisölle, joka tunsikin Ahlqvistin kiivaana fennomaanina. Ruotsinmieliseksi moittimista ei vähentänyt edes hänen jatkuva tarmokas toimintansa suomen kielen hyväksi. Suomen kielen käyttäminen virallisissa tilaisuuksissa eteni juuri Ahlqvistin avulla. Vuonna 1869 hän esitti ensimmäisen suomenkielisen promootiorunoelman, jota Klinge pitää Suomen sivistyshistorian merkkidokumenttina. Runo ilmentää Ahlqvistin sivistysohjelmaa tuona aikana. Runossa Suomen runotar saa vihdoinkin astua länsimaisen kulttuurin saleihin ja liittyä samaan joukkoon mm. Danten kanssa. Vanhempi ruotsinkielinen runous oli Suomen runottaren turva, kuten koko ruotsalainen kulttuuri oli turvannut suomalaisten sivistymisen. Toisin oli käynyt sukulaiskansoille.

--- Kas suorkeita sukulaisiamme/Kas Woguuleita ja Wotjaakkeja,
Ja Mordvaakin ja monta muuta kansaa/Joidenka heimos Suomen kansa on:
He ovat omaa kieltään käyttä saaneet/Ja ominaisuuttansa muutakin;
Ei vieras ole heille tungetellut/Ei kieltään, ei lakiaan, ei laulujaan;
Ja minkä saaliin näin he saavuttivat?/Juur ominainen heillä raakuuskin
On vallalla ja paksuks' pinttynynä/Kuin karsta jot' ei kaapia voi pois!
He pakanoina istuvat pimeinä/Tai lunastuksen lempisanoma
On niin vain käynyt heidän mielihinsä/Kuin päivän valoa käy kirkasta
Hämärä haimi silmään sokealle.
Ja täyttäin tarpeet luontokappaleen/He valon vaaroja kull' eivät tunne,
Vaan eivät valon virvoitustakaan;/Ei taiteen lahjat lohduttele heitä,
Ei lahja laulunkaan, kuin mykkinä/He myrisevät mieletöinnä, minkä
Suu sattumalta saapi sanaksi. ---"

²⁶⁸ Ruutu 1939, s.150-153; Dunderfelt 1992, s.142.

Tässä runoelmassa Ahlqvist kertoi selvin sanoin mielipiteensä suomalaisten sukulaisista. Suomalainen kulttuuri oli suomalais-ruotsalaista, läntistä alkuperää, ja se erosi jyrkästi raakojen "Woguleiden ja Wotjaakkien" kulttuurista.²⁶⁹

Runo nostettiin uudelleen esille kymmenen vuotta myöhemmin Ahlqvistin herätettyä katkeruutta puheellaan Olavinlinnan 400-vuotisjuhlassa vuonna 1875. Tässä puheessa Ahlqvist kielsi käsityksen, jonka mukaan ruotsalaisten ainoa ansio Suomessa olisi ollut eri heimojen eli hämäläisten ja karjalaisten yhdistäminen yhdeksi kansaksi. Ruotsalaisilla oli korkeampi tehtävä, nimittäin eurooppalaisen järjestyksen ja sivistyksen tuominen Suomeen. Hän vertasi suomalaisten "tarkkaa hallintoa, selvää yhteiskunnallista järjestystä, lahjomattomia tuomareita" Aunuksen ja Vienan Karjalan oloihin, ja tämän piti vakuuttaa kovimmankin epäilijän ruotsalaisuuden ansioista. Näistä yhteiskunnallisista, valtiollisista ja sivistyksellisistä oloista suomalaisten tuli olla ikuisesti kiitollisia ruotsalaisille ja heidän jalomielisille kuninkailleen, jotka eivät alistaneet suomalaisia orjuuteen. Suomen kansallinen olemassaolo oli ruotsalaisen sivistyksen ansiota. Suomalaisten osallistuminen sotiin ruotsalaisten riveissä ei auttanut maksamaan kiitollisuudenvelkaa, sillä veren vuodatus oli itse asiassa jokaisen kansan velvollisuus sen puolustaessa omaa sivistystään. Vain lappalaiset ja samojedit eivät olleet sotineet, mutta niinpä ne eivät myöskään täysin täyttäneet kansan kriteerejä. Lopuksi Ahlqvist vielä kiitti venäläisiä hallitsijoita, jotka olivat sallineet suomalaisten säilyttää lakinsa ja kulttuurinsa. Suomalaisten keskuudessa vallitsevan eripurin hän toivoi loppuvan, sillä "yksityisellä itsekkäisyyden kaikkea jaloa jäytävä koi, kansoilla eripuraisuuden monipäinen kyykäärme. Tapakaamme tämä hirviö kansamme povesta, ja tukehduttakaamme sen sikiöt!"²⁷⁰

Kun Suometar vuoden 1866 lopussa oli lakannut ilmestymästä, Ahlqvist oli jäänyt ilman suomenkielistä äänenkannattajaa. Vuonna 1869 aloittanut Uusi Suometar oli Yrjö Koskisen ja jungfennomaanien miehittämä. Vuonna 1871 Ahlqvist perusti oman äänenkannattajansa. "Kieletär, tutkimuksia, arvosteluja ja muistutuksia Suomen kirjallisuuden ja kielitieteen alalta" ilmestyi "vapaina vihkoina", vaikka siitä oli tarkoitus tehdä neljästi vuodessa ilmestyvä aikakauskirja. Ulkopuolinen apu jäi vähäiseksi, eikä Kielettärestä koskaan tullut säännöllisesti ilmestyvää aikakauskirjaa. Sitä ilmestyi yhteensä seitsemän vihkoa, viimeinen vuonna 1875. Kielettärestä tuli kuitenkin merkittävä julkaisu, erityisesti Ahlqvistin arvostelut tekivät sen kuuluisaksi.

²⁶⁹ Ks. Klinge 1993, s. 15-18.

²⁷⁰ Puhe Olavinlinnan 400-vuotisessa juhlassa 29.p. heinäk. v.1875 ks. Ahlqvist 1889, s. 3-14. Ahlqvist viittasi jälleen kyykäärmeen sikiöihin puhuessaan itseään ja omaa asemaansa loukkaavista henkilöistä.

Ahlqvist oli omistautunut suomalais-ugrialaisten kielten tutkimiselle sekä suomen kielen sivistämiselle oikeakielisyyttä edistämällä. Suomalainen proosa ja runous kaipasivat hänen nähdäkseen kohennusta kielioppinsa osalta. Tuon ajan kirjalliset nimet joutuivat Ahlqvistin tutkittaviksi, almanakkakaan ei säästynyt arvostelulta. "Ankara puutarhuri" näyttäytyi kirjallisuusarvosteluissa, joissa Ahlqvist ei säästellyt sanojaan milloin näki tähän aihetta. Kielettären ohjelmaan kuuluivat oikeakielisyyskysymykset, kielen vaiheiden tutkiminen sekä kirjallisuuden tuotteiden silmälläpitäminen. Väittelyjä ja riitoja ei aiottu etsiä, mutta väittely lehden sivuilla oli kirpeää. Ahlqvistin arvostelemat kirjalliset nimet kuten Otto Donner ja Aleksis Kivi kuuluivat Yrjö Koskisen Kirjallisen Kuukauslehden piiriin, ja tästä lähti näiden kahden miehen välinen kauna, joka räjähti lehtien palstoilla käydyksi sanasodaksi. Yrjö Koskinen moitti Ahlqvistin arvosteluja ja hänen röyhkeyttään ja vihaisuuttaan suositellen hienovaraisempaa menettelyä. Kielettären toisessa vihossa Ahlqvist vastasi samalla mitalla, ja uhkasi vielä kauankin käyttää kirvestä kirjallisuuden puutarhurina, mikäli pahat kannot ja kelvoton vesakko eivät tottele hienompaa asetta. Tietoisuus omasta pätevyydestä kielen alalla teki Ahlqvistista usein hyvinkin itseriittoisen ja minäkeskeisen, mikä näkyi hänen tuomioissaan. Ahlqvist saavutti auktoriteetin aseman kieliasioissa, eikä hänen tuomioitaan yleensä arvosteltu.²⁷¹ Nämä kiistat puhkesivat myöhemmin täyteen kukkaansa Ahlqvistin Olavinlinnan 400-vuotisjuhlissa pitämän puheen ansiosta. Yrjö Koskinen piti Ahlqvistin puhetta kyykäärmeistä herjauksena ja väitettä "ikuisista kiittollisuudenveloista" liioitteluna ja loukkaavanakin. Koskinen ei kuitenkaan kiistänyt suomalaisten ja ruotsalaisten läheistä ystävyyttä. Riita laajeni ja paisui, minkä osoituksena voi pitää sitäkin että Ahlqvist lakkasi tervehtimästä entisiä suomenmielisiä tuttaviaan. Välit kuitenkin paranivat ajan myötä.²⁷²

Eräs myöhempi aikoina paljon huomiota saavuttanut arvostelu koski Aleksis Kiven Seitsemää veljestä. Ahlqvist oli jo aiemmin suhtautunut pilkallisesti Kiven kirjallisiin tuotoksiin. Seitsemän Veljestä (1870) on nykykäsityksen mukaan sivilisaation tarina oman itsen löytämisenä eikä sen hylkäämisenä kulttuuriin astumisen ehtona. Tämä sai Ahlqvistin puhkeamaan moitteiden tulvaan Kielettären sivuilla. Ensinnäkin Ahlqvist moitti Kiven käyttämää suomen kieltä huonoksi, ei siksi että Suomi olisi ollut liian kehittymätön kirjallisuuden kieleksi vaan siksi, että Kivi ruotsinkielisenä ei ollut vaivautu-

²⁷¹ Kieletär 2/1872; Kohtamäki 1956, s. 71-73, 310-314. E.N. Setälä mainitsi kirjoituksessaan Ahlqvistin merkityksestä tiedemiehenä tämän suurimmaksi viaksi tyyneyden puutteen arvosteluissa. Setälä 1923, s. 706-720.

²⁷² Simelius 1914, s. 75-77.

nut opettelemaan suomea "paremmin". Koko teos oli lapsellinen ja narrimainen, ja siitä puuttuivat länsimaiselle kirjallisuudelle ominaiset elementit kuten luonteenpiirustus. Pahinta oli kuitenkin jatkuva raakuus ja sivistymättömyys, kiroilu ja irstaus sekä loukkaukset uskonnollisia ja siveellisiä tunteita vastaan. Erityisesti teos häpäisi suomalaista talonpoikaa, jonka elämä ei Ahlqvistin katsantokannan mukaan ollut millään lailla samanlaista kuin jukolan veljesten hillitön elämä. Teoksen "luvallinen reaalisuus" eli törkeys todellisen kansanelämän kuvaamisen nimissä ei voinut olla totta, sillä Kiven "töhräykset" eivät olleet kuvauksia kansanelämästä, eivätkä mistään muustakaan elämästä.²⁷³

Arvostelusta näkyvät paitsi Ahlqvistin asema kielenpuhdistajana, myös hänen käsityksensä suomalaisen talonpojan ideaalikuvaista. Ahlqvist arvosteli Kiven tuotantoa kielellisistä seikoista, joiden vajavaisuus lähti hänen ruotsinkielisyydestään. Tärkeämpi puoli arvostelua koski Kiven antamaa kuvaa suomalaisesta rahvaasta. Tämä kuva oli täysin vastakkainen porvarillisen kypsyshyveen ja itsen kontrolloinnin vaatimuksen kanssa. Lisäksi se uhkasi Ahlqvistin vaalimaa kuvaa omasta syntyperästään, ideaalisesta työteliäästä, nöyrästä ja siivosta rahvaasta. Teos oli hyökkäys Ahlqvistin omaa syntyperää vastaan, ja Ahlqvist maksoi samalla mitalla. Ahlqvistille teos ei ollut eikä voinut olla realistinen, sillä talonpojasta ei saanut antaa Jukolan veljesten kaltaista kuvaa. Ahlqvist tiesi talonpoikia paremmin, millainen on oikea talonpoika. Arvostelun kiivauteen ja tuomitsevuuteen vaikutti toki sekin, että Kivi kuului Yrjö Koskisen Kirjallisen Kuu-kauslehden piiriin.²⁷⁴

Kun osakunnat vuonna 1868 jälleen virallistettiin, Ahlqvist valittiin uudelleen toimintansa aloittaneen Savo-Karjalaisen osakunnan inspehtoriksi. Vielä vuosikymmen aiemmin hän oli ollut ylioppilasnuorison suuri sankari, mutta ajat olivat muuttuneet. Suomalaisuuden runoissaan julkituonut ja kirjoituksissaan sitä puolustanut suomen kielen ja kirjallisuuden professori ei enää ollut kaikkien osakuntalaisten silmissä sama ihailtu henkilö kuin aiemmin. Syynä olivat Ahlqvistin näkemykset suomalaisuuden ja ruotsalaisuuden suhteista sekä hänen tuomitseva asenteensa nuorfennomaanien tinkimätöntä esiintymistä kohtaan. Ahlqvist otti kuitenkin tehtävän mielellään vastaan toivoen saavuttavansa osakuntalaisten kiintymyksen niin kuin oli saavuttanut aikanaan omien osakuntaveriensakin kiintymyksen. Osakuntalaiset kyllä kunnioittivat inspehtoriaan,

²⁷³ Kieletär 1874 (1. nidos, 6.vihko).

²⁷⁴ Siltala 1999, s.177-184; Ketonen 1993, s.-135.

mutta yhteentörmäys oli väistämätön. Yrjö Koskisen suosio kasvoi sekä maakunnissa että ylioppilasnuorison keskuudessa, ja Ahlqvistin pitämä Olavinlinnan puhe kasvatti yhä tyytymättömyyttä. Ahlqvistin kasvava katkeruus suomalaista puoluetta kohtaan sai yhden ainoan tapauksen ulottamaan ristiriidan myös osakuntaan. Vuonna 1876 Ahlqvist antoi matematiikan professorinvirkaa täytettäessä hakijoista äänestettäessä äänensä ruotsalaiselle suomalaisen sijaan. Kun Ahlqvist vielä veti osakunnan lehden päätoimittajan tilille tähän tapaukseen liittyneestä muka sopimattomasta kirjoittelusta, inspektorin ja osakunnan välit rikkoutuivat. Keväällä 1877 Ahlqvist ilmoitti, ettei enää koskaan ryhtyisi osakunnan inspektoriksi. Syksyllä 1887 hän puheessaan yliopiston sisäänkirjoittautumisen yhteydessä valitteli kielitaistelun aiheuttamaa katkeraa kahtiajakoa.²⁷⁵

Ahlqvist itse toimi koko elämänsä ajan suomen kielen aseman edistämiseksi. Promootorina toimiessaan hän piti ensimmäisen suomenkielisen promootiopuheen v.1886. Hänen pitämänsä oli myös ensimmäinen suomenkielinen rehtorinpuhe 16.1.1885. Ahlqvist teki myös uusia tutkimusmatkoja. Vuosina 1865 ja 1871 hän tutki suomen pohjoismurteita ja matkusti ostjakkien ja vogulien pariin vielä vuosina 1877 ja 1880. Hän matkusti myös Keski-Euroopassa vuosina 1861-62. Ahlqvist halusi edelleen edistää suomen kielen harrastusta ylioppilaiden keskuudessa perustamalla Kotikielen seuran vuonna 1876. Seuran tarkoituksena oli laajentaa suomen kielen tuntemusta ja edistää sen kirjallista käyttöä, ja sen merkitys olikin suuri uuden tiedemiespolven kasvattajana. Hän myös iskosti luennoillaan opiskelijoihin omaa arvomaailmaansa, työnteon tärkeyttä ja itsensä kieltämistä yhteisen hyvän teossa.²⁷⁶

Vuonna 1884 Ahlqvistista tuli yliopiston rehtori. Samana vuonna hänelle myönnettiin kanslianeuvoksen arvonimi, vuonna 1887 hänestä tuli valtioneuvos. Vaatimattomista oloista omilla ansioillaan näkyvälle paikalle nouseminen ei 1800-luvun sääty-yhteiskunnan murroksessa ollut outoa. Sivistyneistöpiireissä arvostettiin enenevässä määrin ihmisen omia kykyjä ja käytöstä syntyperän sijaan, ja Ahlqvistin monet ylioppilasystävätkin olivat talonpoikaista syntyperää. Nämä siirtyivät osaksi sivistyneistöä omaksuen osittain uuden identiteetin. Ahlqvist saavutti tavoitteensa, eikä alhainen syntyperä ollut este nousulle. Hän ei kuitenkaan itse myöntänyt arvostavansa arvonimiä, vaan sanoi kirjeessään veljelleen kanslianeuvoksen arvonimeä joutavaksi. Kertoessaan köyhien lasten huonoista koulunkäyntimahdollisuuksista hän viittasi omaankin taustaan-

²⁷⁵ Ruutu 1939, s.33-34, 164-169; Ahlqvist 1889, s.80-81.

²⁷⁶ Kohtamäki 1956, s.69-73, 108; Ruutu 1939, s.176.

sa. "Jos mamma ennen muinoin olisi minut koulun toiselta luokalta pannut suutarin oppiin, niin en minä häntä siitä moittisi. Luultavasti olisin minä jossakin mestarina, ja varmaan olisin paljoka rikkaampi kuin nyt professorina olen." Vuonna 1886 Ahlqvist vapautettiin täysin palvelleena virastaan ja vuonna 1889 hän kuoli. Ahlqvistin tieteellistä toimintaa tosin arvosteltiin hänen kuolemansa jälkeen vanhanaikaiseksi ja epätarkkoja tuloksia tuottavaksi. Hänen ansionsa kuitenkin tunnustettiin tutkimusaineiston kerääjänä ja sekä tieteen että suomalaisuuden asian etennäinviejänä.²⁷⁷ Eläessään hän nautti suurta arvostusta, mihin hän oli nuoruudesta asti pyrkinytkin.

Traagista Ahlqvistin elämässä oli se, että vähitellen juuri ne joille suomalaisuuden asia oli tärkein, erkanivat hänestä ja lopuksi pitivät häntä oman kalliin aatteensa vihollisena. Savo-karjalainen osakunta oli ollut viimeinen Ahlqvistille uskollinen linnake, joka sekin lopulta käänsi hänelle selkensä. Vuonna 1886 Ahlqvist kuitenkin lievensi kantaansa ja esitti Yrjö Koskiselle anteeksipyyntönsä. Tämä varmasti vaikutti myös Savo-karjalaisen osakunnan suhtautumiseen, sillä vuonna 1889 se päätti osoittaa kunnioituksensa Ahlqvistille maalauttamalla tämän muotokuvan. Ahlqvist ilahtui kunnioituksenosoituksesta, ja toivoi ettei haudatusta riidasta puhuttaisi koskaan sanaakaan. Eero Järnefelt ei maalannut Ahlqvistin muotokuvaa hetkeäkään liian aikaisin, sillä saman vuoden lopulla Ahlqvist menehtyi. Ahlqvistin kannan lieveneminen ja myöntyminen olivat yksi osoitus vanhenemisen mukanaan tuomasta kehityksestä, jonka seurauksena ankara puutarhuri lopulta joutui myöntämään, ettei olekaan kaikkivoipainen eikä voikaan muuttaa maailmaa ja ihmisiä juuri sellaisiksi kuin itse haluaa. Vasta tällöin Ahlqvist saattoi rauhoittua.²⁷⁸

7.2. Takaisin Siperiaan

Ahlqvistin tieteellinen työ suomen kirjakielen luomiseksi jatkui myös tutkimusmatkojen saralla. Ahlqvist teki uuden tutkimusmatkan Venäjälle 51-vuotiaana suomen kielen professorina vuonna 1877. Matkakumppaneina hänellä olivat ylioppilas Emil Boehmin, joka toimi matkalla valokuvaajana, sekä luonnontieteilijä, ylioppilas Ernst Ewald Bergroth, joka kokosi matkalla kala- ja hyönteiskokoelmaa yliopiston eläintieteellistä mu-

²⁷⁷ A. Ahlqvist O.E. Kiviselle 9.5.1883 ja 6.7.1884 (Ahlqvist 1982, s.304 ja 310); Ks. esim. E.N. Setälä: August Ahlqvist (Oksanen). Eripainos Omasta Maasta. Porvoo 1923. Kohtamäki 1956, s.71-73, 98, 101; Hirvonen 1993, s.32-33; Simelius 1914, s.86; Wirilander 1974, s.396.

²⁷⁸ Ruutu 1939, s.180-182; Dunderfelt 1992, s.150.

seota varten. Matkan alku sujui Ahlqvistin edellistä matkaa huomattavasti mukavammin rautateitse. Ahlqvist ja Boehm lähtivät Pietarista 7. päivänä maaliskuuta junalla Moskovaan, Bergroth liittyi joukkoon myöhemmin. Matka sujui hyvin ensimmäisessä luokassa, minne tutkijat olivat saaneet meno-paluuliput lahjoituksena. Täältä tutkijat matkustivat postijunalla Nishnij Novgorodiin Okajoen varrelle, missä he viettivät muutaman päivän ja hankkivat matkavarusteita. Matka jatkui 11.3. hevosilla Volgan jäätietä pitkin Kasaniin.²⁷⁹ Täältä tutkijat lähtivät pian kohti Siperiaa ja Beresovin (Berezovo) kaupunkia, joka sijaitsi keskellä ostjakkien asuma-aluetta. Matka kulki hitaasti kulki Permin ja Tobolskin kautta, ja Tobolskissa matkalaiset viettivät pääsiäisensä. Beresovissa matkalaiset viettivät viikkoja, ja lähtivät heinäkuun alussa kohti Obdorskia (Salehard) veneellä Objokea pitkin. Obdorskissa Ahlqvist tutkimustensa lisäksi keräsi yliopiston kokoelmia varten etnografista aineistoa, joka käsitti mm. pukuja.²⁸⁰ Koska tämän matkan suunnitelmiin kuulunut Kondan vogulien tutkimus jäi matkaohjelmasta pois, Ahlqvist matkusti vielä kerran Siperiaan kesällä vuonna 1880. Tällä kertaa matkakumppaneina olivat botaniikan dosentti Eduard Wainio sekä eläintieteen opiskelija Nicolai Sundman.

Näillä matkoilla Ahlqvist jatkoi yliopiston kansatieteellisten esinekokoelmien kartuttamista. Hän piti hanketta hyvin tärkeänä. Hän kuitenkin katsoi ostjakkien ja vogulien olevan vaateukseltaan, elintavoiltaan ja perinteiltään niin toistensa kaltaiset, että katsoi toisen kansan esineiden edustavan myös toista. Niinpä hän vaivoja ja kuluja säästääkseen hankki esineitä ja teetätti pienoismalleja vuorotellen kummaltakin kansalta siten, että yksi esine sai edustaa kumpaakin kansaa.

"Jumalien suojelesta, ostjakkilaisittain ilmaistuna, meitä ei pitäisi puuttua, sillä noitarummun ja noitavoimaa sisältävän karhunhampaan lisäksi viemme täältä mukaanme kaksi ostjakkilaista jumalankuvaa, jotka saavat nyt osoittaa, mihin ne kelpaavat. Olen ostanut täältä myös pari komeaa joustaa sekä täydelliset miesten ja naisten puvut sekä yhtä ja toista muutakin kansatieteellistä 'ryöstösaalista'"²⁸¹

Jo aiemmilla matkoillaan Ahlqvist oli kiinnittänyt huomiota luontoon ja maantieteellisiin seikkoihin. Matkakirjan kuvaukset olivat todellisen matkaoppaan veroisia, sillä

²⁷⁹ Ks. A. Ahlqvist Helsingfors Dagbladille 22.4.1877 (Helsingfors Dagblad 26. Maj 1877). Käytän tästä eteen päin Helsingfors Dagbladista lyhennettä HD. Ahlqvist mainitsi vaimolleen, ettei ollut koskaan aiemmin matkustanut ensimmäisessä luokassa. A. Ahlqvist Marie Ahlqvistille 6.3.1877 (Ahlqvist 1982, s.227). Ks. karttaliite 2.

²⁸⁰ A. Ahlqvist HD:lle 4.6.1877 (HD 10. Juli 1877); A. Ahlqvist HD:lle 4.6.1877 (HD 11. Juli 1877); August Ahlqvist HD:lle 20.6.1877 (HD 6. September 1877); A. Ahlqvist HD:lle 20.7.1877 (HD 10. September 1877).

²⁸¹ A. Ahlqvist Zachris Topeliukselle 23.7.1877 (Ahlqvist 1982, s.255); Lehtinen 1990, s.7-8.

Ahlqvist kuvasi varsinkin konsistoriokirjeissä maantieteellisiä seikkoja hyvinkin tarkasti. Siperiassa hän aloitti vogulien kuvaamisen maantieteellisillä kuvauksilla alueen sijainnista leveyspiirillä, pinnanmuodoista, joista, puustosta sekä eläimistöä. Luonto oli täällä ylivoimainen, eikä ihmisen ollut täällä koskaan mahdollista vallita sitä. Eläimistä Ahlqvist mainitsi hyötynäkökohtien mukaisesti turkiseläimet sekä muut riistaeläimet.²⁸² Ihailevan kuvauksen sai yleensä sellainen maisema, jossa näkyi ihmisen käden jälki ja hyötykäyttö. Ensimmäisellä matkallaan Siperiaan Ahlqvist huomioi kuitenkin molemmat puolet.

"Maa Perm'istä Jekaterinburg'iin asti ei ole niin metsäistä kuin Perm'in ja Kasan'in väli, vaan näyttää olevan se lihavampaa leipä-maata. Vahvoja kyliä on tiheässä, ja tiellä kulkee ja menee alinomaa kaiken-laisia matkamihiä ja kuormia. --- maan-tie ei ole juuri mäkisempää kuin mitä meillä esim. Heinolan ja Mikkelin välillä olevalla maan-tiellä tavataan. --- Kauniimpata maata tavattanee harvassa pohjaisessa tienoossa kuin nämä Uraalin tienoot ovat; mäki itse mustan-tumma jylhä metsä, laaksot milloin kaunis pelto milloin (ja useammin) luonnollinen niitty, jossa siellä täällä seisoo monenlaisia lehti-puita ikäskuin istutetut joukottain niinkuin englantilaisessa puistossa; ja kaiken tämän läpi juoksee laakson pohjassa kirkas puro eli joen-alku, paikoin myllyä paikoin rauta-tehdastakin käyttävä."²⁸³

Myöhemmin kulkiessaan Pelym-jokea pitkin kohti Tobolskia Ahlqvist kuvasi Siperian villiä maisemaa paitsi ihailen, myös harmitellen sitä ettei puita saatu hyötykäyttöön.

"Tämä korpi on niin ihmiseltä liikkumaton kuin hän lienee lähtenyt Luojan kädestä, ja vaikka minä en ole puun-kauppias enkä laivan-rakentaja, on minun useasti ollut vaikea luoda silmäni pois niiltä kauniilta taivaan-korkuisilta, suorilta ja sileöiltä lehti-kuusilta jotka näissä korvissa lahoavat eli korkeimmakseen tekevät sen hyödyn, että metsästelevä Woguuli tekee tulen ja viettää yön heidän juurellansa. Tämä luonnon alkuperäinen raakuus ja kauneus onkin ainoa matkajaan huvitus näissä kolkoissa maissa"²⁸⁴

Myöhemmillä matkoillaan Ahlqvist ei enää juuri ottanut hyötynäkökohtia mukaan luontokuvaukseen. Kahlitsematon, villi luonto sai toisinaan romanttistakin hohdetta, kuten Sosva-joen autiot ja puiden täyttämät rannat. Yleensä Ahlqvistin silmää miellyttivät rehevänvihreät maisemat sekä kiviset sorarannat. Nämä muistuttivat eniten hänelle tuttua suomalaista maisemaa, kuten Ob-joen varren luonto.

"Den venstra lägre stranden och holmarne äro klädda i den ljusa, veka, nästan svaga grönska, som är så karakteristisk för den höga norden, skogen på denna sida består mest af vide. --- På den sednare hälften af

²⁸² Ahlqvist 1986, s.265-266.

²⁸³ Ahlqvist 1986, s.240. Jekaterinburg = Sverdlovsk.

²⁸⁴ Ahlqvist 1986, s.255.

vägen från Beresov till Obdorsk mötes man af en för ett finskt öga kär och bekant syn, nemligen steniga stränder med grus och grof sand"²⁸⁵

Tämä luonnon huomioiminen liittyi osaltaan vanhenemiseen, siihen että ihminen vanhetessaan sisäisti generatiivisuuden eli elämän jatkumisen perusidean. Hän oli saanut elämän omalta äidiltään, hänellä oli omaa jälkikasvua ja omalta osaltaan hänen tuli edistää elämää tavalla tai toisella. Generatiivisuuden tärkeä kohde oli luonto, joka antoi edellytykset elämälle, ja jota siten oli kohdeltava kunnioituksella.²⁸⁶

Luontoa enemmän Ahlqvist kiinnitti huomiota kaupunkiin ja niiden siisteyteen. Nishnij Novgorod oli kaunis kaupunki, joka sijaitsi Volgan korkeilla rannoilla. Siellä lukuisat puutarhat ja istutukset yhdessä luostarin, kirkkojen ja muiden kauniiden rakennusten kanssa loivat suorastaan pittoreskin näkymän virralle, jota pitkin Ahlqvist matkusti. Itse kaupunki oli muutenkin eloisa, ja hotelli jossa matkalaiset yöpyivät, oli moitteeton. Kaupungin lähellä sijaitsevat kylät olivat hyvinrakennettuja ja usein kaksikerroksiset talot olivat voimakkaain väreihin maalattuja. Väestö pukeutui hyvin, mikä todisti muustakin hyvinvoinnista. Samoin Kasan näyttäytyi vauraana ja hyvinvoivana. Sen talot olivat suurimmaksi osaksi kivisiä, ja jotkin kadut olivat Ahlqvistin silmissä niin kauniita, että niitä saattoi verrata rakennuksiin itsessään Pietarissa. Jekaterinburgilla oli kaunis sijainti joen varrella, ja sieltä löytyi muutama kaunis talokin. Sen sijaan Beresovo oli kyllä kaunis Sosvajoelta nähtynä, mutta lähempää katsottuna kaupunki oli kelvottomassa kunnossa. Neljännes taloista oli asumattomia, niiden ikkunat olivat rikki ja portit repsottivat, ja näkymä oli surumielinen. Tilanne ei ollut juurikaan parempi asutuissa taloissa. Niissäkin rikkoutuneita ikkunaruujuja oli paikattu paperilla, ja osa taloista oli suorastaan vajomaan maan sisään. Huono kunto ei johtunut suoraan siitä, että oltiin Aasiassa, sillä Ahlqvist kertoi tällaisia kyliä nähtävän myös Venäjän Euroopanpuoleisessa osassa. Talot olivat puisia ja vain yksi niistä oli maalattu. Lisäksi kadut olivat niin likaisia, ettei niillä voinut Ahlqvistin mielestä kävellä. Kauneuden ja rumuuden polarisointi korostui vanhuusiässä, ja tällöin myös nämä ulottuvuudet olivat yksilölle tärkeämpiä kuin ennen.²⁸⁷

²⁸⁵ "Vasen, matalampi ranta ja saaret olivat verhotut vaaleaan, pehmeään, melkein heikkoon vihreään, joka on niin luonteenomaista korkealle Pohjolle, metsät täällä päin kooostuvat enimmäkseen pajusta. --- Toisella puolikkaalla matkaa Beresovista Obdorskiin tapaa suomalaiselle silmälle rakkaan ja tutun näyn, nimitäin kiviset rannat, joissa on soraa ja karkeaa hiekkaa." A.Ahlqvist Helsingfors Dagbladille 20.7.1877 (HD 6.9.1877); A.Ahlqvist HD:lle syyskuussa 1877 (HD 8.11.1877).

²⁸⁶ Vuorinen 1997, s.258-262.

²⁸⁷ A.Ahlqvist HD:lle 22.4.1877 (HD26.5.1877); A.Ahlqvist HD:lle 4.6.1877 (HD 11.7.1877); A.Ahlqvist HD:lle 30.6.1877 (HD 2.8.1877); A.Ahlqvist HD:lle 4.7.1877 (HD 10.10.1877); Dunderfelt 1992, s.142.

Permin kaupungissa oli kyllä muutamia kauniita taloja, mutta sivilisoitunut kaupunkielämä oli täysin surkastunutta. Kaupungin klubilta löytyi vain kaksi sanomalehteä, ja parturintupakin oli yhdistetty rihkamakauppaan, samoin konditoria leikkikalukauppaan. Kaupungissa oli kuitenkin kaksi kirjakauppaa, mikä kertoi hyvää intellektuellista elämästä.²⁸⁸

Ahlqvist kuvasi molemmilla matkoilla tarkasti itse matkantekoa. Matkat sujuivat huomattavasti mukavammin kuin ensimmäisellä kerralla, mihin vaikuttivat paitsi suurempi matkakassa sekä kehittyneemmät matkustusvälineet myös se, että Ahlqvist oli tehnyt äärimmäisen vaikean matkan Siperiaan jo kerran aiemmin, ja osasi myöhemmin suhtautua matkan raskauteen tyynesti. Toisen matkan keskivaiheilla Ahlqvist kumppaneineen yleensä söi asemilla, joiden kaalikeittoa Ahlqvist kehui. Matkan edetessä postipaikoista saattoi kaalisopan lisäksi saada vasikkaa tai hanhi- ja kalkkunapaistiakin. Ahlqvist kumppaneineen käytti mukanaan olevia eväitä vain jos oli pakko.²⁸⁹

Beresovoon saavuttuaan Ahlqvist päivitteli jälleen alueen viljattomuutta. Kaupunki sijaitsi niin pohjoisessa, että siellä ei viljelty maata, itse asiassa koko alueelta ei Ahlqvistin mukaan löytynyt yhtä ainutta viljan jyvää. Sen sijaan venäläiset viljelivät naurista, kaalia, perunoita, retikkaa ja kurkkua. Matkalaisilla oli onni päästä majoittumaan kunnolliseen taloon jossa myös matkalaisten vatsausta huolehdittiin. Kuitenkin Ahlqvist moitti emännän kalakeittoa, jossa oli liikaa laakerinlehtiä. Vesilinnut toivat vaihtelua ruokavalioon. Myöhemmin jokimatalla kohti Tobolskia Ahlqvist ilmoitti seurueella olleen eväänään säilykeanjoviksia Helsingistä, lihauutetta Pietarista, sekä herneitä, ryynejä, ruis- ja vehnäleipää ja pieniä rinkeleitä, muniä, perunoita, suolalihaa ja kinkkua Beresovosta. Lisäksi mukana oli sipulia, sinappia, pippuria, laakerinlehtiä, kahvia, teetä, sokeria, paloviinaa "ja hiukan muita juomia". Kalaa matkalaiset saivat ostjakeilta ja maitoa venäläisiltä. Tobolskissa matkalaiset täydensivät varastojaan ja hankkivat mm. peittoja, lisäpatjan, teekeittiön ja keittokeittimen, pesuvadin ja konjakkia.²⁹⁰

Ahlqvist halusi vakuuttaa lukijansa siitä, että kielentutkimusmatkat eivät välttämättä olleet sama asia kuin sielun ja ruumiin marttyyrius, eli matkalla sai nauttia mukavuuk-

²⁸⁸ A.Ahlqvist HD:lle 4.6.1877 (HD 11.7.1877)

²⁸⁹ A.Ahlqvist HD:lle 22.4. sekä 4.6.1877 (HD 26.5. sekä 10.7.1877); A.Ahlqvist Marie Ahlqvistille 20.3.1877 (Ahlqvist 1982, s.231-233).

²⁹⁰ A.Ahlqvist HD:lle 30.6.1877 (HD 2.8.1877); A.Ahlqvist Marie Ahlqvistille 20.3. sekä 1.4.1877 (Ahlqvist 1982, s.231-233, 234-236).

sista joista kulinaariset nautinnot eivät olleet vähäisimmät. Ahlqvistin ikäiselle miehelle tällaiset mukavuudet olivat tärkeitä asioita. Kuitenkin päästessään viimein paluumatkalle höyrylaivalla, hän helpottuneena kertoi kaiken kieltämyksen ja puutteen olevan vihdoin ohi.

"---vi omgåfvos af europeisk snygghet och komfort, hade en god och ej dyr restauration att tillgå och, hvad som var ännu mera värdt, funno uti våra medpassagerare i första klassens salong ett i hög grad bildadt och angenämt resällskap."²⁹¹

Matkalaiset eivät ilmeisesti ehtineet osallistua seuraelämään juuri muualla kuin Beresovossa. Vaikka Ahlqvist antoikin kaupungista surkean kuvan, oli kaupungin seuraelämä tyydyttävää. Seurapiiri koostui noin kymmenestä virkamiehestä, kahdesta papista sekä muutamista kauppiaista ja kaikkien näiden perheistä. Ahlqvist tutustui seurapiiriin keisarin syntymäpäiväjuhljen kunniaksi järjestetyissä tanssiaisissa, joihin hänet seuralaisineen kutsuttiin. Ahlqvistin mukaan tanssiaisit eivät olleet yhtään huonommat kuin Kajaanissa tai muussa vastaavassa suomalaisessa pikkukaupungissa. Tanssi oli eloisaa, ja erityisesti Ahlqvistin nuoret matkakumppanit Boehm ja Bergroth kunnostautuivat esittelemällä Beresovolaisille suomalaista tanssitaitoa. Virvokkeet ja illallinen olivat moitteettomia, ja koko ilta päättyi maljan nostamiseen keisarin kunniaksi. Tämän jälkeen Ahlqvist seuralaisineen kuuluivat seurapiiriin, ja Ahlqvist kiitti kaupunkilaisia monista mukavista hetkistä. Paluumatkalla takaisin Suomeen matkalaiset pysähtyivät beresovossa tervehtiäkseen ystäviään ja kaikkia niitä jotka olivat tavalla tai toisella auttaneet Ahlqvistia. Jotkut saattoivat matkalaisia virtaa pitkin, mutta "eron katkeruutta laimensi venäläinen shampanja".²⁹²

Yleensäkin Ahlqvistin suhtautuminen matkalla tapaamiinsa ihmisiin oli näiden kirjeiden perusteella huomattavasti lievempää, ystävällisempää ja ymmärtäväisempää kuin ensimmäisillä Venäjän-matkoilla. Majapaikkojen isännät ja emännät olivat ystävällisiä ja vieraanvaraisia, mikä paikkasi mahdollisen epäsiisteystenkin. Saamaton venäläinen työmieskään ei saanut aikaan minkäänlaista vuodatusta venäläisten kansanluonteesta. Ahlqvistin asemakin oli toki toinen kuin ensimmäisillä matkoilla, jolloin hän tuoreena kandidaattina joutui matkustamaan yksin ja sangen vähäisin varoin. Yli 50-vuotiaana

²⁹¹ "--- meidät ympäröi eurooppalainen siisteys ja mukavuus, nautimme hyvän muttei kalliin aterian ja, mikä oli vielä arvokkaampaa, löysimme kanssamatkustajistamme ensimmäisen luokan salongissa korkeasti sivistynyttä ja miellyttävää matkaseuraa." A. Ahlqvist HD:lle marraskuussa 1877 (HD 9.12.1877); A. Ahlqvist HD:lle 20.7.1877 (HD 10.9.1877).

²⁹² A. Ahlqvist HD:lle 30.7. sekä marraskuussa 1877 (HD 2.8. sekä 8.12.1877).

yliopiston Suomen kielen ja kirjallisuuden professorina hänen matkavaransa ja asemansa olivat jokseenkin paremmat. Hän matkusti höyrylaivassa ja rautateillä ensimmäisessä luokassa "tasokkaassa seurassa", ja ruokakin oli hyvää ja runsasta. Russakoita täynnä oleva asuinpaikkakin aiheutti vain Ahlqvistin siirtymisen aittaan nukkumaan siksi aikaa kun tupa myrkytettiin.²⁹³

Ahlqvist oli ympäristönsä silmissä jo ohittanut aikuisuuden ikäkauden ja siirtynyt vanhuuteen. Tähän tärkeään ikäkauteen kuului tietynlainen sosiaalinen rooli, vanhan ei sopinut käyttäytyä nuorempien lailla. Lisäksi hän saattoi odottaa tietynlaista palvelua nuoremmilta matkakumppaneiltaan. Vanhentuminen toi mukanaan myös luonteen tyyntymisen ja eräänlaisen nöyrytymisen. Suhteellisuudentaju suhteessa elämään ja sen hyviin ja huonoihin hetkiin näkyi Ahlqvistin kirjoituksissa selvästi. Hän oli kohdannut lastensa menettämisen ja joutunut hyväksymään elämän rajallisuuden omallakin kohdallaan. Ilmeisesti Ahlqvist oli matkalla kohti eräänlaista sisäistä eheyttä, jota hän ei ollut aiempina vuosina kyennyt löytämään.²⁹⁴

Vaikka Ahlqvistin asennoituminen yleensä oli tynyempää ja ystävällisempää, ei hänen näkemyksensä ostjakeista ja voguleista muuttunut. Lapsellinen oikullisuus kuului ostjakkien samoin kuin muidenkin pohjoisten kansojen luontoon. Ostjakit eivät myöskään pystyneet raskaaseen ja säännölliseen kalastustyöhön, minkä vuoksi kalastusalusten miehistö oli yleensä venäläistä Venäläisille työskentelevät ostjakit joutuivat usein riistosuhteeseen isäntäänsä nähden. He velkaantuivat ja joutuivat myymään osuutensa kalavesiin venäläisille pilkkahintaan. Luku- ja kirjoitustaitoinen voguli oli niin suuri ihme, että Ahlqvist ikuisti nuoren Maksim Purtschinin kuvan teokseensa *Unter Wogulen und Ostjaken*. Tämä oppinut voguli toimi myös Ahlqvistin kielioppaana.²⁹⁵

Alkuasukkaiden himo paloviinaan oli vastustamaton; he saattoivat matkustaa 400-500 virstaa vain päästäkseen tyydyttämään janoaan. Krouvien edustoilla näki miehiä ja naisia villissä humalassa. Viina, rokkotaudit ja syfilis vähensivät väestöä siinä määrin, että muutaman sukupolven päästä ugreista ja samojedeista olisi jäljellä enää muisto. Aivan toisin oli käymässä syrjääneille, jotka olivat kaikin puolin parempia kuin alhaiset suku-

²⁹³ A.Ahlqvist HD:lle 22.4.1877, syyskuussa 1877 sekä marraskuussa 1877 (Helsingfors Dagblad 26.3.1877, 8.11.1877 sekä 9.12.1877); A.Ahlqvist Marie Ahlqvistille 1.4.1877 sekä 26.6.1880 sekä 8.7.1880 (Ahlqvist 1982, s.234-236, 278-280).

²⁹⁴ Villkuna 1999, s.55-57; Vuorinen 1997, s.284-290.

²⁹⁵ A.Ahlqvist HD:lle 20.7.1877 (HD 6.9. ja 9.9.1877); Ahlqvist 1883, s.146.

laisensa. Syrjäänit olivat hurskaampia kuin itse venäläiset, ostjakeista puhumattakaan. He harjoittivat poronhoitoa ja sivuelinkeinonaan maanviljelyä ja karjanhoitoa. Yksinkertaisuus, ahkeruus ja järkevä harkinta olivat ominaisia syrjäänien luonteelle. Nämä ominaisuudet olivat täysin vastakkaisia ostjakeille, sillä tuhlaavaisempaa, laiskempaa ja huolettomampaa ihmistä kuin ostjakki ei ollutkaan. Syrjäänien ominaisuudet olivat lähes vastakkaisia myös alueen venäläisten luonteelle, jonka oli tylsistyttänyt ainainen puute. Vieraillessaan erään kalastusta harjoittavan syrjäänin luon sosva-joella Ahlqvist huomasi tämän tuohiteltan ja työkalujen näyttävän täysin toisenlaiselta kuin ostjakeilla. Järjestys ja siisteys tekivät kutsuvan vaikutelman, ja kaikki todisti siitä, että vaikka syrjääni harjoitti samaa elinkeinoa kuin ostjakit ja vogulit, oli tämä satoja vuosia edellä sivilisaatiossa. Syrjäänit olivat vasta muuttaneet alueelle, mutta he olivat alueen asukkaista toimeliaimpia ja vauraimpia. Ostjakkien ja vogulien lopulta kadotessa syrjäänit tulisivat Ahlqvistin mukaan lopulta perimään maan.²⁹⁶

Kuitenkin vielä toistaiseksi venäläinen oli herra Siperiassa. Tätä todisti venäläisten olemuskin. Heidän voimakas vartalonsa, reippaat liikkeensä, voimakas äänensä ja tuuhea partansakin todistivat tätä. Ostjakki taas oli laiha hahmo, jolla oli heiveröinen ja kapea rinta, haileankeltaiset ja usein parrattomat kasvot, ja ryhti joka ei todistanut ruumiinvahvuudesta. Venäläisellä taas oli säännöllisen ovaalin muotoiset kasvot joissa oli terve väri, pystynenä ja korkeat poskipäät. Itse asiassa Ahlqvistin majoittanut venäläisperhe oli niin kaunis, että Ahlqvist ehti jo perheen nimessä nähdä viitteitä turanilaisesta syntyperästä. Vaaleansiniset silmät kuitenkin todistivat pohjoisvenäläisestä syntyperästä. Aiemmin Ahlqvist oli pyrkinyt osoittamaan, ettei ostjakeista ja voguleista löytynyt mongolirotuun viittaavia piirteitä, mutta myöhemmissä kirjoituksissa hän varovasti myönsi näiltä löytyvän moniakkin rodun tunnusmerkkejä. Periaatteessa nämä johtuivat edelleen rotujen sekoittumisesta, mutta eräänlainen pessimismi oli vallannut Ahlqvistin, eikä hänellä ollut enää suurta intoa osoittaa suomensukuisia kansoja maailman silmissä kelvollisiksi.²⁹⁷

Ahlqvist ei kuitenkaan osoittanut minkäänlaista halua auttaa alueen asukkaita. Vain suomalaissyntyisten hengellinen tila huolestutti Ahlqvistia. Tobolskin alueella toimi nimittäin vain yksi luterilainen pappi kaikkia suomalaisia, saksalaisia, virolaisia ja lättiläisiä varten. Tämäkään ei saksalaisena osannut suomea. Niinpä suomalaisen lähetyssseuran

²⁹⁶ A.Ahlqvist HD:lle 20.6. sekä 20.8. sekä syyskuussa 1877 (HD 2.8. sekä 30.9. sekä 8.11.1877).

²⁹⁷ A.Ahlqvist HD:lle marraskuussa 1877 (HD 8.12.1877); Ahlqvist 1883, s.157.

olisi autettava ja palkattava lähetystyöntekijä alueelle. Samassa kirjeessä Ahlqvist kehui suomalaisia ja virolaisia asetaen heidät alueen parempaan kastiin. Kovat olot eivät olleet hävittäneet näiden lapsuuden uskontoa tai kansanluonnetta, joten suomalaisuuden positiiviset piirteet säilyivät vieraissakin oloissa. Puhdas suomalainen oli raitis ja muutenkin siivo.²⁹⁸

Ahlqvist kantoi matkoillaan jatkuvasti huolta perheestään. Nišni Novgorodista Ahlqvist kirjoitti haikeasti, että viime kirjeen jälkeen "noin tuhat lisävirstaa on karttunut välimatkaan, joka erottaa minut Sinusta". Allekirjoittajana on "Oma ukkosi". Ahlqvist kertoi matkan etenemisestä ja olosuhteista, ja antoi neuvoja vaimolleen erilaisten käytännön asioiden toimittamisessa, huolehti perheen toimeentulosta sekä kyseli olivatko hänen sähkönsä tulleet perille. Kirjeiden mukana kulki oma kirje Väinö-pojalle, joka vuonna 1877 oli kuusivuotias, vuonna 1880 yhdeksän. Väinön kirjeissä Ahlqvist kertoo matkaltaan asioita, joiden arveli kiinnostavan poikaa. Kirjeissään Marielle Ahlqvist kuvaili myös matkakumppaneitaan: ylioppilas Boehm oli reipas, railakka ja tottelevainen, ylioppilas Bergroth sen sijaan oli raskassoutuinen, koukkupolvinen mammanpoika, joka istui paikallaan kuin nukke. Myöskään vuoden 1880 matkalla mukana ollut dosentti Vainio ei säästynyt Ahlqvistin terävältä luonnehdinnalta. Vainio oli yksi häijyimmistä ja hankalimmista ihmisistä joita Ahlqvist oli koskaan tavannut, epäluuloinen ja äärimmäisen itserakas, äkäinen, alhainen ja sitäpaitsi itserakas narri. Ahlqvistin näkemys ei ilmeisesti johtunut vain henkilökohtaisesta vastenmielisyydestä, sillä Vainion lupaava yliopistourakin katkesi juuri miehen vaikean luonteen vuoksi.²⁹⁹ Vainio puolestaan moitti Ahlqvistin joustamattomuutta omissa matkamuiistelmissaan. Ahlqvist oli määrännyt Boehmin ja Vainion osallistumisen ehdoksi sen, että hän itse saa määrätä matkalaisten oleskelupaikat. Kielitieteelle sopivat tutkimuskohteet eivät kuitenkaan yleensä sijainneet siellä, missä kasvintutkija olisi saanut parhaan saaliin.³⁰⁰

Ikääntyminen näkyi Ahlqvistin viimeisiltä matkoiltaan kirjoittamissa kirjeissä. Ikääntynyt Ahlqvist huomasi kyllä epäkohtia ympärillään, muttei enää yltänyt nuoruusvuosien kiivaaseen moitetulvaan. Ankara puutarhuri lievensi näkemyksiään lisääntyneen kokemuksen ja avartuneen ajattelun kautta ja muuttui enemmänkin leppoisaksi tosiasioiden toteajaksi.

²⁹⁸ A. Ahlqvist HD:lle marraskuussa 1877 (HD 8.12.1877); A. Ahlqvist Marie Ahlqvistille 6.3.1877 (Ahlqvist 1982, s.227).

²⁹⁹ A. Ahlqvist Marie Ahlqvistille 9.3.1877, 14.3.1877 sekä 25.8.1880 (Ahlqvist 1982, s.228-231, 290)

³⁰⁰ Vainio 1928, s.3.

8. Lopuksi

Suomalaiskansallisen identiteetin luominen edellytti itsen määrittelyä ja samalla erot-tautumista toisista. Itselle annettiin kulttuurin positiivisina pidettyjä piirteitä kuten ahke-ruus, rehellisyys, kristillisyys jne. Vastaavasti oman identiteetin suurin uhkaaja ja sa-malla lähin toinen, venäläiset, puettiin erilaisuuden kaapuun. Venäläinen oli kaikkea sitä mitä suomalainen ei ollut, venäläinen oli itse asiassa suomalaisen vastakohta, ulkopuo-linen ja sellaisena pidettävä. Kaikki mikä liittyi heihin, oli negatiivista.

Ahlqvistin suhtautuminen tapaamiinsa kansoihin oli pitkälti sidottu hänen ennakkokä-sityksiinsä. Ensimmäisillä matkoilla vahva aatteellinen venäläisvastaisuus sai venäläis-ten neutraalimmatkin puolet näyttämään negatiivisilta. Alkuperäisen suomalaisen kult-tuurin ja suomalaisen kansanluonteen etsiminen sai yhdessä etnosentrisen asenteen kanssa aikaan sen, että suhtautumisessa heimokansojen tapoihin kiitosta saivat ne tavat, jotka olivat lähimpänä suomalaisia. Vieraalta tai suorastaan vääriltä tuntuvat tavat Ahl-qvist pani venäläistymisen syyksi. Venäläisen, uhkaavan toisen Ahlqvist pienensi esit-tämällä hänet huonona, köyhänä, epärehellisenä ja laiskurina, mitkä piirteet ovat yleis-maailmallisia alentamisen attribuutteja. Ahlqvistin samastuessa eurooppalaiseen sivi-s-tykseen itsen paremmuus tuntui loogiselta, olivathan venäläiset arjalaisia huonompia slaaveja. Ahlqvist ei enää muistanutkaan, että suomalaisia pidettiin Euroopassa vielä slaavejakin huonompina.

Mistä tapojen tuntuminen vieraalta sitten johtui? Vastaus liittyy todellisuuden sosiaali-seen rakentumiseen. Toisessa kulttuurissa arvostetaan toisenlaisia asioita kuin toisessa, ja toisessa kulttuurissa itsestään selviltä tuntuvat toimintatavat tuntuvat toisen kulttuurin edustajan mielestä käsittämättömältä sivistymättömyydeltä. Ahlqvist joutui matkojensa varrella monesti kohtamaan ihmisiä, joiden skeemat ja skripit eivät vastanneet hänen skeemojaan. Tupakkaa kerjäävä mies oli Ahlqvistin mielestä hävytön, sillä hän ei toimi-nut Ahlqvistille tutun käyttäytymiskaavan mukaisesti. Sama toistui monesti. Vasta myö-hemmillä matkoilla Ahlqvist tuntuu omaksuneen käsityksen erilaisista kulttuureista, jolloin hän ei enää pitänyt erilaisia toimintatapoja huomionarvoisina seikkoina.

Tataarit olivat venäläisiin verrattuna positiivisempi toinen. He olivat rauhallisia, siistejä ja rehellisiä. Heillä oli kaikki positiiviset attributit, paitsi oikeaa uskontoa. He olivat ylpeitä itsestään ja kulttuuristaan, heissä vaikutti kansallishenki, joka sai kansan tietoisek-si itsestään. Lisäksi he eivät olleet uhka suomalaisuudelle kuten venäläisyys oli.

Uskonnoista positiivisimman kuvauksen saivat islam sekä suomalaiskansojen vanha Kermetinpalvelus. Ortodoksisuus ei sinänsä ollut Ahlqvistille negatiivinen uskonto, mutta sen harjoittajien hillittömyys sai Ahlqvistin vierastaaman ja pilkkaamaan siihen liittyviä tapoja. Tosin ei ole mitään syytä kuvitella, etteikö Ahlqvist itse olisi tiennyt, miten Suomessa juotiin esim. joulun ja muiden juhlapäivien kunniaksi. Ratkaisevaa tuntuu jälleen olleen piirteen toiminen uhkakuvana, ja jälleen kaikki venäläisyyteen liittyvä sai negatiivisen leiman.

Aatteellinen uhka oli kuitenkin vain yksi tekijä Ahlqvistin suhtautumisessa. Suhtautumisen kärjekkyyks ja toisinaan jopa paasaava vimma sai voimansa sosiaalisista ja fyysisistä tekijöistä. Matka oli raskas ja hankala, ja erityisesti venäläisten virkamiesten, kauppiaiden ja muutaman kunnottoman isäntäväen aiheuttamat hankaluudet ärsyttivät Ahlqvistin moittimaan venäläisiä entistä voimakkaammin. Matkan edetessä myös koti-ikävä alkoi vaivata, ja kuvitellessaan itsensä takaisin Helsinkiin ystävien seuraan vallitsevat olot alkoivat tuntua entistä ankeammilta, ihmiset entistä moraalittomammilta ja tavat entistä sivistymättömämmiltä. Myöhemmillä matkoilla jotka Ahlqvist teki vanhemmalla iällä matkustusolosuhteet olivat huomattavasti paremmat, ja Ahlqvistin suhtautuminenkin oli tyynempää.

Kuitenkin Ahlqvistin omaa taustaa vasten kiivas suhtautuminen tuntuu usein ymmärrettävältä. Ahlqvist oli astunut ulos omasta sosiaaliluokastaan ja samastunut nousevaan sivistyneistöön, joka oli vasta kehittämässä omaa identiteettiään erottautumalla porvarillisilla arvoillaan sekä rahvaasta että aatelista. Ahlqvistin epäluulo aatelia kohtaan lähti paitsi tästä sosiaaliluokan erottautumishalusta myös hänen omasta alkuperästään aatellisen miehen aviottomana poikana. Lisäksi hän oli kasvanut alueella jossa yleensä tunnettiin epäluuloa aatelia kohtaan. Näin hän ei arvostanut säätyläispiirteitä Venäjälläkään.

Ahlqvistin äiti kuului yhteiskunnan alempaan kerrokseen. Hän oli kuitenkin palvelijattarena ja emännöitsijänä tottunut elämään säätyläisympäristössä, ja tähän olivat oppineet myös hänen lapsensa. Tämä helpotti Ahlqvistin siirtymistä sivistyneistön piiriin, ja se helpotti myös ryhmän arvojen omaksumista. Tähän vaikutti tietenkin myös koulutus. Ahlqvist ei ollut koskaan varsinaisesti elänyt ns. kansan keskuudessa vaikka tunsikin tämän ryhmän omakseen. Ahlqvistin oli helppo omaksua romantikoiden ihannoiva kuva kansasta, sillä siten hänen oma syntyperänsä sai paremman kaiun. Sivistyneistö kuitenkin pyrki erottautumaan sivistyksensä avulla ylhäisön lisäksi myös rahvaasta. Säätyläis-

tön suhtautumista rahvaaseen leimasi yleensä käsitys kollektiivisesta massasta. Ahlqvistin kuvauksissa näkyy piirteitä säätyläisille tyypillisestä suhtautumisesta rahvaaseen.

Esimerkiksi Ahlqvistin suhtautuminen vogulitulkin alkoholinkäyttöön oli selvästi sallivampaa kuin vepsäläisrahvaan juopotteluun. Tämä viittaa paitsi Ahlqvistin asemaan entisenä rahvaan jäsenenä, myös romantikkojen idylliseen kuvaan kansasta. Voguleille juopottelu oli sallitumpaa, sillä he eivät olleet "suomalaista kansaa". Vepsäläiset olivat lähempänä suomalaista talonpoikaa, jonka romantikot ja erityisesti Ahlqvist mielellään näkivät ihannoidussa valossa, yksinkertaisten huvitustensa parissa, joihin ei kuulunut juopottelu. Vepsäläisrahvasta oli ikään kuin pakko paheksua sen todistamiseksi, että *suomalainen* rahvas ei yleensä juonut.

Ahlqvist arvostelikin näkemäänsä etnosentristisesti suomalaisen talonpojan ideaalikuvaan kautta, eli sen kuvan joka oli muodostumassa suomalaisen identiteetin kulmakiveksi. Hyvää oli se mikä oli yhteneväinen tuon kuvan kanssa, muut arvot olivat osoituksia sivistymättömyydestä ja muukalaisuudesta. Suomalaisia piirteitä olivat Ahlqvistin mukaan rehellisyys, vilpittömyys ja ahkeruus, ja nämä olivat juuri ne piirteet joita hän ei pystynyt löytämään venäläisistä. Myös muutamat suomensukuiset kansat olivat "venäläistyneet" siinä määrin, että puhtaat suomalaiset piirteet olivat vaihtuneet vieraisiin ominaisuuksiin.

Toisaalta Ahlqvist kuvasi ihmisiä suoraan yläluokkaisen katsantokannan mukaisesti pystymättä ymmärtämään rahvaan ongelmia. Tietämättömät talonpojat olivat tuhmia, köyhyys johtui laiskuudesta ja huolimattomuudesta, ja ruokalajejakaan ei aina ollut riittävästi. Siivottomuus ja laiskuus olivat suurimpia ongelmia. Ahlqvistin suhteellisuudentaju kuitenkin kehittyi matkan edetessä. Saapuessaan ensimmäisen kerran Tobolskin kaupunkiin Siperiassa hän kuvasi sen harmaaksi ja kurjaksi, harvinaisen köyhäksi ja sivistymättömäksi läänin pääkaupungiksi. Vietettyään muutamia kuukausia ostjakkien ja vogulien parissa hän Tobolskiin palatessaan ihasteli tämän puoteja, rakennuksia ja vastaan tulevia rouvia. Kokemukset muuttivat suhtautumista.

Ahlqvistin suhtautuminen kuitenkin pehmeni ajan kuluessa osittain vanhenemisen, osittain myös aatteellisen muutoksen myötä. Nuori Ahlqvist oli muiden savo-karjalaisten mukaisesti omaksunut varhaisen panfennistisen aatteen. Tavoitteena oli yhdistää ainakin lähimmät suomensukuiset kansat omaksi valtiokseen. Uljasta suomalaista historiaa haettiin lähinnä kaukaisimpien suomensukuisten kansojen parista. Ahlqvistin pettymys su-

kulaisten alhaiseen kehityksen tasoon ja primitiivisyyteen sai hänet kääntymään ruotsalaisuuden puoleen. Suomalaisten tuli itse asiassa olla kiitollisia ruotsalaisille sivistyksen tuomisesta Suomeen, sillä jos suomalaiset olisivat kuuluneet Venäjään kuten sukulaiskansansa, he olisivat samalla kehitystasolla kuin "surkeat sukulaisensa" vogulit. Aatteen muutos vei kuitenkin Ahlqvistin avoimeen riitaan kiivaampien jungfennomaanien ja erityisesti Yrjö Koskisen kanssa. Nämä eivät voineet hyväksyä suomalaisten oletettua kiitollisuudenvelkaa Ruotsille. Välikirjo päättyi vasta Ahlqvistin pyydettyä kovia sanojaan anteeksi. Vanheneminen ja pehmeneminen saivat Ahlqvistin vihdoin nöyrytykseen muiden edessä ja myöntämään virheensä.

Vanheneminen pehmensi myös matkakuvauksia. Vuosien 1877 sekä 1880 matkakuvaukset eivät enää sisällä moitteita oudoista sivistymättömistä tavoista, ei valituksia matkan ankaruudesta tai kertomuksia slaavien kurjasta luonteesta. Asiaan vaikutti Ahlqvistin omasta vanhenemisestä ja elämäkokemuksesta seurannut minuuden eheytyminen ja eräänlainen nöyryyden lisääntyminen elämän hyvien ja hankalien puolien edessä. Ahlqvistista saattoi tuntua turhalta kiivastua sellaisten asioiden edessä, jotka olivat omien voimien ulottumattomissa eli mahdottomia itse muuttaa. Niinpä hankalat ihmiset ja hankalat olosuhteet ohittuivat vähemmällä kiukulla kuin nuoruusvuosina, jolloin kaiken olisi pitänyt olla juuri siten kuin mihin oli totuttu. Suhtautuminen pehmeni ja huomio kiinnittyi matkan idyllisiin ja romanttisiin puoliin kuten luontoon tai kauniisiin taloihin. Jo kertaalleen Siperiassa käynyt Ahlqvist tiesi ja tunsu siellä vallitsevat olot, joten nämä eivät enää häntä hätkähdyttäneet. Ankaruus puutarhuri muuttui vanhentuessaan romanttiseksi luonnontarkkailijaksi sekä rakennusten ja pihojen kauneusarvojen havainnoijaksi.

Ahlqvistin suhtautumista muovasi siis paitsi suomalaisuusaate, sosiaalinen ja kulttuurinen tausta, myös persoona sekä kerätty elämäkokemus. Rakenteiden ja psyykkisen persoonallisuuden vaikutusten painoarvoa on mahdotonta verrata, sillä yksilöön vaikuttavat yhtä lailla ulkoajohtuvat rakenteet kuin sisältäajohtuvat psyykkiset tekijätkin. Väheksyä ei voi myöskään Ahlqvistin omaa elämäkokemusta, sitä joka teki yksilöstä yksilön. Hänen havaintonsa, asenteensa ja tulkintansa olivat toisaalta ainutkertaisia, toisaalta rakenteiden puitteisiin sopivia ja sikäli yleisiä.

LÄHTEET:

1. Arkistolähteet:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto (SKS KIA):

August Ahlqvistin kokoelma

2. Painetut alkuperäislähteet:

Ahlqvist 1889; Suomalaisia puhekokeita. Seitsemän puhetta jotka erinäisissä tiloissa on pitänyt August Ahlqvist. WSOY Porvoo/SKS Helsinki.

Ahlqvist 1986; August Ahlqvist: Muistelmia matkoilta Wenäjällä 1854-1858. Toim. Ilmari Vesterinen. Karisto Oy, Hämeenlinna.

Ahlqvist 1982; August Ahlqvist: Kirjeet. Kielimiehen ja kaukomatkailijan viestejä 1845-1889. Toim. Maija Hirvonen ja Kaisu Lahikainen. SKS:n toimituksia 374. Gummerus, Jyväskylä.

3. Alkuperäislähteenä käytetty kirjallisuus:

-Ahlqvist 1883; August Ahlqvist: Unter Wogulen und Ostjaken. Reisbriefe und Ethnographische Mittheilungen. Druckerei der Finnischen Litteratur-Gesellschaft, Helsingfors.

-Buch 1882; Max Buch: Die Wotjäken, Eine Ethnologische Studie. Separatabdruck aus Acta Soc. Scient. Fenn. Tom. XII. Druckerei der Finnischen Litteratur-Gesellschaft, Helsingfors.

-Castrén 1853; M.A. Castrén: Ethnologiska föreläsningar. -Nordiska resor och forskningar. Tredje bandet. Finska Litteratur-Sällskapets Tryckeri, Helsingfors.

-Castrén 1953; Tutkimusmatkoilla Pohjolassa. Ruotsinkielisistä alkuteoksista Nordiska resor och forskningar av M.A.Castrén, I-II (1852 ja 1855) suomentanut Aulis J. Joki. Tammi, Helsinki.

-Platou 1844; Ludvig S. Platou: Geografia eli maan opas. Suom. A.E. Ahlqvist. J.Karsten, Kuopio.

-Vainio 1928; Edv. A. Vainio: Muistiinpanoja prof. A. Ahlqvistin kolmannelta tutkimusretkeltä Länsi-Siperiassa (v. 1880). I Matkakertomus. Turun yliopiston julkaisuja sarja A. Osa II. N:o 8. Turku.

-Winge 1845; J.M. Winge: Yhteinen historia lyhykäisestii Suomen kansalle. Suom. A. Ahlqvist. Kuopio.

4. Alkuperäislähteenä käytetyt kirjeet sekä sanomalehtiartikkelit, jotka julkaistu seuraavissa lehdissä:

Helsingfors Dagblad

Kieletär

Maamiehen ystävä

Saima

Suometar

5. Muistelmat:

-*Granit 1886*; Bruno Granit (koonnut): Muistelmia Joh. Vilh. Snellmanin elämästä Kuopiossa. Kuopio.

-*Schauman 1924*; August Schauman: Kuudelta vuosikymmeneltä Suomessa I. Toinen painos. K.J. Gummerus Oy, Jyväskylä.

-*Schauman 1925*; August Schauman: Kuudelta vuosikymmeneltä Suomessa II. Toinen painos. K.J. Gummerus Oy, Jyväskylä.

-*Sjögren 1955*; A.J. Sjögren: Tutkijan tieni. Käsikirjoituksesta suomentanut Aulis J. Joki. SKS, Helsinki.

6. Muu kirjallisuus:

-*Ahvenainen 1994*; Jorma Ahvenainen: Industrialismin ajan porvari. –Eurooppalainen ihminen. Todellisuutta, ihanteita ja pelkoja. Toim. Anssi Halmesvirta. Atena, Jyväskylä.

-*Berger & Luckmann 1994*; Peter L. Berger ja Thomas Luckmann: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma. Gaudeamus, Helsinki.

-*Dunderfelt 1992*; Tony Dunderfelt: Elämänkaaripsykologia. Lapsen kasvusta yksilön henkiseen kehitykseen. WSOY, Porvoo.

-*Elias 1978*; Norbert Elias; *The Civilizing Process. Vol 1: The History of Manners.* Translated by Edmund Jephcott. Urizen Books, New York.

-*Hajdú 1975*; Péter Hajdú: Sukulaisuuden kielellistä taustaa. -Suomalais-Ugrilaiset. Toim. Peter Hajdú. Suomentanut Outi Karanko-Pap. SKS, Pieksämäki.

-*Halmesvirta 1996*: Anssi Halmesvirta: Aatehistoria ja fin-de-sièclen perintö. – Historiaa tutkimaan. Toim. Jorma Tiainen ja Ilkka Nummela. Atena, Jyväskylä.

-*Heikkilä 1984*; Hannu Heikkilä: Elämähistoriallisen tutkimuksen lähtökohdista. Katsauksia, tulkintoja, näkemyksiä historiasta historioitsijalle. Toim. Marjatta Hietala, Päivi Setälä ja Matti Viikari. Historiallinen Arkisto 82. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki/Vammala.

- Heikkilä & Seppo 1989*; Markku Heikkilä ja Juha Seppo: Uskonnollinen liike, esivalta ja "maailma". - Kansa liikkeessä. Toim. Risto Alapuro et al. Toimittajat ja Kirjayhtymä Oy, Vaasa.
- Heikkinen 1993*; Antero Heikkinen: Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Helsinki.
- Heikkinen 1996*; Antero Heikkinen: Menneisyyttä rakentamassa. Yliopistopaino, Helsinki.
- Heikkinen 1998*; Kaija Heikkinen: Venäläinen matkalla Karjalassa – Kenen katse? – Matkakirja. Artikkeleita kirjallisista matkoista mieleen ja maailmaan. Toim. Marja-Leena Hakkarainen ja Tero Koistinen. Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia n:o 9. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Helkama et al. 1998*; Klaus Helkama, Rauni Myllyniemi, Karmela Liebkind: Johdatus sosiaalipsykologiaan. Edita, Helsinki.
- Hirvonen 1993*; Maija Hirvonen: Roolin takaa. August Ahlqvistin henkilökuvasta. - Suomen kieli, Suomen mieli. August Ahlqvist vaikuttajana. Toim. Jaakko Anhava. SKS, Pieksämäki.
- Hyrkkänen 1984*; Markku Hyrkkänen: Aatehistoriallisesta metodista. Tampereen yliopiston historiatieteen julkaisuja 10. Tampere.
- Häggman 1994*; Kai Häggman: Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. SHS, Helsinki.
- Häkkinen 1995*; Antti Häkkinen: Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867-1939. Otava, Keuruu.
- Janhunen 1999*; Juha Janhunen: Euraasian alkukodit. -Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan. Toim. Paul Fogelberg. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Finska Vetenskaps-societeten-Suomen Tiedeseura, Helsinki (Ekenäs).
- Kalijev 1998*; Juri Kalijev: Keremetin kultin uskonnollinen ja sosiaalinen sisältö mareilla. Ison Karhun jälkeläiset. Toim. Pekka Hakamies. SKS Helsinki, Tampere.
- Kantokorpi 1986*; Otso Kantokorpi: Matkakirja kulttuurin tulkkina - omansa vai vieraan? - Wallinista Wideriin. Suomalaisen kolmannen maailman tutkimuksen perinteitä. Toim. Tuomo Melasuo. Suomen rauhantutkimusyhdistys "Rauhan tutkimus tänään", no. VIII. Tampere.
- Karkama 1996*; Pertti Karkama: Kansallisen kulttuurin snellmanilaista juurista. –Olkaamme siis suomalaisia. Toim. Pekka Laaksonen ja Sirkka-Liisa Mettomäki. SKS, Helsinki (Pieksämäki).
- Kaunismaa 1997*; Pekka Kaunismaa: Keitä me olemme? Kollektiivisen identiteetin käsitteellisistä lähtökohdista. -Sosiologia nro 3/1997.
- Kelles 1984*; Anita Kelles: Antropologisen kenttätöön ongelmia. Tutkijan persoonan, sukupuolen ja kulttuuritaustan vaikutuksesta antropologiseen tutkimukseen. Suomen antropologinen seura, Helsinki.

- Kemiläinen 1984*; Aira Kemiläinen: Aate-, asenne- ja mielipidehistoria. –Katsauksia, tulkintoja, näkemyksiä historiasta historioitsijalle. Toim. Marjatta Hietala, Päivi Setälä ja Matti Viikari. Historiallinen Arkisto 82. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Kemiläinen 1993*; Aira Kemiläinen: Suomalaiset, outo Pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti. Hist. tutk. 177. SHS, Helsinki.
- Ketonen 1989*; Oiva Ketonen: Kohtalon vaihtoehdot. Aleksis Kivi, August Ahlqvist ja sivistyneistön vähäinen kansalaistohkeus. WSOY, Juva.
- Ketonen 1993*; Oiva Ketonen: Aleksis Kivi ja August Ahlqvist. – Suomen kieli, suomen mieli. August Ahlqvist vaikuttajana. Toim. Jaakko Anhava. SKS, Pieksämäki.
- Kinnunen 1982*; Matti Kinnunen: Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa. Kuopion sanomalehdistön historiaa 1844-1917. Savon Sanomain Kirjapaino Oy.
- Klinge 1967*; Matti Klinge: Ylioppilaskunnan historia. Ensimmäinen osa 1828-1852. WSOY, Porvoo.
- Klinge 1993*; Matti Klinge: August Ahlqvist (Oksanen) ja hänen elämäntyönsä. – Suomen kieli, Suomen mieli. August Ahlqvist vaikuttajana. Toim. Jaakko Anhava. SKS, Pieksämäki.
- Knuutila 1994*; Seppo Knuutila: Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. SKS, Vaasa.
- Knuutila & Paasi 1995*; Seppo Knuutila ja Anssi Paasi: Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. Maantieteen ja antropologian yhteyksiä etsimässä. -Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantietan välimaastossa. Toim. Kimmo Katajala. SKS, Jyväskylä.
- Kohtamäki 1956*; Ilmari Kohtamäki: Ankara puutarhuri. August Ahlqvist Suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana. SKS, Helsinki.
- Korhonen 1993*; Mikko Korhonen: August Ahlqvist kielitieteilijänä. –Suomen kieli, Suomen mieli. August Ahlqvist vaikuttajana. Toim. Jaakko Anhava. SKS, Pieksämäki.
- Kostiainen 1994*; Auvo Kostiainen: Elämäkerta historiantutkimuksena. Käsitteestä ja ongelmista. -Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleja. Toim. Mari Koivunen ja Timo Soikkanen. Poliittinen historia. Julkaisuja C:48. Painosalama Oy, Turku.
- Kristeva 1992*; Julia Kristeva: Muukalaisia itsellemme. Ranskan kielestä suomentanut Päivi Malinen. Gaudeamus.
- Kupiainen 1998*; Tarja Kupiainen: Runoja keräämässä ja kansaa tarkkaamassa. Suomalainen katse 1800-luvun lopun Karjalassa ja Inkerissä. – Matkakirja. Artikkeleita kirjallisista matkoista mieleen ja maailmaan. Toim. Marja-Leena Hakkarainen ja Tero Koistinen. Kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia n:o 9. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Lallukka 1998*; Seppo Lallukka: Volgalais-permiläiset kansat ja venäläistymisen ongelma. - Ison Karhun jälkeläiset. Toim. Pekka Hakamies. SKS Helsinki, Tampere.
- Lehtinen 1990*; Ildikó Lehtinen: Obinugrilaiset August Ahlqvistin silmin. Snellman-instituutin B-sarja 21. Kuopio.

- Lehtinen 1992*; Ildikó Lehtinen: Field expeditions as a source of Finno-Ugrian ethnology. -
Pioneers. The History of Finnish Ethnology. Edited by Matti Räsänen. Studia Fennica
Ethnologica I. SKS, Tampere.
- Lehtinen 1993*; Ildikó Lehtinen: August Ahlqvistin kansatieteelliset havainnot. -Suomen
kieli, Suomen mieli. August Ahlqvist vaikuttajana. Toim. Jaakko Anhava. SKS, Pieksämäki.
- Lehtonen 1994*; Eeva-liisa Lehtonen: Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista
kansalaishuveiksi. Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun
loppuun. SHS, Helsinki.
- LeVine & Campbell 1972*; Robert A. LeVine and Donald T. Campbell: Ethnocentrism:
Theories of Conflict, Ethnic Attitudes and Group Behavior. John Wiley & Sons Inc., New
York and London.
- Lönnqvist 1984*; Bo Lönnqvist: Kulttuurin käsite kulttuuriantropologian kannalta. –
Historian päivät 6.-7.11.1982. Historiallinen Arkisto 81. Toim. Rauno Endén. Suomen
Historiallinen Seura. Gummerus, Jyväskylä.
- Mikkeli 1984*; Heikki Mikkeli: Mentaliteettien historiaa: oliko 1500-luvun ihminen ahne
ateisti? –Katsauksia, tulkintoja, näkemyksiä historiasta historioitsijalle. Toim. Marjatta
Hietala, Päivi Setälä ja Matti Viikari. Historiallinen Arkisto 82. Suomen Historiallinen Seura,
Helsinki.
- Niiranen 1992*; Timo Niiranen: Pioneers of Finnish ethnology. -Pioneers. The History of
Finnish Ethnology. Edited by Matti Räsänen. Studia Fennica Ethnologica I. SKS, Tampere.
- Nisula 1994*; Tapio Nisula: Uranuurtajia ja myyttejä: antropologisen kenttätöiden historiaa. –
Näköaloja kulttuureihin. Antropologian historiaa ja nykysuuntauksia. Toim. Tapio Nisula.
Suomen antropologisen seuran julkaisuja. Tampere.
- Nordin 2000*; Jonas Nordin: Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i
Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden. Brutus Östlings Bokförlag Symposion,
Stockholm.
- Nygård 1978*; Toivo Nygård; Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen
heimotyö itsenäisessä Suomessa. Otava, Helsinki.
- Paavolainen 1994*; Jaakko Paavolainen: Biografisen tutkimuksen ongelmia. –Yksilö ja
yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleja Toim. Mari Koivunen ja Timo Soikkanen. Poliittinen
historia. Julkaisuja C:48. Painosalama Oy, Turku.
- Peltonen 1988*; Matti Peltonen: Viinapäästä kolerakauhuun. Kirjoituksia sosiaalhistoriasta.
Hanki ja jää, Helsinki.
- Pietiäinen 1994*; Jukka-Pekka Pietiäinen: Elämäkerrallisesta historiantutkimuksesta. –Yksilö
ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleja Toim. Mari Koivunen ja Timo Soikkanen.
Poliittinen historia. Julkaisuja C:48. Painosalama Oy, Turku.

- Rantanen 1997*; Päivi Rantanen: Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 690. Helsinki
- Rein 1895*; Theodor Rein: Juhana Vilhelm Snellmanin elämä. I osa. otava, Helsinki.
- Renvall 1965*; Pentti Renvall: Nykyajan historiantutkimus. Porvoo.
- Ruutu 1939*; Martti Ruutu: Savo-karjalaisen osakunnan historia II, 1857-1887. WSOY, Porvoo.
- Räsänen 1989*; Matti Räsänen: Kansankulttuuri kansakunnan identiteetin rakennuspuuna. - Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti. Toim. Teppo Korhonen ja Matti Räsänen. Tietolipas 114. SKS, Helsinki.
- Saarinen 1986*; Sirkka Saarinen: Fennougristiikka ei-eurooppalaisten kansojen tutkimuksena. -Wallinista Wideriin. Suomalaisen kolmannen maailman tutkimuksen perinteitä. Toim. Tuomo Melasuo. Suomen rauhantutkimusyhdistys "Rauhan tutkimus tänään", no. VIII. Tampere.
- Salminen 1999*; Tapani Salminen: Euroopan kielet muinoin ja nykyisin. -Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan. Toim. Paul Fogelberg. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Finska Vetenskaps-societeten-Suomen Tiedeseura, Helsinki (Ekenäs).
- Sarlin 1927*; A.J. Sarlin: August Engelbrekt Ahlqvist. Hänen elämänsä ja toimintansa. Kansanvalistusseuran elämäkertoja 30. Tietosanakirja-Oy, Helsinki.
- Saukkonen 1998*; Pasi Saukkonen: Kansallisvaltion identiteettipolitiikka. Kansallinen identiteetti politiikan tutkimuksen käsitteenä. -Politiikka 40:3, 1998.
- Setälä 1923*; E.N. Setälä: August Ahlqvist (Oksanen). Eripainos Omasta Maasta. WSOY, Porvoo.
- Sihvo 1989*; Hannes Sihvo: Suomalaisuuden pyhä tuli. -Herää Suomi: suomalaisuusliikkeen historiaa. Kustannuskiila Oy, Jyväskylä.
- Sihvo 1992*; Pirkko Sihvo: Savakoita, äyrämöisiä, inkerikoita. – Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 547, Helsinki.
- Siltala 1993*; Juha Siltala: Suomalainen ahdistus. Huoli sielun pelastumisesta. Otava, Keuruu.
- Siltala 1999*; Juha Siltala: Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Otava, Keuruu.
- Simelius 1914*; Aukusti Simelius: August Ahlqvist runoilijana, arvostelijana ja tyyliniekkana. I Runoilijana. Helsinki.
- Sokolova 1992*; Z.P.Sokolova: On the role of the Russian Geographical Society and its Department of...Anthropology as well as of the Academy of Sciences of Russia in the

- development of studies in the peoples kindred to the Finns. -Pioneers. The History of Finnish Ethnology. Edited by Matti Räsänen. Studia Fennica Ethnologica I. SKS, Tampere.
- Suhonen 1999*; Seppo Suhonen: Uralilainen alkukoti. -Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan. Toim. Paul Fogelberg. Bidrag till kannedom av Finlands natur och folk 153. Finska Vetenskaps-societeten-Suomen Tiedeseura, Helsinki (Ekenäs).
- Sääskilähti 1997*; Nina Sääskilähti: Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 31. Jyväskylä.
- Tallgren 1913*; A.M.Tallgren: Mathias Aleksanteri Castrén. Kansanvalistusseuran elämäkertoja 18. Helsinki.
- Toivanen 1993*; Pekka Toivanen: August Ahlqvist-Oksanen, Kuopio ja kuopiolaiset. - Suomen kieli, Suomen mieli. August Ahlqvist vaikuttajana. Toim. Jaakko Anhava. SKS, Pieksämäki.
- Tommila 1989*; Päiviö Tommila: Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella. -Herää Suomi: suomalaisuusliikkeen historiaa. Kustannuskiila Oy, Jyväskylä.
- Tommila 1998*; Päiviö Tommila ja Raimo Salokangas (toim.): Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia.Oy Edita Ab, Helsinki.
- Turunen 1994*; Ari Turunen: Europe paljastaa American: eurooppalaisen maailmankuvan hahmottuminen. -Eurooppalainen ihminen. Todellisuutta, ihanteita ja pelkoja. Toim. Anssi Halmesvirta. Atena, Jyväskylä.
- Uino 1992*; Pirjo Uino: Inkerinmaan esihistoria. -Inkeri – Historia, kansa, kulttuuri. Toim. Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 547, Helsinki.
- Uino 1994*; Ari Uino: Elämäkerrallisen tutkimuksen ongelmia. – Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleja Toim. Mari Koivunen ja Timo Soikkanen. Poliittinen historia. Julkaisuja C:48. Painosalama Oy, Turku.
- Varpio 1997*; Yrjö Varpio: Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjallisuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 681. Tampere.
- Vesterinen 1986*; Ilmari Vesterinen: August Ahlqvist Venäjällä. Teoksessa Muistelmia matkoilta Wenäjällä 1854-1858. Kirjoittanut August Ahlqvist. Toim. Ilmari Vesterinen. Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Vilkuna 1996*; Kustaa H.J. Vilkuna: Kansan arkea ja juhlaa. – Historiaa tutkimaan. Toim. Jorma Tiainen ja Ilkka Nummela. Atena, Jyväskylä.
- Vilkuna 1999*; Kustaa H.J. Vilkuna: Ikäihmiset ja vanhuuden tauti. – Vanhuus, vaivat, erilaiset. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylän historiallinen arkisto vol 4. Jyväskylä.
- Vinokurova 1998*; Irina Vinokurova: Äänisvepsäläisten kirkkopyhät: perinteet ja nykyaika. – Ison Karhun jälkeläiset. Toim. Pekka Hakamies. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Tampere.

-Vuorela 1960; Toivo Vuorela: Suomensukuiset kansat. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 264. SKS, Turku.

-Vuorela 1977; Toivo Vuorela: *Ethnology in Finland before 1920. History of Learning and Science in Finland 1828-1918.* Societas Scientiarum Fennica. Helsinki.

-Vuorinen 1997; Risto Vuorinen: Minän synty ja kehitys. Ihmisen psyykinen kehitys yli elämänkaaren. WSOY, Porvoo.

-Waris 1939; Heikki Waris: Savo-Karjalaisen osakunnan historia I 1833-1852. Julk. Savolainen ja Karjalainen osakunta. WSOY, Porvoo ja Helsinki.

-Weber 1980; Max Weber: Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Suomentanut Timo Kyntäjä. WSOY, Juva.

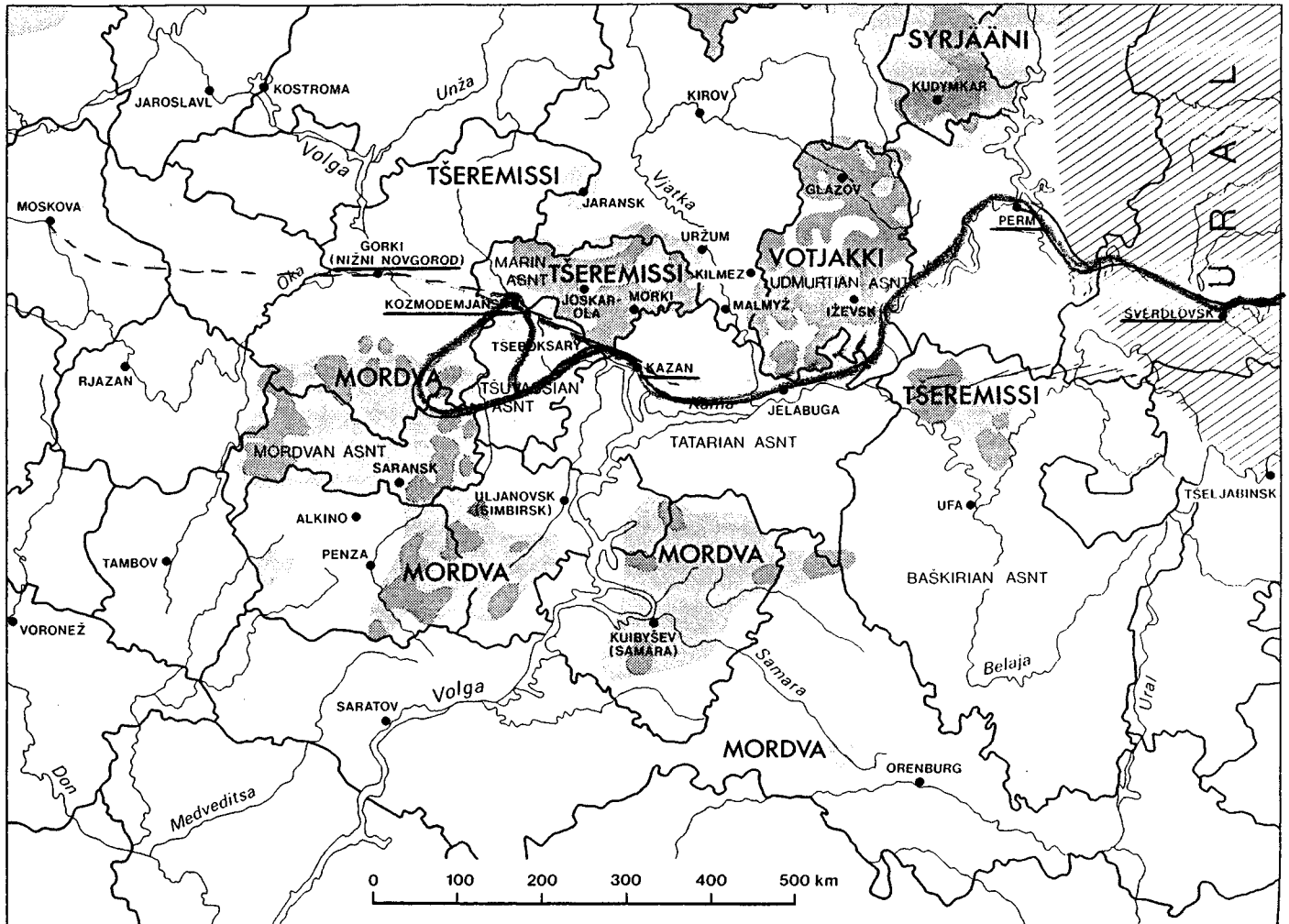
-Wirilander 1974; Kaarlo Wirilander: Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721-1870. Hist. tutk. 93. SHS, Helsinki.

7. WWW-sivut:

-Kivinen 1998; Kari Kivinen: <http://www.uta.fi/~kk16628/ural/tilasto.html>, sivut luotu 1.1.1998.

Karttaliitteiden lähde: Mikko Korhonen, Seppo Suhonen, Pertti Virtaranta: Sata vuotta Suomen sukua tutkimassa. 100-vuotias Suomalais-ugrilainen Seura. Espoo 1983.

Mordvalaisten, tšeremissien ja votjakkien asuma-alueet

—— Ahlqvistin matkareitti 1856-1858

- - - - - Ahlqvistin matkareitti 1877 siltä
osin kuin eroaa aiemmasta

